

TÁRSADALMUNK ÉS NEMZETI HIVATÁSUNK.

A népek nem számuk, hanem műveltségük arányában nagyok és hatalmasok.

*Az emberiség bármi kis népe erős, nagy és hathatatlan, ha az értelem szónátját követi.
(Széchenyi Keletnépe.)*

IRTA
CENSOR.



BUDAPEST
ZILAHY SÁMUEL
1884.

Előszó.

A jelen munka nem akar a költségvetési vita viszhangja lenni.

Habár arra itt-ott vonatkozást tartalmaz, attól függetlenül, széles keretben tárgyalja a kérdést: mikép felel meg társadalmunk nemzeti hivatásunk követelményeinek?

S a munka zömét egy sereg gondosan gyűjtött adat képezi, melynek segítségével szerző iparkodott megmérni társadalmunk különböző rétegeinek anyagi és szellemi tartalmát. Különösen a földbirtokos-osztályra átalában és névszerint a gentryre vonatkozólag tartalmaz részletes, s egészen új adatokat, melyek megvilágítják közép-földbirtokos osztályunk viszonyait, s rámutatnak azon irányra, melyben társadalmi átalakulásunknak végbe kell mennie, hogy a nemzeti eszme megvalósítható legyen.

I.

Társadalmunk és a nemzeti eszme.

A chaosz megtisztul, bármily zordon is, ha emberi lelke van. Carlyle ha igazat mond, úgy a magyar társadalom chaosza is meg fog tisztulni.

Mert lélek lakik — bár most elrejtve — a magyar társadalom zűrzavarában is.

Az eszmének, mint villámnak, át kell cikáznia társadalmunk örvényző, zagyva tömegein.

A gondolatnak, mint alkotó erőnek, át kell hatnia melegével társadalmunk rétegeit, s meg kell azokat termékenyíteni.

A központnak gyakorolnia kell ellenállhatlan vonzerejét, mely a széthullásra kész tömegeket összetartsa.

Az eszme, a gondolat, a központ a *nemzeti cél*.

Ez a magyar társadalom, a magyar nemzet lelke.

Hol volna már a kis magyar faj, ha lelke nagy célokat nem foglalna magában?

Hogy a magyar nemzet még él, az erkölcsi erő bámulatos hatalmának eredménye.

A história el fog csudálkozni, hogy a magyar nemzet történetének utolsó négy századát át tudta élni.

A psychologia azonban megmagyarázza.

Az eszme uralkodik az anyag felett. Az erős akaratú lények tudnak parancsolni hiányos organizmusuknak is.

A magyar nemzetet az tartotta fenn, hogy élni akart. Nem akart meghalni.

Czélokat tűzött maga elé, a melyeket meg akart oldani.

A Duna, Tisza, s az Olt és Küküllő mentében magyar és szabad államot akart teremteni és fentartani. A civilizációnak kelet felé előre tolt bástyája akar lenni.

S a mig akarni tudja ezeket, a mig a nemzeti cél lelke lesz a magyar társadalomnak, s a mig eszményeiért: a szabadságért, a magyar állam civilizatorius hivatásáért lelkesedni tud, addig semmi vész nem fenyegetheti létében a magyart.

De vannak az erőseknek is gyenge pillanataik. Van idő, mikor köd borul az eszme fényére, mint felhő a sarkesillagra.

Az ideál belebukik a sárba. Dobzódó asztallá lesz az oltár. Borkancsóvá a kehely.

Népek, társadalmak egy reggel felébredve, elfeledik a tegnapot, el az egész multat. Kivetkeznek önmagukból. Lelkük helyett más lélek költözik testükbe. Az erős, hatalmas, férfias lélek helyett a gyenge, a silány, a boszúálló, gyáva lélek.

Az oroszlán lelke helyett a macskáé.

A megfordított, a tökélyből a tökéletlenség felé tartó lélek-vándorlás nagy népeket is tönkre tett már.

Tönkre tenné a magyar nemzetet is.

Pedig a magyar nemzet az utóbbi években szintén lelket cserélt.

Az a prometheuszi tűz, melyet Széchenyi gyújtott fel benne, kialvóban van. Meglazultak a nemzeti tetterő rugói. Nem csak lassúbbá lett, hanem részben megállt az átalakulási processzus, mely a nemzetet feladatainak megoldására képessé tenné.

A társadalom nem tart lépést az állammal.

A kettő mindinkább szétválik, sőt ellentétbe jut.

Az egyik, az állam, tart nyugat, a másik, a társadalom, kelet felé. Egyik Európába és a másik Ázsiába.

Az első keresi a modern formákat, a jövőbe pillant. Az utóbbi felteszi a vaskalapot s kezdi szeretni mindazt, a minek doh- és penészszága van.

A nemzeti eszme fényébe pillantani szeme gyenge. A nemzet veszélyeinek felismerésére vak.

A míg a nemzet vezérei, az eszmékből még gúnyt nem űző irott és mondott szó emberei előre tolják az államot, a társadalom lefekszik nyugodni az út porába.

A nagy tradíciókkal szakított rövidlátók, vagy gonoszok el akarják hitetni vele, hogy az puha kerevet.

A nemzeti eszme sötét háttérét képező létkérdés mintha egyszerre eltűnt volna a nemzet és társadalom szellemi láthatárából. A jövőre súlyos sötét fátyol borul. Senki sem gondol többé arra: mit hozhatnak a következő évtizedek?

Mintha a magyar nemzet léte a világhatalmak czégét viselő valamely társaságnál biztosítva volna. Vagy mintha a magyar a legnagyobb és legfejlettebb népek közt foglalna helyet, hol a hanyatlás még nem bukás, a megállás még nem visszaesés, a hóbort még nem örültség, a betegség még nem halál.

A polgáriasodás a legnagyobb népirtó. Elpusztítja azon népeket, melyek meg nem hódolnak neki. A világ a művelt és gazdag népeké.

Széchenyi a Hitelben azt mondja: A nemzetek ereje vadságon, fanatizmuson vagy tökéletes kiműveltségen épül. E mondatnak csak utolsó része igaz. A vad és fanatizált tömegek nagy rombolásokat vittek véghez; de szétzüllöttek, elvesztek.

A modern háborúban a győzelem pénz- és technikai kérdés.

Tehát csak a gazdag és művelt népek arathatnak diadalokat. Azok, melyek megszerezhetik a háborúk költséges eszközeit, s melyeknek legjobb technikusaik, vezéreik, szakembereik vannak.

A magyar nemzet története leginkább bizonyítja, hogy a pusztá nyers erő egy népet meg nem semmisíthet. Sem mongol, sem török el nem pusztíthatta a magyart.

És a lefolyt parlamenti vitában mégis el akarták hitetni, hogy a kultúra nem leghatalmasabb, sőt egyáltalán nem nemzetfentartó tényező!

Ellentmondottak az összes történelemnek. Kettészakitották a *magistra vitae* minden lapját.

Minden népet a kultúra tartott fenn. A barbar népek mind beolvadtak a műveltebbekbe. Rómát és Athént civilizációja, igaz, meg nem menthette, mert a kultúra nem *kizárólagos* államfentartó tényező, hanem *fő, legfőbb* eszköz.

Ha egy nép nem is képes más népeket kultúrájának vonzókörébe ragadni, sőt ha fel is veszi más népek kultúráját, az átkölcsönzött polgáriasultságot asszimilálnia kell, hogy azt *ellenható, konservdáló* erővé tegye.

A magyar nemzet felvéve magába és áthasonítva a nyugati kultúrát, arra lett volna hivatva, hogy e kultúra fényét kelet felé kisugározza. De e hivatását már-már elejtette. Egyelőre elég, ha itthon el nem ejti a kultúra zászlaját.

Ha csak e hivatását is be tudja tölteni, nem veszélyeztetheti létét semmi politikai constellatió.

Nem a hatalmi egyensúly fogja fentartani egy ideig, mint a törököt, hanem önmagában fogja birni létének garanciáit.

Ha a nyugati civilizációnak kelet felé előre tolt világító tornya volna, a szlavismus sötét hullámai tajtékozva fognának megtörni e torony sziklatalapzatán.

De elég egyelőre az is, ha fentartja a magyar kultúra fölényét a szláv kultúra felett kifelé, s itthon fentartja a magyar kultúra kizárólagosságát.

A panszlavismus nem mint anyagi hatalom fenyegeti létében a magyart. Mint erkölcsi hatalom veszélyes az rá: ha a kultúra lobogója alatt vonul fel ellene.

Ha a szláv kultúra megelőzi a verseny útján a magyart.

Két civilizáció, a nyugati és a szláv civilizáció malomköve közé kerülve, Magyarország megőröltetnék.

Az alacsonyabb kultúrájú Oroszország ellenében vesztethetnének csatákat végveszedelem nélkül. De ha a szláv Mohács a kultúra terén ér bennünket, bukásunk kikerülhetetlen.

Oroszország lakossága ez előtt három évtizeddel 60 millió volt, most 100 millió. Az orosz nép 50 év alatt kétszereződik meg, a magyarnak nem elég 80 év.

Hat év elégséges, hogy Oroszország annyi új lakost kapjon, mint az egész magyar faj. Másfél évtized alatt akkora néptömeggel szaporodik, mint az egész magyar nemzet.

Magyarország lakossága 1870—1880 közt csak 228 ezer fővel szaporodott.

Oroszország ugyanazon idő alatt — a hódításokon kívül — 11 millióval! Mily arány ez!

Magyarország lakosságának szaporodása egy egész évtizedben (1870—1880) volt csak 1.25%. Az évi szaporodást csak 30 év átlaga szerint lehet 0.58%-re tenni. Vagyis e szaporodás állandósága mellett a magyar nemzet (nem a *faj*) 50 év alatt csak 20 millió, az orosz 200 millió lesz. A jövő század végén a magyar 30 millió főből fog állni, míg az orosz *félmilliórd* tömegből!*)

És a magyar nemzet veszedelme még sem, vagy nem főleg e számokban van. Oroszország folyton növekedő óriási hadseregében sincs. Nincs azon ellentétben sem, mely Oroszország és monarchiánk közt van, s melyről, mint politikai ellentétről, nem akarok szólni, sőt azt feszegetni, most, a béke-korszakban, felesleges és káros lehetne. Az óriási számbeli különbségek, melyek hovatovább növekedni és nem apadni fognak, kétségkívül szintén aggasztók. A szlavismus vezérállama, mint a földgömb északkeletét elfoglaló lavina, növekszik fejünk felett.

De ezt a lavinát csak a kultúra zúdíthatja le.

A veszély nem magában a kulturában, hanem abban van, hogy ha Oroszország képes élénk kerülni a kultúra útján, ellenálhatatlan conzerót fog gyakorolni szlávjainkra, s a kelettel vallási kapcsolatban levő románokra.

*) Anglia lakossága sem növekedett eddig oly roppant mérvben, mint Oroszországé. 1722-ben ez utóbbinak még csak 14 millió, 1800-ban 36, 1850-ben 65. 1880-ban 100 millió lakosa volt.

Pedig hat millió szláv-román népessége van Szent István birodalmának, közel annyi, mint a specifikus magyar faj.

Egy magas, a miénknél magasabb kulturájú keleti szlavizmus szükségképp bontólag hatna a magyar kultúra eddigi eredményeire s az eddig elért amalgamizációra.

Mily fokú tévedésben kell annak lennie, a ki ezt meg nem érti!

Az aggodó hazafiságnak egy ily perspektívától, egész lényében, meg kell rengetülnie!

Képesek leszünk-e a szláv kultúra bontó hatását paralizálni?

Ha a szlavizmus el nem ér bennünket, akkor igen.

Ha igen — akkor nem.

És a lavina már mozdul, az ár gyülemlik. A közel jövőben nem robog-e le?

II.

A szláv renaissance.

Az egységes szláv birodalom agyrém. Megvalósítását lehetetlennek kell hogy tartsa maga Akszakov is.

Tiltakozik ellene a történelem, a geographia, az ethnographia és grammatika egyaránt.

Akkora birodalom, minőt az egységes szlavismus képezne, még soha sem létezett. A kelet-római császárság természetes határa volt észak felé a Duna. Julius Caesar monarchiájának három folyam: az Eufrates, a Rajna és a Duna képezte határát, de mégis volt határa, melyen túl nem terjedtek a koronátlan nagy császár vágyai sem. Nagy Károly birodalma a Lajtától és a Balatontól az északi s a közép-tengerig terjedt, ennek félhosszúságában. A római után, a történelemben, ez volt legnagyobb állam.

Oroszország határait már is keleten az Oxus és a Himalaya, nyugaton a Visztula, északon a jeges tenger, délen a fekete tenger és a Balkán képezik.

Mily kiterjedésű birodalomná lenne, ha a szlavismus nevében tovább terjeszkednék Konstantinápolyig, az Adriáig, Salonikiig, Tirolig, a cseh Óriás hegységig, s eldisputálná Poroszországtól Posent, konfiskálná Magyarországot és Ausztriát!

A római birodalom 75 ezer □ mértföld kiterjedésű volt, 120 millió lakossal. A brit uralom 400 ezer négyszög mértföldre terjed ki; de gyarmataitól Oceánok választják el.

Az orosz birodalom megközelitené a *fél millió* négyszögmért-föld kiterjedést.

A legtúlfeszítettebb képzelet soha sem alkotott még Bábelt, mely vakmerőbben tört volna az égbe, s melynek építése biztosabban befejezetlen marad vala, mint az ily értelemben vett panszlavismusé. Megválnának a világrend, ha ez a Bábel felépülne. Nyugatról kelne a nap és keleten nyugodnék le.

A latin, germán, magyar világból ó-világ lenne a szlavismus új világa mellett. A latin, germán és magyar nemzetek története ó-kort képezne a szláv újkor mögött.

Valóban a panszlavismust így értelmezték. A mit Fadejew álmodott, az jelent meg, mint rémes árny a keleti láthatáron.

A ki a jövőre figyelt, kozák lovak dobogását vélte hallani. Az aggodalom a kelő nap sugarában a kozák dárdát látta megvillanni.

Mint katonai hatalom: így volt félelmes Európa előtt Oroszország. A népek gyűlölték a carismust, mert fehér palástjában a despotismus szimbolumát pillantották meg. A kormányok, még az abszolút kormányok is féltek tőle.

Oroszországnak soha sem voltak barátai, mert még ezek is titkos ellenség gyanánt szövetkeztek vele.

A század elején, mikor Oroszország mint katonai hatalom, először lépett fel, minden állam kormánya megdöbbsent. Oroszország az előtt nem volt másodrangú katonai hatalom sem. I. Sándor alatt elsőrangú katonáállammá lett.

Napoleon orosz hadjáratának katasztrófája a valónál magasabbra fokozta Oroszország hadi jelentőségét. Legnagyobb kiterjedésű birodalom volt már akkor, melyről Beresina s a világhódítónak bukása demonstrálta, hogy védelmi háborúban legyőzhetetlen.

A megdöbbsent Európa előtt a kelet ködéből egy nyakig felfegyverzett állam bontakozott ki, melyet természeti viszonyai biztosítanak minden hódítás, sőt minden megtorlás ellen.

Nagy Péter legendájával párhuzamosan kifejlődött Európában a gyanu Oroszország ellen. A russophobia és az aggodalom.

Volt valami szilárd és nagyuri a csárok politikájában. I. Sándor, mint Európa megmentője viselte magát és fogadta el a hódolatot. A század második nagy rázkódásának, a 48-diki népforradalmaknak idején, ismét az orosz csár, a büszke Miklós, ment a fenyegetett trónok segítségére és lépett fel az európai rend megmentője gyanánt.

A koronás fők nem esoda, hogy titkos idegenkedést, a népek gyűlöletet tápláltak Oroszország iránt.

Erre vezethető vissza az, hogy III. Napoleon könnyen megcsinálhatta a coaliciót Oroszország ellen, s hogy ez a coalició Európaszerte népszerű volt.

Ez magyarázza meg, hogy Oroszország nem volt képes ellencoaliciót szervezni. Még jó barátai, sőt szövetségesei: Poroszország és Ausztria is szívesen látták vereségét.

Az orosz védelmi és támadó erő hírét a krími hadjárat megerősítette.

Kaukázus meghódítása és eloroszosítása végleg nagygyá tette Oroszország hadi prestigejét.

A legutóbbi török hadjárat pillanatokra megtörte az orosz fegyverek varázsát.

Plevna és Ozmán pillanatra bámulatba ejtették a világot.

De végre is győzött a tömeg. Csakis két nagy hatalom: Ausztria-Magyarország és Anglia kivont kardja állíthatta meg a kozák csapatokat Konstantinápoly kapui előtt.

Az északi koloszsus katonai prestigeje a plevnai köd eloszlása után kiújult.

Száz millió nép valóban nagy hadsereget állíthat ki. A mely államnak 20 millió lóva van, szinte ellenállhatatlan lovas tömegekkel áraszthatja el Európát. Oroszországnak már most 200 ezer lovasa van, tehát annyi, mint az összes többi hatalomnak.

Egy genialis fő, mely lelket tudna lehelni e rengeteg tömegekbe: mit volna az képes végrehajtani . . . ?

És — ismétlem — Oroszország még sem mint katonai hatalom félelmes.

Vagy nem mint ilyen félelmes leginkább.

A barbár tömegek végre sem gyilkolhatják le a szellemet. Az ész végre is hatalmasabb eszköz a kozák lónál.

A szláv egység kérdése nem dőlhet el csak a harcztéren. Az a panszlavismus, mely kozák dárdát tart kezében, nem felettébb ijesztő.

Sokkal veszélyesebb az a panszlavismus, mely a kard helyett a tollat forgatja. Mely ágyú helyett eszmével lö. És mely a nyugati civilizációval szembe szláv civilizációt akar állítani.

A modern polgáriasultságot letipró barbár Oroszország, a Tamerlánok és Dzsingisz-Khánok Oroszországa popáncz, melytől csak az ijedősek félhetnek.

A műveltség szálai által összekötött szlavismus veszedelmes.

A szláv *renaissance* jobban fenyegeti Európát és különösen Magyarországot, mint a czár minden hadserege.

Ennek a renaissancenak vannak torzképei is.

A szláv *Florenz*, melyet Strossmayer Zágrábban akar megvalósítani, komikus hatást tesz. Horvátország, mint *Toscana*, nevetséges alak.

Horvátország a szláv kulturmissióban mi részt sem vehet már azért sem, mert katolikus, míg a szlavismus az orthodox egyház alapján akarja felépíteni műveltségét. Ez az alapfeltétel.

A panszlavismus alapja a vallási és kulturai egység. Így támadt az orthodox szláv műveltség első rezgésével a panszlavismus.

A mily mértékben öntudatra ébreszti ez a kulturai irány a szláv népeket, oly mérvben keresik egymással a szellemi érintkezést.

A legveszedelmesebb panszlavismus az, mely azt akarja véghez vinni, hogy a szlávoknak egy lelkük legyen, s ez egyet gondoljon.

A hol a szlávok művelődéstörténete kezdődik, ott veszi egyszersmind eredetét közös eszmei kapcsolatra való törekvésük.

Már Kollár kimondta a szlávok irodalmi kölcsönösségét. Még a bolgároknál is az első művelődési mozzanat — *Paissij* történelmi műve — ébresztette fel a közösség gondolatát.

A szlavismus eszmei közösségét Csehországban egy fejlett irodalom közvetíti, Oroszországban egész panszláv sajtó tartja fenn.

A különbözőszláv fajok politikai individualitásukat nemadják fel

Rieger kimondta már a moszkvai kongressuson, hogy a szláv egységet a szlávság erkölcsi és kulturai felemelésének, s a szláv törzsek összhangzó szellemi műveltségének alakjában tartja csak lehetségesnek.

A szláv egységet még Stur is a „Szlávság és a jövő világ“ című művében csak a foederatió és nem az egységes orosz birodalom alakjában képzelik. Maga Szerbia és Bulgária visszautasítja az orosz nemzetben való felolvadást; de kész a szláv kultúra közösségében való részvételre.

A szlavismus azon hivatásának megvalósulta képezne veszélyt, melyet Odesfski herczeg rajzolt: Magasabb győzelem várakozik ránk, ugymond. *A tudománynak, a művészetnek és hitnek győzelme az ingadozó Európa romjain.*

Csak a kulturának van összeolvasztó hatása. A róppant szláv tömegek anyagilag soha sem egyesülhetnek. De a kultúra megteheti, hogy egyesülnek az eszmékben, a fejlődésben, a haladásban. Sőt akkor nincs végleg kizárva a lehetőség, hogy legalább a főbb szláv törzsek, melyek önálló nemzettesteket képeznek, egyesülni fognak anyagilag is.

A német és az olasz egység soha sem jött volna létre a német és olasz műveltség közössége nélkül. A kultúra még a grammatikánál is fontosabb.

Ha a nyugati műveltség mellett keleti szláv műveltség képes kifejlődni, akkor lesz meg a valódi antagonizmus a Kelet és a Nyugat között.

S azon lázas sietségű kulturai mozgalom, mely a szláv világban észlelhető, ez antagonizmus felé látszik a keleti szlávokat vinni.

Tán már nem is a messze távoli jövőben a vén nyugati kultúra egy ifju szláv renaissance-val fog szemben állni.

A magyar társadalomnak erről nincs sejtelve sem. Az eszmék magaslatára nem emelkedik, s onnét nem tekint szét a láthatáron.

Miért is tenné, mikor megmagasztalják ahelyett, hogy a haza szent nevében korholnák.

Mikor megdicsérik, hogy nála nincs erősebb, előrelátóbb, lelkesebb társadalom, ahelyett, hogy hibáit, gyöngeségeit feltárnák.

A nyugati german-latin kultúra a most születő szláv kultúrával Magyarország határain fog mérkőzni, s e mérkőzéstől több függ, mint ha Galiczia síkjain, Románia és Erdély bércei közt a legnagyobb hadseregek vívnák a döntő ütközetet.

A Duna völgyéről, a Balkán-félszigetről, sőt a magyarországi szlávokról, tehát Magyarországról van szó.

Hogy kié legyen a Duna völgye, kié legyen a Balkán-félsziget, ez kevesebb a fegyverek, mint inkább a művelődés kérdése. A Duna a történelem minden korszakában védvonala volt a civilizációnak; az alacsonyabb műveltség most sem szakíthatja el a magasabb műveltségtől.

A Balkán-félsziget felett az fog uralkodni, a ki felsőbb műveltség nevében fog parancsolni ott.

De közvetlenebb érdekű ránk nézve, hogy a magyarországi szlávokat kivonjuk a keleti szláv művelődés árából.

Ha ez a művelődés forgataggá lesz, mely magával ragadja szlávjainkat és románainkat: akkor nagyobb szakadás támad közöttünk minden nemzetiségi ellentétnél.

Társadalmunk kezében tehát szinte Magyarország létkérdése van.

Ha Magyarországon egységes műveltség, a nyugatira támaszkodó magyar kultúra lesz; ha a most támadó keleti kultúra nem fog nemzetiségeink közepett a magyartól idegen művelődési központokat teremteni;

ha Magyarországon csak nyugati értelemben vett intelligencia lesz, s a nemzet értelmi egységét nem töri keresztül a nemzetiségek közege át, a keleti szláv kultúra:

akkor a magyar jövőre biztosítva van.

A keleti szlávásra többé aligha hathatunk. A nyugati kultúrában a mi kulturánk még csak egy athomot képez, s még a nagy és hatalmas nyugati kultúra alól is kezdi magát emancipálni Oroszország.

Nekünk egyelőre csak az lehet feladatunk, hogy a magyar állam területén, a magyar kulturai missió körébe eső szlávokat és románokat tartsuk vissza a szláv kultúra közösségébe való olvadáستól.

Nemzetiségeinket saját kulturánkkal kell megkötnünk. Csak így szíhatjuk fel, csak így assimilálhatjuk azokat.

Csak így tehetünk eleget azon kettős missiónak, hogy megtartsuk azokat először a magunk, másod sorban a nyugati civilizáció számára.

Vak-e a magyar társadalom, hogy e lángbetűkkel eléje irt missiót nem látja, s az összes kulturai feladat teljesítését az államra bizza?

Oly teljes garanciát lát-e a történelmi multban, a magyar faj hegemoniájában, hogy a különböző fajok külön fejlődésében és az ország 40%-jének a támadó keleti kulturához való csatlakozásában sem látna veszélyt?

Nem látná a magyar állameszme és a magyar faj legnagyobb veszedelmét abban, ha a magyar mellett támadhatna Oroszországgéval kapcsolatos tót, román, ruthén, stb. kultúra, mint támadt Horvátországban önálló kulturai törekvés.

Nem rendül meg a magyar társadalom az osztrák példa szemléletén?

Ha a német kultúra mellett nem támadhat Csehországban cseh kultúra, az osztrák németiség még mindig uralkodnék és Ausztria nem gurulna lefelé a foederalismus lejtőjén?

A magyar faj kizárólagos fölényének oka eddig sem pusztán a történelmi múltban, nem is a magyar középosztálynak fejlett politikai iskolázottságában, hanem a magasabb műveltség, a magyar kultúrának kizárólagosságában rejlett.

Jövőre is csak kulturánk feltétlen uralma által tarthatjuk meg politikai uralmunkat.

Gondol-e erre a magyar társadalom, mikor a tótság, románság, szerbesség közepett új művelődési központok támadását pillanthatja meg?

Gondol-e erre, mikor látja, hogy a Drávántúli viszonyok jelen tüneteinek okát igen messze a múltban, ott találhatni fel, a hol Horvátország kulturailag kezdett külön válni Magyarországtól?

Megdöbbentő, hogy minderre nem gondol, a jövőbe egyáltalán nem tekint a magyar társadalom, mely egykor oly tiszta tudatával birt nemzeti céljainak.

Az állam legjobb igyekezete sem pótolhatja a társadalom mulasztását.

Ez meg fog lepetni az események által, *az* osztolni fog a meglepetés gyászos következményeiben.

III.

Félszázad eredményei.

Melyik halad gyorsabban a civilizáció útján: a keleti szláv világ, vagy Magyarország?

E kérdésre ma még könnyű a válasz.

Magyarország eddig gyorsabban haladt. Szinte egyidejűleg indultak: de nálunk a társadalom, Oroszországban az állam. A fejlődési mozgalmat nálunk politikai és társadalmi reformátorok indították meg, az irodalom vezette, s így az áthatalmította a társadalom legmélyebb rétegeit is. Oroszországban a csárismus kényszerítette fejlődésre az államot. Lánczaival fogva vitte magával a társadalmat.

Ujabbán az ellentét hasonlattá kezd átsimulni. Az európeismust, a civilizációt nálunk is csak az állam kezdi képviselni, míg a társadalom vis inertiae-jét, vagy épen antagonizmusát szegzi ellene. Az új nemzedék kezd lerombolni a régiek műveit.

Három nemzedéke volt a magyarnak ébredése óta.

A nagy nemzedék. Az elnyomatás korának nemzedéke. És a jelen nemzedék: az új alkotmányos aera nemzedéke.

A közbeni nemzedék még legtöbbet megőrzött a nagy nemzedék idealizmusából s adott a nemzetnek egy nagy államférfiut, Tisza Kálmánt. Az új nemzedéknek nincs többé eszménye: csak opportunizmusa. Abból a napból, mely negyven év előtt ragyogott a magyar nemzet láthatárán, már csak a veteránok, *Jókai*, *Trefort*, *Szontágh* stb. arcán ragyog egy sugár.

Ugy hozták ezek magukkal realistikus korunkba a negyvenes évek idealizmusának fényét, mint Dante purgatoriumában a meg-

gyújtott fáklyák maguk után vonták a sötétségbe, örökké izzó fényvonalukat.

Az ifjú nemzedék lelkéből a túljózsanság realismusának szárazsága tátong felénk. A kor szelleme az, mely sötét árnyát ráveti ez ifjú arczokra.

A legújabb kor fejlődéséből hiányzik a lelkesedés és idealismus alapszine. A modern korszellem sápadt, blazírt arczán nincs meg a hevesebb vérkeringés okozta pir.

S a milyen a kor, olyan a nemzedéke. Az alma nem eshetik messze fájától.

Azért történik, hogy a retrográd irány az új nemzedék soraiból veszi ujonczait. Társadalmunk szabályos fejlődésében támadt zökkenést az új nemzedék idézte fel.

A nagy nemzedék nagyobb volt, mint nem az új, hanem, mint létezett bármely korszakában a magyarnak. Ennek soraiban szerepeltek a titánok.

Még a kisebbek is nagyobbak voltak, mint máskor a nagyok.

Igazi óriások, nagyratörő lelkek, valódi férfiak nemzedéke.

Csak e nemzedéknek lehetett elég szellemi és testi ereje a bámulatos munka végrehajtására.

Csak ez a nemzedék ébreszthette fel és lökhette ellenállhatatlan hatalommal a haladás útjára a magyart.

A legnagyobb társadalmi átalakulást csak ez a nemzedék hajthatta végre társadalmi forradalom nélkül.

Politikai forradalmunkat csak ez a nemzedék küzdhetette végig anyagi és erkölcsi megsemmisülés nélkül.

Azon nemzedék, melynek a toll, a szó és a kard egyenlően dicsteljes fegyvere volt.

Ennek a nemzedéknek volt hite, eszménye, lelkesedése. Teremtő gondolat és alkotó erő felett rendelkezett.

Széchenyi hatalmas szava ébresztette fel a nemzetet. S mikor felébredt, pusztaságban, a nyugati civilizációtól messzeeső magányban látta magát. Körülötte nagy társadalmi átalakulások mentek

végbe. Népek forradalmainak zivatarai viharoztak át világrészünk felett. A modern Európa politikai és társadalmi intézvényeivel már kimagaslott a visszavonuló özőnből.

Egész világrészünk fölé fényöv borult. Mintha tüzet fogott volna az atmoszféra.

S a magyar nemzet, mikor felébredt, e fénynél csak saját sötétségét láthatta. A nyugati népek haladásában csak saját elmaradottságának ellentétét szemlélhette.

Nem volt nyelvünk sem: előbb meg kellett teremteni.

Nem volt irodalmunk, művészetünk: mindezt létesíteni kellett. Nem volt tudományunk: előbb tanulnunk kellett.

Magyarország szellemileg és erkölcsileg még Ázsiában volt: be kellett hozni Európába.

A magyar Alföldön nem volt egyéb, mint pusztá, ki nem száritott mocsár, hajózhatlan folyám, feneketlen sár: a pusztának el kellett tűnni, a mocsárnak ki kellett száradnia, a folyámnak hajózhatóvá kellett lenni, a feneketlen sár helyét kő- és vasutnak kellett elfoglalnia.

Budapesten nem volt egyéb, mint a Széchenyi gúnyja által megörökített por és sár: Magyarországnak fényes metropolist kellett kapnia.

Magyarországnak nem volt társadalma; csak a hazáját kerülő arisztokrácia, a németül beszélő polgárság, a hazafias, de szegény, tunya és nyers megyei gentry, s a misera plebs contribuens, a teljesen műveletlen és koldus parasztság.

Ezt az arisztokracziát hazafiassá kellett tenni, meg kellett vele kedveltetni nyelvünket és a magyar fővárost.

A városi polgárságot, mely mint idegen megszálló hadsereg ép a műveltség és vagyonosság központjait, a városokat foglalta el s vont a fejlődésének induló magyar művelődés vonzköréből, meg kellett magyarosítani. Azt az ellentétet, mely polgárság és nemesség közt volt, meg kellett szüntetni. A polgári elemet

mesterségesen kellett ápolni. A városokat a magyar ügy számára meg kellett nyerni.

A gentryt, a nemzet magvát, a nemzeti erő letéteményesét ki kellett csiszolni, mint a csiszolatlan gyémántot. A nemzeti vagyonyosság és műveltség központjává, fókuszává kellett tenni. A megyei restaurációk, a tyukodi és csengeri ólmos botok gőzköréből világosabb, tisztább, nemesebb atmoszférába kellett emelni.

Azt a gentryt, mely, mint Széchenyi írja a Hitelben, (160 l.) „a korlátlanságot és betyárságot tartotta szabadságnak, s a nemzet palladiumát nem ritkán kirekesztőleg a magyar tánczra és zsinóros nadrágra állította“, s melyet ugyancsak Széchenyi által a Világban (121 l.) rajzolt uriember jellemzett, ki inkább három nap várt Pesten, vagy a jeget törve csónakázott át Budára, hogyszem fizessen azon a hidon, habár fényes aczélből lenne is.

A magyar társadalom nagy erőfeszítésekre volt képes; de nem a folytonos haladásra; most kezd ellankadni.

A parasztságot a szolgaság állapotából ki kellett ragadni. Szabad birtokossá, a magyar állam és társadalom alapjává kellett tenni.

A kasztokra osztott feudális, elmaradt társadalomból demokratikus társadalmat kellett alkotni — demokrácia nélkül.

Középosztályt kellett teremteni — a középosztály alkalmas elemei nélkül.

Társadalmi forradalmat kellett végrehajtani — e forradalomnak általánosan érzett szüksége nélkül. Modernné, európaivá kellett tenni a magyar nemzetet — erősen érzett vágy nélkül.

Egy csomó idealista által kellett vezettetni a magyart — ennek az idealismushoz való vonzalma nélkül.

Az európai népek solidaritásába kellett vonni, e solidarításra való hajlama nélkül.

Czivilizációt kellett teremteni, a civilizáció létfeltételei nélkül.

Nagy átalakulási processust kellett befejezni — annak megkezdése nélkül.

Formákat kellett létesíteni — tartalom nélkül.

Valóban a magyar társadalomnak nem volt még anyagi és erkölcsi tartalma a kiszemelt átalakulási mintákhoz.

A nagy nemzedék mégis létesítette szinte a lehetetlent. Nem oldotta meg minde feladatot. Végleg nem oldott meg egyet sem. De jól kezdte a legtöbbnek megoldását.

Létesítette a parlamentarismust is a nélkül, hogy azt előlegesen a néhány doctrinair idealistán kívül valaki, akár Kossuth is, annál kevésbbé a nemzet, követelte volna.

Népképviseletet teremtett — nép nélkül.

És mindezt megcselekedte azon óriási akadályok daczára, melyek előtte feltornyosodtak. Az állam, s az ezt képviselő kormány ellenségeskedése és nyílt erőszakának daczára. A politikusok, szónokok, írók, művészek, költők e nagy nemzedéke művészi anyagnak tekintette a nemzetet, melyet saját céljai szerint gyúrihat, hogy nagy és kultúrnépet teremtsen belőle.

Mert a népek műveltségük arányában nagyok és hatalmasak.

Ha a következő két nemzedék is a nagy nemzedék nyomain halad, minden politikai katasztrófánk daczára, társadalmilag megvalósítottuk volna nemzeti céljainkat. Kultura s magyarosodás terén már ott volnánk, a hol a nemzet létkérdése többé nem jöhetne szóba.

A magyar társadalom azonban mindig gyenge volt. Nincs actió-ereje, csak passivitása. Ellen tud állni, de nem tud hódítani.

Csak kényszerítve megy előre: akár a nagy szellemek erkölcsi, akár a kormányok anyagi hatalma ragadja magával.

Nem szereti az eszmét, fárasztja a gondolat. Nagy dolgokat tud végezni, ha felizgatják, de nagy pihenőket is tart, ha nem sarkalják.

Miután a nagy nemzedék s alkotmányunk helyreállítása óta a kormányok előre vitték, most fáradtan kezd elmaradozni. Lanckad, csak czipelteti magát.

A finn-ugor és az árja vér még küzd a magyar fajban. Nem tud még egészen nyugatívá, miután már rég megszűnt keletinek lenni.

Pedig minden fajnak szabad ellankadni, csak a magyarnak nem. Minden fajnak szabad a fejlődés útján megállnia: egyedül a magyar fajnak van tiltva ez. Habár valóban elfáradna az erőfeszítésekben, még akkor sem volna szabad pihennie. Hivatása szavának fülébe kellene menydörögnie: csak tovább!

Ha roskadozva ki akarna állni a sorból, nemzeti missiója kellene, hogy fülébe harsogja: előre!

Mindenki más elfeledhetné, hogy a gőz századában élünk: csak a magyar nem. Minden más nemzet nélkülözheti a nemzeti eszmét: csak a magyar nem. Minden más nép szeszélyeket, hóbortokat engedhet meg magának: csak a magyar tartozik folyton a legrövidebb uton előre törni nemzeti céljára.

Mert nem elég, hogy a magyarnak a honi és a keleti szláv fajok eléje ne kerüljenek a civilizáció útján. Ha eléri, sőt ha csak megközelítik: a magyar faj már le van győzve. Ha egyszer a magyar faj csak fölényét is elvesztette, elvesztette egyszersmind politikai szerepét. A kultúrában való egyenlőség kelet felé annyi, mint a megsemmisülés.

Félszázaddal mindig Oroszország és a szlávtság előtt kell járnunk, különben a rengeteg tömegek letipornak bennünket. De az állam, a kormány fenn nem tarthatja a fejlődés folytonosságát, ha a társadalom nem segít neki.

A társadalom pedig vagy elbizakodott, vagy vak. Talán mind a kettő.

A chauvinismus akkor szokta leginkább meglepni a nemzeteket, mikor leggyengébbek. A francia nemzet III. Napoleon alatt kérkedett leginkább, mikor hadserege, nagysága, dicsősége, minden csak a papíron, vagy a képzeletben volt.

A magyar nemzet félszázad elforgása alatt nagyobb dolgokat mívelt, mint bármely más nép; de elbizakodnia annyi, mint az örvény szélére jutni.

Kérkedni annyi, mint megállni, s megállni annyi, mint elveszni.

A régi Magyarország és az új összehasonlíthatatlan. A szabadelvűség és eszmei lendület dolgában a társadalom visszaesett; a vagyonosodás és kultúra terén azonban a nemzet óriásit haladt. De még sincs egyetlenegy irány sem, melyben már célhoz jutottunk, nincs egyetlenegy nemzeti eszme, melyet teljesen megvalósítottunk volna. Hol van még a nemzetiségi, felekezeti és osztálykülönbségek által meg nem szaggatott magyar nemzet? Hol van az egységesen, egy központ körül fejlődött művelt magyar társadalom? Hol van a polgárság? Hol a valamennyi réteg elitjéből alakult középosztály?

Mit végeztünk a magyarosítás, a demokratikus átalakulás, sőt akár a kultúra terén, hogy a magyar társadalom elbizakodhatnék?

Hol, mi által van a nemzeti lét annyira biztosítva, hogy társadalmunk büntetlenül élhetne — eszmék helyett — rögeszméinek?

E kérdésekre feleljenek, a kik a parlamentben és a sajtóban a társadalmat a hazafias aggodalom sugalta támadások ellen csak vak-tában védelmezték.

A következő fejezetek *adatok* alapján kísértik meg a választ.

IV.

Magyarosodásunk és társadalmunk.

Széchenyi a lehető legkönnyebbnek tartotta volna a művészek, tudomány, gyárak és vállalatoknak Magyarországon való meghonosítását a — német nyelv segítségével.

Öntsük, ugymond, régi alkotmányunkat német nyelvbe, terjeszszük a német értelmiséget, s rögtön polgárosítva lesz a nép, óriási alapokat nyer az alkotmány, csakhogy örökre el lesz temetve alatta a magyar. *)

És ugyanő szinte lehetetlennek tartotta, hogy „egy font magyarsággal hetykén kiállva, abba beleolvasztunk $\frac{3}{4}$ font tótot, 60 font szlávval összefüggő tótot, $\frac{1}{2}$ görögöt, 40 font valásrokonnal egybefüggő görögöt, egy font oláhot és 40 font németet“.

A beolvasztás valóban elmaradt. A városoktól eltekintve a grammatikai határok az utolsó félszázad alatt csak jelentéktelenül változtak.

De a városokat is számításba véve, a magyarosodás jelentékeny eredményeket mutat föl.

Lássuk először a legszorosabb értelemben vett Magyarországot, hol az arány legkedvezőbb, Erdély és Horvátország nélkül.

Volt Magyarországon :

Magyar	{	1835-ben 3.358,262	Német	{	1835-ben 926,441
		1870-ben 5.504,100			1870-ben 1.596,638
		1880-ban 5.557,000			1880-ban 1.594,000

*) Kelet népe, 64. l.

Román	{	1835-ben 1.080,107	Tót	{	1835-ben 1.250,275
		1870-ben 1.248,217			1870-ben 1.817,699
		1880-ban 1.250,275			1880-ban 1.789,000
Horvát-Szerb	{	1835-ben 608,366	Orosz	{	1835-ben 115,231
		1870-ben 473,998			1870-ben 469,203
		1880-ban 605,000			1880-ban 342,000

E számok mutatják, hogy minden hazai faj közt a magyar tüntet fel legnagyobb szaporodást, vagyis mióta Széchenyi izgatása öntudatra ébresztette a nemzetet, a specifikus magyar faj minden más fajt megelőz a fejlődés útján.

De a nagy nemzeti célhoz képest mily csekély eredmény ez?

Ausztriát kivéve, a nagyobb államok közt még mindig Magyarország van a legkedvezőtlenebb helyzetben. Német-, Olasz-, Franciaország és Spanyolországban csak egy nemzetiség és faj van.

Oroszország számos nemzetisége közt nem összekötő kapcsolatot, hanem roppant súlyával minden ellentétet agyonlapító tömeget képez a 75% orosz.

Miként fokozza még a kis Románia erejét is faji és nyelvi egysége, melyet a 87% fejez ki.

Magyarországon a magyar faj csak 45%!

Hol van e számban a nemzeti lét biztosító? És mily célnak kellene vezetnie a magyar társadalmat a magyarosítás terén?

A magyar társadalomnak csak ösztönszerű sejtelme van, de nincs világosan megjelölt célja. Lehetséges-e a nyers nemzetiségi tömegek megmagyarosítása, vagy pedig elég a nemzeti célra az, ha az intelligencia és a vagyon magyar lesz Magyarországon?

Társadalmunknak képzele sincs, hol kellett volna teljes erővel végrehajtani a magyarosítás nagy munkáját, a mely pontokat ha megszerezzük vala a magyar grammatika számára, a magyar állameszmének biztos alapja volna a nyelvtanban is.

A társadalom, ha nem gondolatszegény és tettezeje van, jó részt bevégezhetné volna máris a magyarosítás munkáját azon 30 törvényhatóságban, ahol a magyar elem abszolút többséget képez.

Két nemzetiségi tömb van, mely minden körülmény közt daczolna a beolvasztási törekvésekkel: a tót és a román ott, a hol e két nemzetiség zöme lakik.

Árva, Liptó, Nyitra, Trencsén, Turóc, Zólyom a tót nyelvnek soká, tán századokra meghódíthatlan birodalma.

Az elsőben a 355 magyar nem olvaszthatja be a 75 ezer tótot. A másodikban az 1,438 magyar a 67 ezer tóttal, a negyedikben a 2,576 magyar a 222 ezer tóttal szemben tehetetlen. Sáros szintén a tót nyelv megvíthatlan várának látszik: 4,222 magyar fuldoklik a 116 ezer tótság özönében.

Ép így Alsó-Fehérmegyében a 25 ezer magyar nem olvaszthatja be a 135 ezer oláhot. Hunyadmegye 217 ezer románja közt szerencse lesz ha el nem vész a 12 ezer magyar. Szolnok-Doboka és Krassó-Szörény megyékben szintén képtelenség egyelőre a beolvasztásra gondolni.

De egy erélyes társadalom rég megkezdte és nagyrészt befejezte volna a beolvasztást Pozsony megyében, hol 108 ezer magyar áll szemben 133 ezer tóttal. Zemplén megye rég magyar lehetne már, a hol a magyarság többséget képez, mert 118 ezer magyar mellett csak 101 ezer tót lakik.

Bars megyét szintén el lehetne venni a tótságtól, habár itt csak 41 ezer a magyar 78 ezer tót mellett. Ungot, Abauj, Gömör és Borsod megyéket, melyekben túlnyomó a magyar elem, már rég teljesen meg lehetett volna magyarosítani.

Ép így az oláhjellegű megyék közül nem egyet.

Arad megyét és Temest el lehet szakítani a román grammatikától a németiség segítségével. Erdélyben egy erélyes társadalom Kolozs megyét, Kis- és Nagy-Küküllőt, Maros-Tordát és Torda-Aranyos megyéket megmagyarosíthatná.

A szerbek és ruthének — ez utóbbiak Marmaroson kívül — sehol nem képeznek oly tömeget, mely az olvasztást lehetetlenné tenné, s mégis azt tapasztaljuk, hogy a ruthénség inkább terjed, mint fogy.

Egyáltalán a megyékben a magyar nyelv félszázad elforgása alatt is csak jelentéktelenül terjedt. Sárosban — ó szégyen — megverte a tót, Hunyadban az oláh!

Egyedül a Dunántúl, hol a magyarság az alföld után legszámosabb és az egész országban legműveltebb, történt nagyobb mérvű beolvasztás a vidéken.

Somogy, Baranya, Zala a nyelvhatárt visszaszorították a Dráva-vonalra. Baranyának félszázad előtt volt 40 ezer szerbje, vagy bosnyákja. E szám leolvadt 10 ezerre. Somogy két magyar-német, hét magyar-horvát, egy magyar-szerb-német, egy horvát-magyar mezővárosa mind, 11 horvát, 6 szerb, 20 túlnyomólag horvát, szerb és német faluja elmagyarosodott. A 11 tiszta német somogyi faluból is magyarosodik a legtöbb; néhány már tiszta magyar.

Zala magyarsága nem volt képes megküzdeni a muraközi horvátsággal. Annyit azonban elért, hogy a horvátok nem szaporodtak a népesség arányában. A vendek száma épen változatlanul maradt. Magyarosodás történt még Dél-Magyarországon a szerbek rovására, kiknek száma rohamosan apad; de leginkább az oláh és a német elem terjeszkedése miatt.

Mit jelent, hogy a városokon kívül, a vidéken a magyar nyelv határai alig észrevehetőleg nyomultak előre, sőt több helyen visszaszorultak?

Azt, hogy a magyar társadalomnak kevés az assimiláló ereje. A tulajdonkép valómagyar társadalom régebben egészen, s részben még ma is a megyékben lakik. Ott tartózkodik az év egy részében az arisztokrácia. Ott lakott és lakik a gentry. A magyar parasztság zöme a falvakban él.

És mégis a városok magyarosodtak. Ezekben ért el a magyarosodás meglepő eredményeket. A „civisek“ tudtak magyarosítani, a „burgerek“ tudtak magyarosodni.

Az 1821-diki összeírás szerint Budán magyarság épen nem lakott, csak a hivatalnokok közt volt magyar elem. Pesten csak

1200 magyar volt. Épen annyi, mint a tót. Valamivel több, mint a szerb. És ma 200 ezer a magyar anyanyelvűek száma Budapesten.

A Dunántúl a harminczas években a 8 szabad királyi város közt egy magyar sem volt. Kettő tiszta német, három magyar-német, két német-magyar, egy magyar-német-bosnyák lakossággal birt. A 214 dunántúli mezőváros közt 43 német, 12 horvát, hét vindus tót volt.

És ma már tiszta német város, vagy mezőváros nincs a Dunántúl.

Győr ötven év előtt túlnyomóan német lakossággal birt; ma tiszta magyar város. Pécs, Szombathely megmagyarosodtak.

Szabadka, Baja, Zombor, Arad, Nagy-Várád szintén magyarosodtak; már is magyar városoknak mondhatók.

Magában Pozsonyban hódítva tört előre a magyarság.

De főleg csak a polgári elem magyarosodik és magyarosít, s különösen a németiség mutat hajlamot a magyarosodásra.

Régi magyar városok, hol a polgári elem kevés mérvben van meg, nem voltak képesek a nagyobb tömegű nemzetiségeket beolvasztani. Nyiregyházának 13 ezer magyarja nem bír a 8000 tóttal.

A városokban mégis 63% a tiszta magyar elem. Vagyis 16%-kal több, mint az ország átlaga.

A városok közel 2½ millió magyarságát levonva, a magyar faj száma nem volna öt millió.

Ha a városokat kiveszszük a nemzetiségi statisztikából, a magyar elem az országban alig képez 35%-ot.

Íly kevés hódító ereje van a magyar társadalomnak.

A városokban azért terjedt a magyarság, mert a kormányok főleg a városokat szemelték ki a magyarosítási törekvés központjává; de maguk a városok is sokat tettek a tanügynek és kulturának magyar kolorittal való felruházására. Valóban csakis a városok segítségével lehet Magyarországot magyarrá tenni.

A vidéken nem történt semmi, vagy igen kevés.

Mert az arisztokrácia rossz példával ment elő. Vidéki kastélyaiban német udvart, német cselédséget tartott. Inkább germanizált, mint magyarosított.

A gentry a nemzetiségi vidékeken inkább elvesztette tözs-gyökeres magyar jellegét, hogysen magyarosíthatott volna. A felvidéken eltótosodott. Dialektusa tót-magyarra lett. Inkább törődött politikai és társadalmi fölényével, mint a grammatikával.

A magyar parasztság, a hol nemzetiségekkel érintkezik, szintén könnyen elsajátítja ezek nyelvét.

Egyáltalán a magyar fajnak nagy nyelvtelhetsége veszedelem a magyarosodás érdekére nézve.

Nincs meg bennünk az a grammatikai exclusivitas, mely megvan az angolban, francziában, olaszban. A román és germán nemzetek e kizárólagosság segítségével olvasztották magukba más nyelvű elemeiket.

Az angol állam nem volt képes a kelta fajt beolvasztani; de a türelmetlen angol társadalom megfosztotta az ireket nyelvüktől. Pedig Irországban csak a földes urak voltak angolok s ezek is csak Erzsébet óta. A zöld sziget hatodfél millió lakosságából még ma is ir négy millió; de angolul beszél — néhány ezer hegylakón kívül — valamennyi.

Angollá tette őket a földbirtokos-osztály és az Angliából bevándorlott iparos, kereskedő-nép. A társadalom és nem az állam, mely a tanügybe a legújabb időkig be sem avatkozott.

Nálunk az állam egyebet sem tesz, mint minden törvényes hatalmát a magyar műveltség terjesztésére fordítja; s a magyarosodás a vidéken még sem igen halad.

Pedig az angol nyelvnek bizonyára nincs nagyobb, a tömegekre ható vonzó bája, mint a magyarnak. Nem ragad, mint az olasz, franczia és spanyol. Az angol társadalom úgy kényszeríti fel nyelvét azon fajokra, a melyekkel érintkezik. Nem tud más nyelvet, mint csak az angolt. Mi elsajátítjuk mindenkinek nyelvét.

Pedig míg a műveletlen nyelvek is terjeszthetők pusztán az exclusivitás segítségével.

A tót nyelv csak nem szép és nem művelt nyelv, mégis terjed a német nyelv rovására a szepesi városokban. Sárosban veri a magyar nyelvet.

A román nyelv bár szép, de nem művelt, s mégis bámulatosan terjed, különösen a szláv nyelvek rovására. Talán azon körülmény is segíti terjedni, hogy a románasság asszonyai szépek, szebbek a szláv nőknél.

Picot szerint szerb közmondás, hogy ha csak egy oláh asszonyt hoznak is a házba, az egész ház oláhvá lesz. *)

A valódi ok azonban az lesz, hogy az oláh nem tud más nyelvet egykönnyen megtanulni. A butaság conservatismusa tartja fenn az oláh grammatikát, ott is, a hol tulajdonkép el kellene vesznie. A magyar államvasutak mentében van több, a magyarság, vagy a szászág közt teljesen elszigetelt oláh község. Ma is csak annyira oláh a lakosságuk, mint ötven év előtt.

Ellenben az oláh községek által környezett magyar falvak okvetlenül elvesznek a magyar nyelv, sőt a magyar faj számára, ha csak az állam meg nem menti őket.

A magyar társadalom ugyan meg nem menti.

A székelyek nélkül egész Erdély már eloláhosodott volna. Háromszék, Udvarhely és Csik megyék, mint hatalmas ernyő, védik az erdélyi magyarságot a román nyelv terjeszkedése ellenében.

Mert a székely nem oláhosodik el. Egyáltalán nem akar, vagy nem is tud oly könnyen idegen nyelveket tanulni, mint a többi magyar.

Az a szerencse, hogy Erdély 630 ezer magyarságának több mint fele, 424 ezer, székely. Ha székely volna az összes erdélyi magyarság, száma nem fogyott volna az 1870-diki számlálás eredményeihez képest, inkább növekszik vala. Az öt székely megye lakossága ugyanis együtt növekedett, míg Erdély lakossága 68 ezerrel fogyott.

*) Les serbes de Hongrie.

S fogyott a magyarság nagyobb mérvben, mint az oláh.

Erdély nemzetiségi viszonyainak összehasonlítása ugyanis a következő eredményt mutatja:

	1870	1880
magyar . . .	652,221	630,477
német . . .	224,289	211,748
oláh . . .	1.221,852	1.184,883.

Magyar tehát 22 ezerrel van kevesebb Erdélyben, mint 1870-ben volt; román ellenben 37 ezerrel; de a népesség arányához képest a magyar elem több tért veszített.

Mivel pedig a székelyek száma, kivándorlásuk daczára nem fogyott, s a nyomorral küzdő, a járványoknak inkább kitett oláh lakosság nagyobb mérvben pusztult, a román nyelvnek kellett hódítást tennie Erdélyben a magyar grammatika rovására.

Fogyott a magyarság Kolozsmegyében hatezer, az oláhság ellenben növekedett ugyancsak hatezer fővel. Kis-Küküllőben két ezerrel kisebb a magyar elem száma. Hunyadmegyében, Besztercze-Naszódban a magyarság szintén jelentékeny apadást tüntet fel; de az új területbeosztás itt oly lényeges volt, hogy az apadás számát pontosan megállapítani nem lehet.

E számok egyáltalán csak approximativek, mert 1870-ben anyanyelv szerint való felvétel nem történt.

De mégis közel megfelelnek a valóságnak.

Tény, hogy a székely védvonalon innét a magyar grammatika területébe több helyen betör az oláh nyelv. A székely megyék nélkül az erdélyi magyarságot lassankint megőrölné a románság. Az alacsonyabb kultúra megszégyenitené a magasabbat. A vadság megemésztené a felsőbb fajt, mint a rozsdá megemészti a vasat.

A székelyek tartják számunkra Erdélyt grammatikailag is, mint annyi-szor megtartották azt fegyverrel kezükben politikailag.

De azt meg nem gátolhatják, hogy a románság a székely megyék gátvonalán innét, még a magyar földbirtokba is beosonjon. A székelyektől a románok nem vehetnek el egy talpalatnyi földet

sem. A székely felaprózta ősi jussát, de idegen kézre nem enged abból jutni egy hantot sem.

A Királyhágó és a Keleti-Kárpátok közt azonban újabban gyakran megesik, hogy magyar földbirtok nem zsidó, vagy örmény, hanem *oldh* kézre jut.

Nem egy nemesi udvarházra is hasonló sors vár.

Erdélyben nem csak oldh értelmiségi körök kezdenek támadni, hanem a román intelligencia kezd vagyonosodni!

A magyar társadalom eljátszotta már Horvátországot és Szlavóniát.

A magyar arisztokrácia és a magyar középosztály, de főleg az elsőnek bűne, hogy Horvátország először gazdaságilag, azután társadalmilag, kulturailag emancipálta magát: s most politikailag akar szakadásra menni.

A míg a földbirtok Horvátországban nagy részben, Szlavóniában majd kizárólag magyar kézen, vagy oly horvát származású nemesség kezén volt, mint a Jankovichok, Bedekovichok, Adamovichok, Pejacsevichek stb., s a míg a magyar-horvát nemesség ott létezett és a kulturai elemet képviselte: addig a Starcsevichek elődei mitsem tehettek a magyar állameszme ellen.

Verőcze megye a *Pejacsevich-ek*, *Prandau-k*, *Jankovich-ok*, *Szarvasiak* tulajdona, s az itt élt 150 nemes túlnyomó része magyar volt.

Szerémben a középnemesség egészen hiányzott; de az uradalmak, vagyis az egész megye az *Odeschalsky-ak*, *Khuen-ek*, *Marczi-bányi-ak*, *Jankovich-ok* tulajdonát képezte.

Pozsegában az *Erdődy-ek*, *Széchen-ek* és szintén a *Jankovich-ok* voltak az urak. Magában Zágrábmegyében roppant birtokai voltak a magyar fő- és köznemességnek. A *Batthyány-ak*nak volt négy uradalmuk: a podbresiei, bródi, grobniki és ozalyi. A *Keglevich-ek*nek kettő: a berlogi és topoloveczy. A *Draskovich-ok*nak egy: a bospakovinai. Az *Erdődy* családnak szintén egy: a chichei.

A *Niczky*-eké volt a pankovecki uradalom. A *Vojkffy*-aké az oroszlavjei. A golubovecki uradalom a *Verhovác*-oké.

Varasdmegye majd egészen magyar birtok volt. A *Rutkay*-ak, *Pásztory*-ak, *Vojkffy*-ak, *Pethő*-k, *Erdődy*-ek, *Draskovich*-ok és *Bedekovich*-ok tulajdonát képezte.

Még Körösmegyében is a magyar nemesség képezte a földbirtokos osztályt. A latifundium-tulajdonos *Erdődy*-ek, *Batthyány*-ak, *Jnkey*-ek, *Jankovich*-ok, *Draskovich*-ok mellett nagybirtokosok voltak még az *Orchóczy*-ak, *Raffay*-ak, *Zdenkay*-ak, *Bedekovich*-ok és *Adamovich*-ok.

Szlavóniában még jó részt magyar nagyurak kezén maradt a földbirtok; de már itt is horvátok s osztrák főurak, mint hg. *Lippe*, lettek nagybirtokosokká. Horvátországban pedig sok magyar birtokos családnak még neve is elenyészett, birtoka horvát, vagy osztrák kézre jutott.

Mágnásaink általában szívesen túladszék drávántúli birtokaikon, mert ott rossz a közigazgatás és juszticia, ellenséges a közhangulat. De nem gondolták meg, hogy minden hanttal magyar befolyást adnak fel s hogy ha az irországi landlordok így tesznek, Irország ma Angliától független volna. A magyar arisztokracziának egyáltalán soha sem jutott eszébe, mily szolgálatokat tehetett volna a magyar ügynek, ha a Dráván túl aquirál.

Most a somogyi, baranyai és bácskai szegény kivándorlók veszik fel a magyar társadalomnak főuraink által elejtett hivatását. De mert támaszt a magyar társadalom részéről nem nyernek, iskolákat nem tarthatnak, a második, harmadik generációban el fognak horvátosodni. Szaporítani fogják, igen jó anyaggal, a haza ellenségeinek számát.

Poroszország oly társadalommal, minő a mienk, sohasem germánizálhatta volna Posent. Elszász városainak megnémetesítésére sohasem gondolhatna a német birodalom.

Francziaország határai, ha oly társadalma van, mint a miénk, csak az északi és keleti departementek déli és nyugati vonaláig

terjedtek volna. Elzász és Lotharingia megmaradt volna németnek. Bretagne gallnak, Picardia piktnak, a Provence olaszlatinak.

Oly társadalommal, minő a mienk, Anglia soha sem anglicizálhatta volna Írországot, Walest és Skócziát. Indiát sohasem tehetné angollá.

Oly társadalommal, minő a mienk, Oroszország nem vihetné véghez roppant mérvű oroszosítását. Nem olvasztotta volna be északi felében a finneket. Nem tehetette volna oroszzá a Kaukázust, s a Krimet. *Tatárul beszélne ma is fél Oroszország.* Az orosz nyelv ép oly idegen volna Lengyelországban, mint a magyar Horvátországban.

Mindenütt másutt a társadalom megy előre, azután követi az állam. Nem csak Anglia szerezte így világbirodalmát, hanem tényleg így terjeszkedik Oroszország is. Népeisége nyomul Ázsiába: követi a kozák.

A carismus az európai Oroszországban végre fogja hajtani a nyelvegységet, mert a társadalom támogatja. Hiszen a panszláv agitáció is társadalmi actió, melyet az orosz kormányok csak eszközül használnak.

Egyedül nálunk nem nyer a kormány hatályos támogatást a társadalom részéről a nemzeti célokra való törekvésben. A magyar társadalom fatalismusát fel nem rázhatja semmi. Legfelebb csak arra képes, hogy tapsol az elért eredményeknek. Elismeri, hogy *Trefort* csodákat művel a magyar kultúra terjesztésében, s *Tisza* erős kézzel tartja féken a nemzetiségi izgatásokat.

De miként volna képes ez a társadalom oly akcióra, mint az orosz panszlávok? Nemzeti chauvinismusban nálunk sincs hiány; de hol vannak a magyar Katkovok és Akszakovok? Sőt még a német Schulvereinnel szembe is tud-e a magyar társadalom megfelelő együletet állítani? A mi Budapesten lézeng, az nem ilyen, az nem képes sem izgatásra, sem annak ellensúlyozására. A szatmár-megyei magyarosító egyület sok hasznosat tesz; de el van szigetelve. Csepp a tengerben.

A magyar kulturának megvan óriási fölénye ebben az országban; de a magyar társadalom nem képes azzal a nemzetiségekre ellenállhatlan nyomást gyakorolni.

A kormány támogatása nélkül a magyar társadalom csak el tud ernyedni, csak csatákat tud veszteni.

A drávántúli részeket elvesztette. *Most még csak az kellene, hogy Erdélyben engedje megingani a magyar érdekeket.*

A fennebbi jelenségek egészen újak s ellentétesek a Királyhágón innéti tapasztalatokkal. De léteznek, s bár még csak embrióban, aggasztó irányzatra mutatnak.

Ha a magyar társadalom nem jut öntudatához, ha belső czivódások vonják el a nemzeti czéloktól figyelmét, szomorú dolgokat érhetünk meg.

Akkor hasztalan épít iskolát iskola után Trefort. Hasztalan van erős keze Tiszának. Hasztalan iparkodik terjesztetni az állam a magyar nyelvet és erősíteni a magyar állameszmét.

Hasztalanok akkor a már is elért szép sikerek.

A társadalom és tétlensége miatt a magyar állam el kezd visszafelé fejlődni. A magyar társadalom mellett el kezdenek nemzetiségi társadalmak szervezkedni.

A politikában most csendes és óvatos nemzetiségi vezetők, társadalmi térre vetik magukat. A nemzetiségi törekvések társadalmi téren fogják meglepni a magyar nemzetet.

Ott, a hol az állam keze nem védheti meg. A hol a törvényhozás és kormány nem tehet mankót a magyar faj hóna alá. És ott, a hol ha egyszer elvesztettük a csatát, a politikai csatavesztés szintén kikerülhetlen lesz.

Még most csak egy fekete folt mutatkozik a láthatáron. De ha a magyar társadalom nem lesz résen, ez a fekete folt megnövekedhetik, viharfelhő gyanánt borulhat a magyar horizonra.

V.

Értelmiség és vagyonosság.

A nemzet tőkéje polgárainak agyvelejében van. A legnagyobb vagyon a gondolat. A soha el nem pocsékolható kincs az eszme.

Ha az agyvelőket csak mérni kellene, a magyar nemzet nagy eredményeket mutathatna fel.

Nincs külméretre és súlyra nézve hatalmasabb agy egy táblabíró fejénél. Az ária-koponya, bár hosszabb az igazi magyar agynál, mely a fajvegyület következtében most már középhelyet foglal el a turáni és indogermán agy közt, nem mérkőzhetik vele. Ez az agy nem gömbölyű — nem brachykephalos — többé, de nem is egész hosszú fej. Hatalmas boltozata alatt kényelmes lakása lehetne a gondolatnak.

A külső méret nagysága azonban sok esetben az elzsírosodás következménye. A zsir egyáltalán nevezetes szerepet játszik a magyar fajnak úgy kulturai, mint physikai történetében. Kártékony hatást gyakorolt a magyarnak szellemi és testi egészségére.

Az agy-, a gyomor-, és szívelzsírosodás nemcsak sok magyar életet, hanem sok magyar gondolatot is megölt.

A túlságos táplálkozás tunyaságot szül és rövidíti az életet. Ennek következménye, legalább részben, hogy oly rövid az átlagos életkor Magyarországon. Sehol sincs oly kevés munkabíró aggasztán, mint nálunk.

Londonban százával látni az utcázakon a 70—80 éves aggokat, a kik fiatal erővel járnak napi foglalkozásuk után. A kiváló férfiak nyugaton megőrzik szellemük üdeségét késő aggkorukban is.

Nálunk költők, írók, művészek, tudósok, államférfiak túlnyomó nagy részben rövid életűek, vagy munkaerejük csakhamar megtörik.

Kossuth physikai alkata is phenomenalis jelenség. Deák még soká élhetett és a nemzet javára hathatott volna. Korán megbomlott Széchenyi agyának organismusa. Java férfierejében élőhalottá lett Kemény. Azok, a kiknél a nem magyar származás világosan kimutatható, hosszabb életűek és tovább képesek a munkára.

A francia származású Trefort megőrizte szellemi és testi erőinek ruganyosságát. A lengyel eredetű Pulszky hetven éve daczára fiatal ember.

A baj gyökere tehát benne lesz a magyar faj physikai tulajdonságában s agyszerkezetében. De kétségtelen egyszersmind a zsir hatása. Nemcsak gazdasági, hanem szellemi értelemben is állt, s részben áll ma is, hogy zsirjába ful a magyar.

Mert a magyar agy nemcsak hatalmas méretű, hanem eszes is. Szilárdan van építve. A táblabíró agy bár lustán dolgozik, hatalmas értelemmel bír. Gondolkodása logikai és induktív. A német értelem világa a hold ábrándos fénye; a magyaré a tiszta, derült napé; a kettő közt valami vegyület a szlávok értelme.

Hogy a magyar paraszt mily értelmi képességekkel bír, köztudomású. Nincs hozzá fogható pór a világon. Ha az írás-olvasás mértékével mérjük is műveltségét, messze megelőzi a francia, olasz parasztot. Csak a svéd és német van előtte. Természetes esze pedig legelső helyen áll. A szláv egyáltalán s különösen az orosz nem mérkőzhetik vele.

E tulajdonságok átalában a magyar faj tulajdonságai. A legtöbb természetes képességekkel bíró fajok közé tartozik. Ha csak „eszes“ embereket keresünk, bőségben kapunk a magyar társadalom minden rétegében. De a tudományos fő minél ritkább.

Mennyi nagy tehetség fénye aludt ki ebben az országban a nélkül, hogy világított volna. Homályos burokból tartotta a zsir.

A német kultur-professorok azt hirdették, hogy a magyar egyáltalán képtelen a civilizációra, s nagy szellemi erőfeszítésekre.

Ez az ostoba rágalom rég meg van cáfolva. A magyar szellem aratott már minden téren nagy és fényes diadalokat. Az irodalom és művészet minden ágában felemelkedett a kultura egére egy-egy első rangú magyar csillag.

De kétségtelen, hogy a tudományos szellem még nem hatolt elég mélyen társadalmunkba.

Fényleni, ragyogni, könnyű diadalokat aratni: ezt szeretünk. De komolyan és kitartólag dolgozni talán kevés eredményért: ez még távol áll tőlünk.

Azért maradt el oly messze a magyar tudomány a magyar költészet és művészet mögött. A sok felületes ismeret csillogó burka alatt nem nyílnak meg nálunk a tudomány mélységei. Kevés buvár van, a ki a mélységekbe leszáll.

Ez az oka, miért nem hódítottunk a tudományok világában majd semmi tért. Még egy szigetet sem fedeztünk fel magyar lobogó alatt ezen világban, annál kevesebb egy kontinenset.

A bölcsészet területe egészen parlagon maradt nálunk, a mi azért is történhetett, mert a pozitív magyar szellem nem igen alkalmas az elvont elméletek ködös légkörében való röpködésre. De a pozitív tudományokban sem műveltünk semmi nagyot. Sőt ép a realis tárgyakat hangoljuk el leginkább. Nagy physikus, mathematicus nem támadt köztünk. Csak nagy poetáink és szónokaink vannak.

De a szlavismus képes szembeállítani költőinkkel költőket, művészeinkkel művészeket.

Ellenben a tudományok terén vannak szlávok, a kik Európa előtt többet számitanak, mint a mi tudósaink. Ennek az is lehet

az oka, hogy a szláv tudósok irnak németül, francziául. Dolgoznak a nyugati tudományos szemlékbe. S oroszul sokan, különösen Franciaországban kezdenek tanulni. A mi tudományunk pedig bezárkózik — és helyesen teszi — a magyar nyelv szűk falai közé. De tény, hogy a szlávok mozgékonyabbak, mint vagyunk mi. Tele kürtölik a világot szláv dicsőséggel. Minden fővárosban él egy csomó toll-forgató szláv, a ki befolyásolja az ottani sajátót. A szláv tudomány fel van fujva; de tényleg sokkal jobban ismeri Európa, mint a magyar tudományt.

Nemzetközi congressusokon, tudósok gyűlésein oroszok, sőt románok mindig vannak jelen, ott szerepet visznek. Mi magyarok nem szereplünk sehol, csak ebédeket eszünk és áldomásokat iszunk itthon. Most már pezsgővel öntjük le a zsirt, de a zsir, mégis zsir. Tudományunkat nemcsak a nemzetközi verseny terén fel nem léptetjük; még itthon sem igen élénk köztünk a verseny.

Van egy áramlata a közvéleménynek, mely gyűlöl minden komoly tudást.

Nem kell doctrina! suttogja a szalonokban, a befolyásos egyének termeiben, maguknak a tudósoknak dolgozó szobájukban.

Üldözd a parvenüt, a ki nem hivatkozhatik családfákra, hanem csak könyvtárakra. Irtsd ki a gyalázatosat, a ki még a tudás nevében beszélni mer, a ki nemesi oklevél helyett könyvekre, foliánsokra üt. Ne engedd felemelkedni a tanultságot, mert kitünik saját tudatlanságod. A tudomány új, a család régi, tehát ezé legyen a vezérszerep, s ne a másiké.

Pauca sapientia regitur mundus: tehát nincs szükség könyvekre, mert e *pauca sapientiája* mindig megvolt a magyar embernek, meglesz jövőre is.

Tudományunk a negyvenes évek óta haladt, de a tudomány tekintélye fogyott.

Nem csuda azután, hogy Magyarországon nincs valóban nagy tudományos irodalom. Érthetővé válnak a könyvstatisztika adatai.

E tekintetben hátrább állunk nálunk kisebb és kevésbé művelt népeknél.

Pedig értelmi osztályunk, bár nagynak egyáltalán nem mondható, mégis más irodalmat tarthatna fenn.

Intelligenciánk képét, megközelítőleg lehet körvonalozni.

I. Értelmi keresetből él Magyarországon 125 ezer ember.

A valódi intelligenciához számítható ebből:

Pap és lelkész	10,000
Tanár:	
1. egyetemi	205
2. politechnikai	39
3. gymnasiumi és reál.....	2,655
4. akadémiai és egyéb	200
Összesen.....	3,100.
Néptanító, 23 ezerből 10 ⁰ / ₀	2,300
Iró és művész	2,000
Orvos és sebész	7,000
Mérnök és gépész	2,000
Köztisztviselő, 31 ezerből 50 ⁰ / ₀	15,500
Ügyvéd és közjegyző	4,917
Együtt.....	50,317.

Az értelmi kereset emberei közül tehát több mint 50 ezer számítható az intelligenciához.

Vegyük tovább a többi foglalkozási ágakat.

II. A földműveléssel foglalkozók közül az intelligenciához lehet számítani:

1. A 200—1000 holddal bíró földbirtokosok 50 ⁰ / ₀ -jét, vagy 13 ezerből	6,500
2. Az 1000 holdon felüli birtokosokat mind, vagyis	5,426
3. A gazdatisztek 50 ⁰ / ₀ -jét, vagyis 11 ezerből	5,500
4. A bérlők 50 ⁰ / ₀ -jét, vagyis 23 ezerből.....	11,500
Összesen.....	28,426

embert.

III. Az iparosoknál:

1. Az önálló vállalkozók 5 ^o / _o -jét, vagyis	
351 ezerből	17,000
2. A tisztek és üzletvezetők 5 ^o / _o -jét, vagyis	
2 ezerből	100
Összesen.....	17,100.

IV. A kereskedelemről:

1. Az önálló vállalkozókból 10 ^o / _o -et, vagyis	
84 ezerből	8,400
2. Az üzletvezetőkől és tisztekből 20 ^o / _o -et,	
vagyis 11 ezerből	2,100
Összesen.....	10,500.

V. A bányászat köréből:

1. Az önálló vállalkozókat mind	172
2. A tiszteket mind.....	446
Összesen.....	618.

VI. A jövedelmükből élők sorából 50 ^o / _o -tet,	
vagyis	9,000

VII. A nyugdíjból élők 10 ^o / _o -jét	800
Együtt.....	9,800.

VIII. A házbirtok után élők közül	10,000.
---	---------

Az egész magyar intelligenciának főcsoportjai:

I. Értelmi kereset	50,317
II. Földművelés	28,926
III. Ipar	18,000
IV. Kereskedelem	10,500
V. Bányászat	618
VI. Jövedelemből	9,000
VII. Nyugdíjból	800
VIII. Házbirtok	10,000
Főösszeg.....	128,161.

Azaz: az összes magyar intelligencia 128 ezer emberből áll, s hogy e szám nincs alacsonyra számítva, a fennebbi részletekből kitetszik. Egyik foglalkozás emberei sem panaszkodhatnak, legkevésbé a földbirtokosok.

Hogy a földbirtok kategóriájának első pontját csak 50%-re lehetett felvenni, mindenki beláthatja; mert hiszen a 200—500 hold közti földbirtokos pár, a ki legfeljebb írni, olvasni tud, százával van az alföldön. A gentry megtalálta helyét vagy a 28 ezer földműveléssel foglalkozók, vagy az értelmi kereset emberei közt.

Az akadémikusok a különböző foglalkozási ágak közt vannak felosztva.

A magyar nemzet összes értelmi tőkéjét tehát 128 ezer agy képviseli, a mi 15 millió népességnél nagynak egyáltalán nem mondható.

De ha e 128 ezer agy gondolkodnék, eszmélne, s volnának szellemi szükségai: mily hatalmas lehetne akkor a magyar irodalom, mily fejlett a tudomány, mily ellenállhatlan ugy itthon, mint a kelet felé Magyarország értelmi ereje!

A ki intelligens ember számába akar menni, annak évenként legalább egy könyvre és egy hirlapra van szüksége. Vagyis ha azok, a kiket a magyar intelligencia sorába számítunk, mind valóban intelligens emberek volnának, akkor 128 ezer előfizetőjük volna az összes könyveknek, szépirodalmi, politikai, tudományos műveknek és hirlapoknak.

Akkor egy-egy magyar lapnak átlag lehetne 20 ezer előfizetője. Egy-egy tudományos könyv elkelhetne 10—20 ezer példányban.

Támadhatnának nagyszerű irodalmi vállalatok, tekintélyes revük. Volna a magyarnak oly hatalmas sajtója, irodalma és tudománya, mely imponálna nyugat, dominálna kelet felé.

De minderről szó sincs. Ha van jól szerkesztett magyar sajtó, ez az írók ügyességének és önzéstelenségének köszönhető. Meg a politikai pártoknak, melyek lapjaikra költenek. De hatalmas, nagy

pénzerő felett rendelkező magyar sajtó nem volt és nem is lesz egyhamar.

Az összes előfizetők ugy könyvekre, mint hirlapokra ugyanazon 25—30 ezer emberből s olvasó-körökből és kaszinókból kerülnek ki. A tudományos, szépirodalmi vagy politikai műnek vásárlói csak itt, a *középosztálynak ez elitjében vannak*.

Ez a kis csoport a fogyasztó, s ennek is 10 perzentje termelő, vagyis egyszersmind író. Az intelligencia többi részének nincs szellemi szükséglete, vagyis intelligencia lucus a non lucendo.

Ez legfeljebb ujságot vesz a kezébe, többnyire másét vagy a körét, melynek tagja. Az utolsó könyv, melyet forgatott, iskolai tankönyv volt. Miután megszerezte diplomáját, vagy keresethez, álláshoz jutott, többé nem műveli magát.

Intelligenciánk nagy része tehát, melyet pedig a fennebbi módon kiválogattunk, egészen oroszos intelligencia.

Megeszi a zsir. Vagy szellemi proletár.

Nem csuda azután, ha a legkitünőbb szakmunka is alig számíthat annyi előfizetőre, hogy a nyomdai költségek fedezve legyenek.

Az akademia könyvkiadó vállalata csak 1000—1500 példányban meri nyomtatni a legjobb műveket; de ezeken is sokat vesz.

Magánkönyvkiadó még a nyomdai költségeket sem bátorkodik kockáztatni. Egyedül a Természettudományi és történelmi társaság tudott, társadalmi uton, nagyobb olvasó közönséget összegyűjteni. Vagy talán az első inkább csak 5 frtos tagokat, de olvasókat nem.

Ásító unalom, megvető közöny az, a mit társadalmunk egy része minden iránt érez, a minek tudományos szaga van.

A *non olet* elve csak a könnyű módon szerzett pénzről áll. A tudomány *olet*.

De még a könnyű, vagy szenzációt kergető művek is legfeljebb százakban, kivételes esetekben ezekben számítják vevőiket.

A legjelesebb magyar regény legfelebb 1000 példány eladására számíthat. A legnagyobb zajt ütő röpirat, melyről hetekig, hónapokig beszélnek, 4—5000 példányban kél el.

Ez a maximum.

A mit Franciaországban, Angliában 100 ezer példányban kapnak szét, hasonló port felverő irodalmi mű nálunk 5000 példánynál többre nem viszi.

Bármennyire magasabb még kulturánk, intenzívebb műveltségünk, mint a keleti, ezzel az intelligenciával, ezzel a kicsiny irodalommal akarunk tért hódítani a keleten? Szerencse, ha ez a kultúra elég erős leend nemzetiségünk felszívására; ha műveltségükben lesz elég vonzerő, hogy a keletkező nemzetiségi művelődési körök el ne szakad hassanak a magyar műveltség gyűrűjétől.

Horvátország, bár sokkal alattunk áll, már évtizedek előtt elszakadt. Inkább hajlandó a német műveltség felvételére, mint a magyarra.

Büntetése az elnémetesedés lehet, minek következtében nemzeti kulturáját később, vagy tán soha sem fejtheti ki; de a Dráván túl eső részek, melyek a 40-es évekig a magyar kultúra vidékét képezték, fájdalom, úgy látszik véglegesen elvesztek a magyar kultúrára nézve.

Könyv megjelenik Magyarországon átlag két ezer. Ebből magyar 70%, nem magyar nyelvű 30%.

Hírlap és folyóirat megjelenik 427. Német 136, szláv 53, román 21, olasz 4, héber 2, francia 3; nem magyar nyelvű összesen 210.

De a könyvek alatt nem kell ám mind valóban könyvet érteni. Ha a magyar társadalomnak oly jó könyvfogyasztó étvágya volna, mint p. u. a Könyvszemle 1882-diki folyama mutatja, mely szerint ez évben 1681 könyv jelent meg magyar nyelven, akkor aligha panaszkodhatnánk. De a könyvek sorába be vannak

véve a térképek, törvények, rendeletek, országgyűlési irományok (111), iskolai könyvek, egyházi és iskolai értesítők (341), beszédek (23), naptárak (82) stb.

De a komoly művek, a valódi könyvek tekintetében is a magyar irodalom hasonlíthatatlanul felette áll a hazai nemzetiségek irodalmának.

Könyv (tehát nem naptár és értesítő) 1882-ben 164 jelent meg német, 42 tót, 48 szerb, 78 horvát, 21 román nyelven stb.

De a magyar irodalomnak abszolút fölénye még nem szünteti meg azon komoly bajt, hogy *nemzetiségeinknek is van bár keletkező, a miénkkel össze sem hasonlítható, de mégis már-már fejlődő irodalmuk.*

A legkomolyabban intő jelet pedig az képezi, hogy Oroszországban egy nagy irodalom van teljes kibontakozásában. *Külterjesen* ez az irodalom már a hetvenes években nagyobb volt, mint a miénk jelenleg. Már 1873-ban közel 3000 könyv jelent meg Oroszországban és pedig e számból csak 200 volt idegen, t. i. nem — orosz nyelvű. Egy évtized óta az orosz könyvirodalom még tovább fejlődött külterjedelem, de kétségkívül egyszersmind a belérték dolgában. A tudomány minden ágában, de különösen történelmi, nyelvészeti, társadalmi tudománnyal, joggal, s főleg nemzetközi joggal foglalkozó munkák Oroszországban bőven vannak, s egyes esetekben rendkívül becsesek. Az orosz szépirodalom nagy fejlettségére pedig szinte utalni sem kell; hisz a nagy orosz költők és regényírók, fordításban, a magyar közönség kezén is forognak s Jókai és Mikszáth munkáin kívül, a kik a nagy oroszokkal kiállják a versenyt, legnagyobb elterjedésnek örvendenek.

A renaissance tehát mindenesetre megindult a szlávismusnak legalább irodalmában. És vannak neki fényes kezdetei.

De a magyar társadalom mindezt nem látja. Pedig az ellenségnek nemcsak hibáit, hanem előnyeit is ismerni kellene. Az utóbbiakból gyakran többet és hasznosabbat lehet tanulni.

Ha Franciaország 1870 előtt ismerte volna a német nép nagy előhaladását, Sedán aligha el nem marad.

Vannak azonban vakságok, melyek csak akkor gyógyulnak, mikor már késő.

Oroszország intelligenciája mégis sokkal hátrább áll, mint a mienk. Már a népnevelés és középoktatás összehasonlításából kiderül, mennyivel messzebb haladtunk mi, habár csak 25 évvel indultunk el korábban.

Tanítóképezde van:

	férfiak	nők számára	összesen
Magyarországon	54	18	72
Oroszországban	48	7	55

Tanuló ez intézetekben:

Magyarországon (1882)	3323	1333	4656
Oroszországban (1874)	2997	548	3545

Népiskola:

Magyarországon 17,000, 2 millió tanulóval.

Oroszországban (1877) 35,000, szintén 2 millió tanulóval.

Középiskola van nálunk 200; Oroszországban 300. Középiskolai tanuló Magyarországon 41,827, Oroszországban (1879) 78 ezer.

Finnországban külön van 25 középiskola, 4422 tanulóval.

Egyetem van Magyarországon (a zágrábit is beszámítva) 3, 243 tanárral, 4116 hallgatóval. Oroszországban van 8 egyetem 709 tanárral, 10.500 tanulóval.

A népnevelés terén Magyarország absolute Oroszország előtt áll. A középiskolák és tanulóiknak száma Oroszországban nagyobb, az utóbbiaké majd kétszer akkora. De nálunk a taneredmény sokkal jobb, s Magyarország népessége nem egész 16 millió, míg Oroszorszáké 100 millió.

Az egyetemek dolgában Oroszország szintén csak viszonylagos előnyben, de itt már komoly előnyben van. Tanerővel is eléggé

el van látva, sőt legalább a számra nézve jobban mint Magyarország. Nálunk egy egyetemre csak 80, Oroszországban 88 tanár esik.

De nemcsak viszonylagos, hanem abszolút hátrányban vagyunk Oroszország mögött a felsőbb szakiskolák terén, hacsak a jogakadémiákkal nem dicsekszünk.

De nem quid jurisről, hanem technikai ismeretekről van akkor szó, midőn két ország értelmi és anyagi erejének összemérésével foglalkozunk.

Jellemzi szellemünk egész irányát, s gazdasági viszonyainkat a technikai főiskolák majdnem teljes hiánya.

Ausztriának van 6 technikai főiskolája 234 tanárral, közel 3000 tanulóval. Németországnak 8 ily főiskolája 430 tanárral és 4129 tanulóval.

Oroszországnak van öt technikai főiskolája 212 tanárral és 2621 tanulóval.

Nekünk van Budapesten egy polytechnikumunk 39 tanárral és 589 tanulóval.

Még a kis Belgium is előttünk van 4 ily főiskolával, 66 tanárral és 680 tanulóval.

Oroszország megelőzi Franciaországot és Olaszországot is.

Az előbbiben 4 főiskola van 119 tanárral, s 1453 tanulóval; az utóbbiban 9 intézet 152 tanárral 1462 tanulóval; míg Oroszország mind e számoknak (kivéve az intézetek számát) majd kétszeresét mutatja fel.

Igaz, hogy az orosz főiskolák közt egyik sem idősebb hat évesnél, a rigai polytechnikum és a szent-pétervári császári technológiai intézet a múlt évben nyíltak meg. *Ez azonban csak azon nagy haladási törekvést mutatja, mely Oroszországban észlelhető.*

Egyáltalán megjegyzendő, hogy a fennebbi kulturstatistikai adatok közül nem egy a hetvenes évekből származik; a való tehát az, hogy a hol Oroszországot megelőztük, a csár birodalma tényleg közelebb áll hozzánk, mint az adatok mutatják. A hol pedig

Oroszország van előnyben, ott alkalmasint hátrább állunk, mint a számok feltüntetik. Ép így van ez az orosz intelligencia kiszámításánál is. Az adatok nagy része a hetvenes évekből való, pedig a legutolsó évtized kiválóan a haladás évtizede volt Oroszországban.

Mig a többnyire egy évtizedes adatokból is a legkisebb perczenteket veszszük, hogy egy csekély töredék alakjában megtaláljuk az orosz intelligenciát, s ekkép a következő eredményekre jutunk:

A 652 ezer főnyi öröklött nemességnek csak 20 ⁰ / ₀ -jét sorozzuk az intelligenciába	13,040.
A személyes nemesség, hivatalnok, s értelmi kereset embereinek 50 ⁰ / ₀ -jét, 374 ezerből.....	18,700.
A 695 ezerből álló papi osztálynak szintén csak 30 ⁰ / ₀ -jét	20,850.
Az 500 ezer létszám kereskedelemmel foglalkozók 10 ⁰ / ₀ -jét	50,000.
A 300 ezer iparosnak 5 ⁰ / ₀ -jét	15,000.
A jövedelemből, háztulajdonból és nyugdíjból élőknek csak egy csekély töredékét	30,000.
Összesen	145,400.

A felsorolt tételek alatt nem foglaltaknak az írók, bérlők és gazdatisztek, a kiknek hányadát pedig jelentékeny számban vettük fel a magyar intelligencia kiszámításánál.

Oroszország intelligenciája tehát ekkép 100 millió lakos mellett csak kevéssel nagyobb, mint Magyarországé nem egész 16 millió lakosnál. S a valóságnak azt hisszük, ez a viszony felel meg. Sőt még ebben az intelligenciában is sokan vannak, — a legtöbb olyan — a kire áll a közmondás: kapard le a legműveltebb orosz külső fénymázát, s megtaláloed a tatárt.

De valamint hiba volna túlbecsülni, úgy bűn lenne kevesebbre becsülni a szlavismus vezérállamának kulturai haladását. Igaz, hogy kulturai tekintetben Oroszországban szakadás van. A buta

néptömeget, a »fekete népet« alig érintette a tizenkilenczedik század szellemének első lehelete, míg az orosz intelligencia magas emeletei a cosmopolitismus zászlaját tűzték ki. De az ellenhatás úgy az irodalomban, mint a közéletben már bekövetkezett. A külföldi szellem nyomása alól kezdi magát emancipálni az orosz szellem. A főrangúak irodalmát kezdi felváltani a népies irodalom. A bár orosz szavakkal, mégis idegen nyelven szóló irmodort a pórias, de erőteljes muszka irány. A »Szeveknaja Pesela« e tekintetben a minta a sajtóban, »Gogol« az irodalomban.

A moszkvai slavophilek az irodalmi reactiót átvitték egyáltalán a kultúra, a társadalom és politika terére. Irtó harczot viselnek minden ellen, a mi nem orosz nemzeti. A nemzeti chauvinismus e vakmerő harczosai, mikor az idegen műveltséget, különösen a német kulturát és német elemet irtják Oroszországban, nem veszik észre, hogy ez által egyszersmind gátolják az orosz kultúra haladását; de bizonyos, hogy ezt nemzeti irányba terelik. Működésük ma még nem hat mélyre, de a napi sajtót hatalmukba kerítették, s fáradhatatlan erélylyel folytatják az orosz nép felrázásának munkáját.

Hogy valamikor czélt fognak érni: ehhez nem fér kétség. A most még a kezdet nehézségei közt vergődő, a befejezetlenség minden jelével bíró, s még a jövő formáit kereső orosz nemzeti kultúra valamikor életerős alakban fog fellépni, áthatva a százmilliók népét.

Ránk nézve a kérdés az: bekövetkezik-e ez esemény, *mielőtt* a magyar kultúra bevégezte missióját itthon?

Gazdasági téren majd azon viszony áll fenn, mint a kulturain. Mi előbb járunk, de Oroszország roppant méreteivel imponál. Agrikulturánk hasonlithatlanul felette áll az oroszoknak, bár Oroszország sokkal többet termel és visz ki, mint Magyarország. Oroszország átlagos termése 400 millió hektoliter körül jár, a magyar termelés, persze óriásilag kisebb területen, nem éri el e számnak

egy negyedét; az összes kenyértermények 1882-ben 67 millió hektolitert eredményeztek. Az orosz gabonakivitel túlemelkedett már az ötven millió hektoliteren; vagyis majdnem eléri az összes magyar kenyértermények mennyiségét.

Oroszország tehát már majdnem annyit visz ki, mint a mennyit mi termelünk!

A mezőgazdasági viszonyokkal nem akarok bővebben foglalkozni. Ezek meglehetősen ismert dolgok. A magyar gazda amúgy is eléggé érzi az orosz verseny káros következményeit.

Ez a verseny alkalmasint nagyobb veszélyeket rejt magában mezőgazdaságunkra, mint az amerikai verseny; mert Oroszország főpiacunkon, Ausztriában és Németországban verhet meg bennünket. A mindinkább fejlődő közlekedési eszközök egészen közel hozzák a nyugathoz azon rengeteg gabonatermő földeket, melyeken az extensív, tehát az olcsó termelés kiszámíthatatlan ideig lehetséges lesz, mert kiszámíthatatlan új és új területeket vehet eke alá a kultúra.

Amerikában a még művelés alá nem vett földek mindig fogyanak, maholnap elfognak. A növekvő népességgel nem nő egyszersmind a terület, így Amerikára aránylag rövid idő alatt el fog következni az idő, hogy kénytelen lesz vagy intenzívebben gazdálkodni, vagy a kivitelt megszorítani. Oroszországban a lakosság gyorsan növekszik, de a Visztulától a Himalayáig van elég föld a terjeszkedésre. S valóban az orosz kivándorlás óriási rajokban terjed is kelet felé.

De a mi Oroszországban sokkal fontosabb gazdasági és kulturális tényező, az az ipar.

Prohibitív rendszer, védvám által, vagy bármiként jött létre ez az ipar, nem vizsgálom. Csak mint ténynyel számolok vele.

Mily roppant mérvben fejlődik az, a következő adatok bizonyítják.

1867-ben volt az összes orosz birodalomban 19 ezer iparvállalat 410 ezer munkással, 373 millió rubel évi terményértékkel.

Magában Oroszországban 17 ezer iparvállalat, 369 ezer munkással, 335 millió rubel évi terményértékkel.

1879-ben volt 27,927 gyár, 685 ezer munkással, *1 milliárd* rubel évi terményértékkel.

És a míg 1867-ben egy gyárra 21 munkás és 19 ezer rubel érték esett, 1879-ben a munkások száma egy-egy gyárnál fel-emelkedett 25-re, az érték 32 ezer rubelre.

Vagyis a nagyipar terjed, s a munkások számánál a termelési érték inkább növekszik. Ott vannak Oroszország kulturai gyűpontjai, a hol a nagyipar az uralkodó: az estlandi, moszkvai, szentpétervári, varsói, livlandi kormányzóságokban; magukban Szent-Pétervár, Moskva, Varsó, Odessa stb. városokban.

Szent-Péterváron 210 ezer, Estlandban pláne 711 ezer rubel esik egy-egy gyárra.

Vagyis valódi, komoly iparral van dolgunk.

Valamely állam ipari előhaladásának fokmérője a szövőipar. Itt van szükség a legfejlettebb szakértelemre és ügyességre. Ha tehát Oroszország a szövőipar terén haladást tett, úgy nála az ipari haladásra, a védvámokon kívül, melyet emlegetnek, egyéb feltétele is megvan. És nagy haladást tett.

Egy sereg adattal bizonyíthatnám az orosz szövőipar jelentékeny fejlettségét; de feladatomra elég csak a főbb eredmények közlése.

A gyapotipar oly lendületet vett Oroszországban, hogy ma már csak a legfinomabb gyapotszöveteket kell behoznia; befogyasztását tehát majd teljesen fedezi; sőt már ki is visz gyapotárúkat. Chinában, egyáltalán Ázsiában, sőt a dunai tartományokban már Anglia versenytársává lett.

Gyapotfonó 1877-ben 74 volt Oroszországban, 100 ezer munkással, 105 millió terményértékkel. Gyapotszövő gyára 647, 84 ezer mechanikus székkel, 79 ezer munkással, 100 millió termelési értékkel.

A gyapjúipar is jelentékeny. Gyárszerű gyapjúmosó 36 van Oroszországban, 6,043 munkással, 12 millió értékkel. Gyapjúfonó

84, szintén 12 millió értékkel. Gyapjúszővő 287, 29 ezer munkással, 36 millió értékkel. A szövetipar nem kevesebb, mint 72 millió évi terményértéket mutat fel.

A selyem-ipar 12 ezer munkást foglalkoztat, s 9 millió rubel terményértéket mutat fel.

A kender-ipárnál több mint hét ezer munkás van elfoglalva, az évi eredmény hét millió rubel.

A len-ipar plane évi 28 millió rubel évi értéket képvisel.

Ily hatalmas szövő-ipar van Oroszországban, míg nálunk alig található valami. Maga a papir-ipar nagyobb Oroszországban, mint nálunk. Ott van 106 gyár 124 géppel, nálunk 32 gyár 51 géppel.

A gép-iparon kívül csak a mezőgazdasági ipar néhány ágában előzzük meg Oroszországot. Malom-iparunk a legelső a világon.

A szesz-ipárnál Oroszország a tömeggel ismét megelőz bennünket. Nekünk van 92,304 szeszgyárunk, illetőleg pálinkafőzőnk, Oroszországnak 380 ezer.

Mekkora tőkék felett rendelkezik Oroszország és mekkorák felett, Magyarország?

E kérdésre is — azon kerethez képest, melyben mozognom kell — csak a főbb adatok közlésével válaszolok.

Oroszországnak van 318 bankja és hitelintézete 507 millió alaptőkével. Magyarországnak — az osztrák-magyar bankon kívül — van 123 hitelintézete 62 millió befektetett tőkével.

A hitelintézeteknél mily csekély pénzerő ez még Oroszországhoz hasonlítva is. Hát Angliáéhoz hasonlítva, melynek csak 94 bankja — a királyi bankon és az ir-skót bankokon kívül — nem kevesebb mind 6 milliárd forgalommal bír, tehát ötször akkorával, mint Franciaország minden bankja a Banque de France-val együtt!

Oroszországban a városi kommunál-bankok különös figyelemre méltók, melyek száma 264.

Oroszország vagyonosodását s a tőkeképződést mi sem mutatja annyira, mint e bankok fejlődése.

1866-ban még csak a kasani bank évi forgalma emelkedett hat millió rubelre. Jelenleg a charchovi banké felemelkedett 85 millióra, a kasanié 20 s a kopinié 40, a voroneshié 26, a jelezié 25 millióra stb. 1866-ban csak 4 banknak volt 2 millió rubelt meghaladó forgalma, most van több, mint száznak!

A letéti üzlet az 1866-ban legfejlettebb kasani banknál sem érte el az 1 milliót. Tíz év múlva a charkovi banknál ez üzlet már meghaladta a 6 milliót. 1880-ban 3 bank letéti üzlete meghaladta a három millió rubelt, 16 banké az 1 milliót.

A kölcsönüzlet terén 1866-ban a legelső orosz bank sem érte el a *fél* millió rubelnyi üzletet; s 1879-ben a charkovi bank kölcsönüzlete meghaladta a 7½ millió rubelt. Nyolcz más bank hasonló üzlete áll az egy millió felett.

A takarékpénztárak dolgában azonban sokkal jobban állunk, mint Oroszország. Takarékpénztáraink száma 342, körülbelül 300 millió betéttel; míg Oroszországnak (Finnországgal) 255 takarékpénztára csak 25 betétet mutathat fel. Oroszország e téren leg-hátrább áll, megelőzi még Spanyolország is, míg mi közvetlenül Olaszország után következünk.

Ha a takarékpénztárakban levő tőkéket a bankok tőkéjével összeadjuk, akkor Oroszország pénzintézetei 530, Magyarországiéi 362 millió felett rendelkeznek.

A tőkeerő tehát nálunk *aránylag* sokkal nagyobb, mint Oroszországban. Vagyis a kultura útján gyakrabban haladhatunk, ha akarunk.

És azon rohamos gyorsaság, melylyel Oroszország kevesebb, mint két évtized alatt mai pénzügyi fejlettségére jutott, komolyan inthet bennünket a sietésre.

De annál nagyobb hátrányban vagyunk a kereskedelem terén.

Oroszország külkereskedelme meghaladja még a monarchiáét is s mindjárt a német után következik. Az osztrák-magyar kül-

kereskedelemnél 300 millióval nagyobb. És a monarchia külkereskedelmében csekély részt vesz Magyarország.

Tengeri külkereskedelmünk pedig úgy áll Oroszországhoz, mint egy a 10-hez. Csak valamivel nagyobb, mint Romániáé.

A gazdasági, úgy mint a művelődési haladást végre leginkább mutatja a városok fejlődése.

A magyar városok fejlődtek, sőt félszázad óta fejlődésük igen gyors. Ha valami, ez vigasztaló lehet reánk nézve.

A következő adatok feltüntetik a főbb magyar városoknak 1830-tól 1880-ig való fokozatos fejlődését, mely a lakosság növekedésében tükröződik vissza.

	1830.	1857.	1870.	1880.
Budapest	96,679	187,891	270,685	360,551
Szeged	32,725	62,700	70,179	73,675
Debreczen	48,840	36,282	46,111	51,122
Szabadka	32,984	53,499	56,323	61,367
H.-M.-Vásárhely	29,507	42,501	49,153	50,966
Pozsony	29,674	43,863	45,540	48,006
Kecskemét	35,563	39,434	41,195	448,87
Arad	15,279	26,959	32,725	35,536
Makó	20,644	25,595	27,449	30,063
Temesvár	14,652	22,507	32,283	33,694
Békés-Csaba	22,223	27,865	30,022	32,616
Pécs	12,517	17,447	23,863	28,702
Kolozsvár	—	20,615	26,362	29,923
Szentes	20,000	26,094	27,658	28,712
Kassa	—	16,417	21,742	26,094
Székesfehérvár	18,260	18,217	22,683	25,612
Miskolcz	—	17,472	21,119	24,319

	1830.	1857.	1870.	1880.
Czegléd	15,136	19,008	22,216	24,874
Sopron	12,521	18,898	21,108	23,222
Nyíregyháza	16,648	17,487	21,846	24,102
Nagy-Kőrös	17,945	19,954	20,091	32,769
Zombor	21,086	22,476	24,309	24,693
Szarvas	15,452	18,117	22,446	22,504
Versecz	13,182	19,087	21,095	22,329
Békés	16,135	20,195	22,547	22,938
Zenta	13,653	16,808	19,938	21,200
Ujvidék	—	18,040	20,447	21,213
Jászberény	16,262	17,534	20,233	21,507
Győr	1,455	17,834	20,233	20,981
Fiume	10,511	15,319	13,314	20,981
Eger	—	17,688	19,150	20,669
Apatin	6,400	7,938	11,047	11,973
Árokszállás	8,269	8,582	9,625	12,794
Baja	12,413	15,419	17,356	17,837
Csongrád	12,413	15,479	17,356	17,837
Dettva	6,495	8,379	10,035	10,320
M.-Sziget	5,008	6,408	8,833	10,852
Nagy-Becskerek	15,544	17,519	19,666	19,529
N.-Kanizsa	5,485	11,722	11,128	18,398
N.-Kikinda	15,000	17,962	18,834	19,845
Paks	7,396	9,070	9,434	11,086
Pápa	7,000	12,910	14,223	14,654
Szegzárd	9,000	10,013	11,069	11,948
Selmecz és Bélabánya	9,600	13,936	15,847	18,247
Szombathely	3,888	14,288	18,358	19,708
Uj-Pest	—	2,056	6,722	11,668

Az orosz városok azonban nem kevesbbé gyorsan fejlődtek. Fejlődésük korszaka a létrejött némi szabadság korszakával esik össze,

II. Katalin mesterségesen akart városokat teremteni. A *conditrix urbis* elnevezésére akart szert tenni. Valóban az ő idejében keletkezett a legtöbb orosz város. De ezek nem voltak városok, hanem falvak.

A városok valódi értelemben csak legújabbán kezdenek fejlődni Oroszországban, de fejlődésük roppant mérveket vesz.

Mint az orosz kultúra fejlődésének fokmérői kiválólag méltók figyelmünkre.

A jobbágyok felszabadítása óta e fejlődés meglepő.

A hatvanas évek elejétől az orosz városok alig öt év alatt így fejlődtek:

	1863.	1868.
Charkov	52,056	59,968
Cherson	40,169	45,926
Dospat	20,780	—
Kasan	65,084	78,602
Kiev	68,422	73,591
Kisinev	94,124	103,998
Moszkva	351,627	400,000
Nisnij-Novgorod.....	41,543	—
Odessa	118,970	122,000
Poltava	41,346	—
Riga	102,043	—
Szent-Pétervár	539,475	600,000
Szaratov	62,923	93,228
Szmolenszk	23,041	—
Tiflis	60,776	69,591
Varsó	180,657	200,000

Jelenleg pedig néhány főbb orosz város ily nagy fejlődési fokot ért el:

Szent-Pétervár	900,000
Moszkva	748,000
Varsó	383,000

Odessa	200,000
Kiev	150,000
Riga	110,000
Tiflis	108,000
Charkov	105,000
Kisenev	109,000
Kazán	100,000

vagyis Oroszországnak 10 városa meghaladja a 100 ezer főnyi lakosságot, míg a hatvanas évek elején csak öt ily városa volt.

Magyarországon csak egy város haladja túl a 100 ezer lakosságot, a többi meg sem közelíti. S míg Oroszországnak van vagy 20 városa 50—100 ezer lakos közt, Magyarországnak van csak 3.

Magát fővárosunkat, Budapestet, mennyire túlhaladják Szent-Pétervár és Moszkva!

És pedig nem pusztán a lakosság számára nézve. Szent-Pétervár és Moszkva nagyobb iparos központok, mint Budapest.

A legújabb statistika e tekintetben nem hagy fenn kételyt legalább Szent-Pétervárra nézve.

Budapesten 400 ezer lakos mellett:

Pap és lelkész	250
Tanár és tanító	1,067
Író és művész.....	1,129
Orvos és sebész	518
Mérnök és gépész	417
Köztisztviselő	4,549
Ügyvéd	688
Egyéb értelmi kereset után él	3,589
Ipparral foglalkozik	48,436
Kereskedelemmel	21,161

Szent-Péterváron 900 ezer lakos mellett:

Pap	3,000
Hivatalnok	22,000
Bírósági és rendőri tiszt.....	6,000

Tanár és nevelő	13,000
Orvos.....	8,000
Író és művész	3,000
Iparos és kereskedő	475,000

A míg tehát nálunk az iparral és kereskedelemmel foglalkozók száma alig éri el a 70 ezeret, addig Szent-Péterváron ugyanezek száma a 470 ezeret is meghaladja.

A fennebbi számok továbbá mutatják, hogy az orosz főváros értelmi erői is jelentékenyek. Szent-Pétervár összes lakosságának 64%-a ír és olvas. Hogy pedig Szent-Pétervár orosz város, mutatja azon tény, hogy az összes lakosság 85%-je oroszul és csak 15% beszél egyéb nyelvet.

És hogy úgy Szent-Pétervár, mint a többi nagyobb orosz városok mily kulturai igényekkel s az ezek fedezésére szükséges vagyonnal is birnak, mutatja költségvetésük. Ez adatok 1879-diek, időközben tehát a következő számok bizonyára növekedtek:

	Bevétel	Kiadás
Szent-Pétervár.....	6.308,911 rubel	6.051,014 rubel
Moszkva	4.423,940 „	4.423,940 „
Odessa	2.086,129 „	2.139,222 „
Varsó	1.837,208 „	1.822,070 „
Riga	1.341,389 „	1.341,389 „
Kiew	786,645 „	752,064 „
Saratow	589,594 „	595,207 „
Asztrakán	521,576 „	506,023 „

Oroszországnak tehát 8 városa évenként félmillió rubelnél többet költ. Budapest költségvetését felülmulja Szent-Péterváré: körülbelül annyit költ rubelekben, mint Budapest forintokban.

Nem lát ezekben semmit társadalmunk?

Nem kell-e ily körülmények közt a magyar kulturhivatást Kelet felé, hosszú időre, vagy tán örökre elejtettnek tekinteni?

Mikép nyomhatnók rá a magyar kultúra jellegét a Keletre, mikor Oroszország kulturája már ily előhaladást tett?

Hiszen még Ausztria is mindinkább kiszorul a keletről, annál kevésbé foglaltunk tért mi.

A kulturbefolyás az ipar és kereskedelem útjait követi. De mily csekély befolyásunk a keleti államokra, ép ez államokkal való gazdasági érintkezésünk mutatja.

Ausztria-Magyarország külkereskedelme:

	Kivitel 1882-ben:	Behozatal 1882-ben:
I. Átalában	830.755,080	654.173,746
II. Oroszországgal	34.100,400	39.330,937
III. Romániával	54.371,004	39.092,265
IV. Szerbiával	19.421,284	14.120,103
V. Törökországgal	249,360	314,529
VI. Montenegróval	10,078	403,147

Oroszországból tehát a monarchia is többet hoz be, mint a mennyit oda bevisz. Romániával ellenben a monarchia kereskedelme jelentékenyen, 15 millióig, Szerbiával 5 millióig activ áll.

Magyarország külkereskedelme:

	Kivitel 1883-ban:	Behozatal 1883-ban:
I. Átalában	454.578,278	475.830,568
II. Oroszországba	951,939	125,127
III. Romániába	12.013,227	32.207,135
IV. Szerbiába	6.042,039	18.509,979
V. Balkán-félsziget	3.479,669	1.430,410.

Megjegyzendő, hogy a 454 millió kivitelből Ausztriába 314 milliót vittünk ki.

Oroszországgal való kereskedelmünk egészen jelentéktelen. Románia és Szerbia irányában pedig passiv állunk.

S habár e passivitásnak részben az az oka, hogy a román és szerb árúk Magyarországon csak átmentek: befolyás-e a keletre, a mi a fennebbi számokban visszatükröződik?

Oroszországba, csekély forgalmunk mellett csak vegyi szereket és géprészeket viszünk ki jelentékenyebb, 150—200 ezer forint értékben. Ez legalább magasabb műveltségre vall. Romániának ellenben csak gyapjút adunk el közel 3 millió, s len- és kenderneműket 1 millió 200 ezer forint értékben. Szerbiába való kivitelünk a vasárúk czímén mutat fel legmagasabb összeget; de ez sem éri el egészen a fél milliót.

A legjellemzőbb pedig szellemi befolyásunkra nézve az, hogy *irodalmi és művészeti tárgyat Oroszországnak* csak 20 ezer forint, Romániának 75 ezer, Szerbiának 28 ezer, a Balkán-félszigetnek 9 ezer forint értékűt adunk el. Ugyanez államokból behozunk irodalmi és művészeti tárgyat:

Oroszországból 1709, Romániából 3923, Szerbiából 13,982 forint árát.

Ausztriából behozunk ugyane czímen közel 8 *millió*, s bevizünk Ausztriába csak 984 *ezer* forint értéket!

Ugyancsak Ausztria behoz Oroszországból 307 ezer, Romániából 24 ezer, Szerbiából 8 ezer forint, s kivisz Oroszországba 764 ezer, Romániába 722 ezer, Szerbiába 165 ezer forint értékű irodalmi és művészeti tárgyat.

Tehát még Ausztria sem dicsekedhetik valami nagy számokkal a *kulturforgalom* terén.

Hát Magyarország!

A felsorolt adatok mind azt bizonyítják, hogy a szláv renaissance még nem ért ugyan el bennünket a kultura útján; de nincs időnk a tétoválásra, a belső viszálykodásra.

Sarkunkban jár a veszedelem. Sietnünk kell.

Az állam egyedül nem mentheti meg a jövőt. A társadalom nagy, activ szereplésére van szükség. De társadalmunk melyik rétegében fog születni a nagy mentő gondolat? Hol fog condensálódni a nemzeti actió ereje? Hol pattanik ki az eszme villáma, mely megvilágítja a ködbe burkolt nemzeti czélokat?

A polgárságban, vagy a gentryben?

Vagy egyikben sem külön, hanem támadni fog a kettőből, a magyar társadalom minden rétegének elitjéből, a nemzet velőjéből nagy, hatalmas középosztály, s ennek lesz eszméje, gondolata, vágya, lendülete, ereje?

A társadalmi újjászületésnek valahol kezdődnie kell. És mihamarabb, mert különben a drága idő elmulik, s a magyar nemzetet féluton lepik meg a kitörendő kataklizmák.

VI.

A polgárság és hivatása.

Lehetséges-e a polgárság által végrehajtani a társadalmi regenerálás nagy művét?

Sokkal fontosabb kérdés, hogysem könnyelműen szabad volna válaszolni rá.

Meg kell majd először mérnünk polgárságunk anyagi és erkölcsi súlyát.

Mindenütt másutt a polgárság hajtotta végre a társadalom újjászületését. Franciaországban a harmadik rend élén álltak arisztokraták és nemesek, e rend zömét mégis egy hatalmas polgárság képezte. A polgári rend lett a középosztály magvává.

Páris, Lyon, Marseille, s a többi nagy városok polgársága a nagy forradalom idején már oly fejlett és öntudatos volt, hogy fel tudta kényszeríteni magát. Jellegét rá tudta nyomni a középosztályra. Demokratikus színezetet tudott kölcsönözni az egész francia társadalomnak. Hiszen a nagy forradalmat tulajdonkép Páris csinálta. A párisi municipiumból fejlődött ki a respublica.

A francia polgárság számával, értelmiségével és vagyonával imponált a multban, kizárólag parancsol jelenleg.

A francia városok lakossága újabban 13 millióra megy; az a 13 millió ember uralkodik a 37 millió francia nemzet felett.

A nagy forradalom idején körülbelül 5 millió lakossága volt a városoknak Franciaországban; s akkor ez az 5 millió ember szabott irányt a 20 millió francziának.

A városok uralma nem volt teljesebb a városi respublicákban sem, mint Franciaországban. Ki törődik azzal, mily vélemény-

ben van akármelyik departement? Ki emlékszik még a Bretagne hős tetteire, a Provence költészetére, az északi departementok nyers báróira?

Ellenben minden politikusnak számolnia kell vele: mit akar Páris, Marseille, Lyon, Bordeaux, Lille, Toulouse, Saint-Etienne, Nantes, Rouen stb. polgársága.

Valójában csak az első három város számít. Sőt Páris maga csinált forradalmakat és átalakulásokat.

De rendesen számíthat a többi város polgárságának támogatására.

És a mit tiz oly város lakossága akar, melynek több mint 100 ezer lakosa van, az a nemzet akarata gyanánt tekinthető.

Lehet az rossz, káros, de a nemzeti szellem kifolyása. *A francia genius a polgárságban gyökerezik.*

Ép azért a francia nemzet követhet el politikai hibákat, de mindent visszautasít, a mi a demokráciába ütközik.

Franciaországban a párisi gróf sem bátorodik aristokrata lenni. Műveiben még ő is a demokracziának hódol.

Az utolsó francia aristokrata meghalt Chambord gróffal.

Ő mert a század és Franciaország szelleme ellen fellázadni. Meghalt, de nem adta meg magát.

A francia arisztokrácia megszűnt, mint ilyen létezni. Palotájában, inasai előtt elárulhatja régi szellemét; de a nyilvánosság előtt nem.

Az angol polgárság most van azon az uton, hogy végleg kezébe kerítse a politikai hatalmat.

Fejlődése még nagyszerűbb, mint a francziáé.

Az angol városokban a lakosság 65%-a lakik. Oly óriási városok, a brit polgárság e csodás metropolisai támadnak angol földön, melyek túlhaladnak minden régi és minden modern fogalmat.

Londonnak annyi lakója van, mint valamely birodalomnak.

S nem kevesebb mint 26 angol város többel bír 100 ezer lakosnál. Harminczegy más város lakossága meghaladja az 50 ezer lélekszámot.

Lehet-e csodálkozni azután, ha Angliában a városok szintén hatalmukba kerítik a politikai hatalmat? Sőt lehet-e csodálkozni azon sajátosságos jelenségen, hogy Angliában, az ellentétek érintve egymást, a legmegcsontosodottabb arisztokráciának vannak legpolgáriasabb tulajdonságai?

És hogy mekkora már is az angol polgárság politikai hatalma, a következő adatok bizonyítják.

Az angol parlament 658 tagja közt csak 300-at választanak a grófságok (Angliában 187-et, Skóciában 53, Írországban 64-et), a többi képviselőt a városok küldik.

Negyvenkilencz 10—20 ezer lakossal bíró város küld 81, ötvenegy 20—50 ezer lakos közti város küld 78, a harminczegy 50—100 ezer lakos közti város küld 36, a 26 város, melynek 100 ezer lakosánál több van, küld 46 képviselőt.

London küld 22, Liverpool küld 4 képviselőt. A többit küldik a rottenek.

Vagyis Angliában már tényleg a városok kezében van a vezérszerep; mert sokkal több parlamenti tagot választanak, mint a grófságok, hol az arisztokrácia, s nem egy számos tagból álló középföldbirtokos osztály dominál.

Az angol földbirtoknak több mint fele 900 gabona-király kezében van.

És a polgárság ezen fölénye nem pusztán eszmei, hanem realis hatalom. Mert a város és a vidék közt nagy ellentétek voltak és vannak Angliában.

A város el volt nyomva s a gabona-lordok által kicéheztetve.

A gabonavámok örök sorompót emeltek az angol polgári és feudális elem között.

A mozgó skálát a polgárság másfél évtizedig tartó harc után ledöntötte; de a választóvonal megmaradt.

A küzdelem az angol polgárság és feudalizmus közt most más alakban folyik.

A polgárság győzött akkor, midőn a parlamentben még kisebbséget képezett, most győzni fog annál bizonyosabban, mert sokkal több szavazat, sokkal nagyobb szám, sokkal nagyobb anyagi és értelmi erő felett rendelkezik.

Ó-Anglia végleg süllyed azon radikális áradatban, mely a városokból ömlött ki. Feudális intézményeinek már csak itt-ott látszik ki egy-egy korhadt orma.

Más, mint demokratikus kormány többé Angliában nem képzelhető.

A polgárság uralkodik Olaszországban, Belgiumban, Németalföldön, mert a városok mindenütt nagy mérvben kifejlődtek.

A német polgárság már Bismarck reakciójával is sikeresen kezd megküzdeni. Szintén többségbe jut és radikalizmusával fenyveget a német birodalmi gyűlésben.

Oroszországban a polgárságra szintén nagy szerep vár s pedig már a közel jövőben.

A földbirtokos nemesség sehol sem pusztult el annyira, az arisztokráciának sehol sincs oly csekély prestigeje, mint Oroszországban.

S a csár birodalmában nem kevesebb, mint 7 millió ember lakik városokban.

Hogy e 7 millió ember nem mind polgári elem, mondanom sem kell. Nem polgár az angol és francia városok nyers tömege és durva csőcseléke sem.

A polgárság mitsem utasít annyira vissza, mint ezt a csőcseléket, s *csakis a polgárság képes ezzel szemben megvédelmezni az államot és társadalmat.*

Angliában a chartisták zászlaja alatt a proletarizmus fenyegetőzött. Mikor a parlament az első chartista petitiót visszautasította, nem kevesebb, mint *öt millió* aláírással ellátott kérvényt akart, óriási felvonulás mellett, benyújtani a parlamentnek. A polgárság azonban tiltakozott. Nem csak külön választotta ügyét

a chartismustól, hanem neki köszönhető, hogy a történelemben páratlanul népes meetinget be lehetett tiltani forradalom provokálása nélkül. Különben a kormány 170 ezer főnyi rendőrhada nem leendett elégséges a mozgalom elfojtására.

A socialismus jobban is gyűlöli a polgárságot, mint a nemeséget és aristokratiát. Jobb szereti az elnyomó hatalmat a kormányon, mint az alkotmányosat, mert a zsarnoksággal szemben oly elemeket is tud megnyerni, melyek távol állanak a társadalmi alapok megváltoztatásától.

Visszatérve Oroszországra, az ott ép nagy fejlődésben levő polgárságot mai alakjában nem lehet megmérni, mert hiányoznak a legújabb adatok. De mégis megközelítő képet lehet nyerni róla az adózási lajstromokból. A hetvenes évek végén nem kevesebb, mint *fél millió kereskedő és háromszázezer iparos* volt ekképen felvéve.

Az orosz ipar és ezzel a kereskedelem új nagy fellendülése következtében e számok kétségkívül jelentékenyen növekedtek.

A polgári osztályba kell még soroznunk az értelmi kereset embereit, azután a nagyobb háztulajdonosokat és vállalkozókat, valamint azon városi földbirtokosokat, a kik a nagy részt végzett nemesi földbirtokosok javait megvásárolják. Így azután az orosz polgári elemet jóval túl lehet becsülni az *egy millió* lélekszámon.

Egy 100 milliónyi államban ez mindenesetre nagyon kevés, valamivel több az 1%-nél; míg a városi lakosság az összes népesség 70%-jét képezi; de mégis figyelemre méltó számot képvisel, s egy nagy polgári középosztály magvát alkotja, mely csak hamar meglepően kifejlődhetik.

És itt különösen figyelemre méltók a következők.

A carismus már rettenetes Iván óta oly ellenállhatatlan és oly kizárólagos hatalommal feküdt rá az orosz népre, hogy az aristokratia és nemesség nem fejlődhettek ki, tekintélyre épen nem tehettek szert. II. Katalin francia minták után indulva, szeretne volna udvarát fényes nemességgel ékesíteni. Be is vonta az

udvari élet fényes örvényébe az arisztokraczia, sőt a vidéki nemesség egy részét. Ez emberek azonban vagy egészen kivetköztek nemzetiségükből, francziákká lettek, vagy megmaradtak műveletlen, nyers embereknek.

Művelt, gazdag és nemzeti arisztokracziája Oroszországnak soha sem volt; nemzeti pedig legkevesbbé.

Az utolsó félszázad alatt, különösen pedig a pórok felszabadítását követő gazdasági válság óta az arisztocrazia és a nemesség vagyoniilag is teljes pusztulásnak indult, s helyét mindinkább a polgári elem foglalja el.

Az orosz arisztocrazia nemzeti mozgalom élén soha sem állt. Annak még egy része sem vezette a politikai és szellemi mozgalmakat, mert hisz még e mozgalmak is hiányoztak. *A földbirtokos nemesség Oroszországban sem nemzetet, sem szabadságot fenn nem tartott soha, mint nálunk Magyarországon.* Csak a mily meghunyászkodó volt az autocrata hatalom irányában felfelé, oly zsarnok és durva volt lefelé, a pórok irányában.

Nem csoda tehát, hogy az orosz arisztocraziának és nemességnek soha sem volt prestigeje, s hogy egy *hivatalnok-arisztocrazia* fejlődött ki, mely a czári hatalmat képviselte, s iszonyú korrupciója daczára, s melyet Gogol világgraszólóan ostorozott meg, nem egyszer védte a pórt és polgárt a nemesség zsarnoksága ellen.

Csak természetes e szerint, hogy Oroszország jelenleg folyamatban levő társadalmi átalakulásában az orosz arisztocrazia és nemesség nem fog irányadó tényezőket képezni, s így ez átalakulás egészen polgári eszmék befolyása alatt fog megtörténni.

Magyarországon a városok lakossága az összes népességnek 15⁰/₀-ját képezi; az arány tehát nálunk jobb, mint Oroszországban.

De természetesen e hányad nálunk sem mind polgári elem, valamint nem az másutt sem. Sőt a polgári elemet nem is csak kizárólag a városokban kell keresni, hanem az összes foglalkozási ágaknál kell kikeresni.

Az értelmi kereset emberei közül be kell venni a tanárokat, tanítókat, írókat, művészeket, orvosokat, mérnököket, köztisztviselőket s ügyvédeket és közjegyzőket. Ezek összes számát fel lehet tenni 60—70 ezerre.

A bányászat köréből 172 önálló vállalkozót, s 446 tisztet, együtt 618 egyént kell a polgársághoz soroznunk.

Az ipar köréből 380 ezer önálló vállalkozót, s 2000 tisztet és üzletvezetőt; a kereskedelem köréből a 97 ezer önálló vállalkozót, s 12 ezer tisztet s üzletvezetőt; a két foglalkozásból tehát együtt 491 ezer embert.

A jövedelemből élőket mind, 39 ezer embert. A városi háztulajdonosok sorából 20 ezeret.

A földmivelés köréből be kell venni még 20 ezer haszonbérlet és 10 ezer gazdatisztet.

A magyar *polgári középosztály* (tehát nem a szoros értelemben vett polgárság) a legjobb esetben csak a következő méreteket éri el:

I. Értelmi keresetből.....	70 ezer
II. A földmivelés köréből	30 „
III. A bányászat köréből.....	618 „
IV. Az ipar köréből	382 „
V. A kereskedelem köréből	109 „
VI. A jövedelemből élők	39 „
VII. A városi háztulajdonosok sorából	20 „

Összesen 650,618 ezer.

Polgári középosztályunk tehát, még az esetben is csak a félmilliót haladja meg, habár lefoglaljuk számára egyfelől az értelmiség összes magas emeleit és az ipar-kereskedelmi foglalkozás legalsó, de önálló lépcsőzeteit, s ha még a földmivelés köréből is jelentékeny contingenst szolgáltatunk hozzá.

Képes lehet-e e polgári középosztály nálunk a nemzeti hivatás hordozására?

Mindenesetre oly tekintélyes hányadát képezi az a nemzeti erőknél, s különösen a magyar társadalom értelmi hatalmának, hogy ignorálni nem lehet. A ki a polgári középosztály nélkül akarná létesíteni társadalmi átalakulásunkat, inkább visszalökné, mint előre vinné Magyarországot.

A stabilismusba kergetne bennünket és nem a haladásba. A biztos veszedelembé és nem a szabadulásba.

A magyar társadalom a polgári középosztály nélkül meg nem menthető. Haladásunk ez osztály fejlesztése nélkül képtelenség.

Csak a polgárság segítségével teremthetjük meg a nagy nemzeti középosztályt, mely átölel minden társadalmi réteget, s magába olvasztja e rétegek színét-javát.

Csak a polgári középosztály segítségével ömleszthetünk új vért társadalmunkba.

Csak a polgárság segítségével vihetjük középosztályunkba a munka szeretetét és megbecsülését.

Pedig a mi Magyarországon a munka és productió nem helyeztetik a nemzeti kegyelet oltárára;

a mi nagyobb becsülésben és kitüntetésben részesül a fényes tétlenség;

a mi nagyobb elismerés fogja körülvenni a születést, származást, mint a munka által szerzett érdemet;

a mi a *szerzett* vagyonnak nem leendő becsülete az *öröklött* vagyon mellett;

a mi ki nem jutunk az *ósiségből* azon térre, a hol a nagy nyugati nemzetek óriási *ingó* vagyont halmoztak fel;

a mi a munka és takarékoság nem lesz nemzeti erényünk és ekkép nagy tőkéket nem gyűjtünk:

addig Magyarország sem társadalmi, sem gazdasági válságán szerencsésen keresztül nem jut.

Mert addig csak kevesen látnak polgári foglalkozás után. A hét szilvafa keskeny árnyéka és a hivatali bureau dohos légköre lesz tartózkodási helye a magyar ifjúságnak.

Az iparos és kereskedelmi foglalkozás lenézés tárgya marad.

Maguk az iparosok és kereskedők „tekintetes urrá” akarják tenni gyermekeiket s növelik ekkép a már is elszaporodni kezdő értelmi proletárságot.

S annál kevésbé adja fiát iparosnak, vagy kereskedőnek a gentry, vagy éppen az aristocratia, a mi Angliában mindennapi dolog.

Politikai demokratikus átalakulásunkat végre valahára követni kell társadalmi demokratikus átalakulásunknak.

Különben teljes feloszlásnak megy társadalmunk. *Mert az erjedés vagy tisztulást, vagy teljes felbomlást idéz fel.* A folytonos erjedés lehetetlen. Czukorrá, vagy eczetté kell lennie.

Társadalmunk tehát vagy megtisztulva jegecedésnek indul, vagy eleczetesedik. Már-már az utóbbinak jelenségei mutatkoznak.

Vannak ázalag-lények, melyek az eczetben tenyésznek, s e lények kezdenek megjelenni.

A polgárságra tehát nagy hivatás vár. Társadalmunknak polgárias szellemben való átalakítása. A gögös aristokratikus szellemet kell lenyomnia a munka igája alá.

Át kell alakítani még a nemzeti geniust is, mely a politikában erősen demokratikus, de a társadalomban annál aristokratikusabb kolorittal bír.

Ép azért polgári elemünket tervszerűleg fejleszteni kell. A városok emelésére, az ipar és kereskedelem fejlesztésére mindent el kell követnünk.

És meg kell szüntetnünk a városok irányában létező alkotmányos igazságtalanságot.

Az ország népességi viszonyai ugyanis 1848] óta lényegesen átalakultak. A városok lakossága, mint az V-dik fejezetben közölt adatokból is kitűnik, majd megkétszereződött, míg a vidéken keveset növekedett. Sőt 1870—1880. közt a vidék lakossága fogyott, míg a városoké annyira szaporodott, hogy nem csak a hiányt pótolta, hanem még többletet is eredményezett.

És a kerületek mégis változatlanul maradtak. A mi tehát 48-ban igazságos volt, ma igazságtalan.

És nem csak ez.

Ha a városok nem volnának a magyar szellem és magyarsodás eszméjének zászlóvivői; ha volnának — Brassó és Szeged kivételével — nemzetiségi városaink; ha a viszonyok 1848 óta nem alakultak volna át gyökeresen; ha a városok polgárságának hazafisága gyanu alatt állna még jelenleg is:

akkor senki sem követelhetné a *politikai érdek* nevében a létező igazságtalanság megszüntetését.

Sőt ez érdek határozottan követelné az ellenkezőt: a városi, a polgári elem elnyomását.

De a városok a magyarság várai, a magyarsodás terjesztői, a magyar állameszme oszlopai a nemzetiségi vidékekkel szemben.

Tizenkét nagy magyar várossal jobban agyon lehet nyomni minden nemzetiségi törekvést, mint 52 vármegyével.

A városok s így a polgári elem politikai súlyának növelése tehát nem csak az igazság, hanem egyszersmind a nemzeti érdek követelménye.

Angliában hasonlíthatatlanul több nagy, közép- és kisváros van. Ott tehát a városi polgárságot kevesebb veszélylyel lehetne a vidékkel szemben megrövidíteni.

És mi történik?

Angliában a városok s különösen a közép nagyságú városok sokkal több képviselőt választanak, mint a mi hasonló városaink.

Magyarországon küld *négy* 50 ezer lakoson felüli város, 137 ezer lakos mellett, 8 képviselőt.

Tizenegy 25—50 ezer lakos közti város, 360 ezer lakos mellett, 24 képviselőt.

Hatvanöt 10—25 ezer lakos közti városnak, 1.235,000 lakos mellett, csak 18 képviselője van!

Angliában *negyvenkilencz* 10—20 ezer lakos közti várost 81, mondd *nyolczvanegy* parlamenti tag képvisel. *Ötvenegy* 20—50 ezer

lakos közti városnak van 77 képviselője, tehát 2 hján annyi, mint az összes magyar városoknak!

E hiányon segíteni kell. Nem indítványozok gyökeres reformot. Nem volna czélszerű a választó-kerületeket alapostól felforgatni. Egyelőre elég volna a városi képviselők számát felemelni 100-ra.

Budapest kapna három új képviselőt, összesen 12-tőt. Az 1848. V. t.-cz. Budának 2, Pestnek 5 képviselőt adott, a mikor a testvér főváros, mindazon alkatrészekkel együtt, melyek később csatoltattak hozzá, alig haladta meg a 100 ezer lélekszámot. Budapestnek ma van 400 ezer főnyi lakossága. A következő decenniumban el fogja érni a félmilliót. Hogy időközben a főváros egy új választó-kerületet kapott, ez korántsem felel meg óriási mérvben fejlődött népességi s culturalis viszonyainak. Tizenkét választó-kerület nemcsak igazságos, hanem a fővároshoz méltó is volna.

Szegednek nem volt 50 ezer lakossága, mikor az 1848 : V. t.-cz. 2 választó-kerületre osztotta. Most 73 ezer lakosság mellett legalább három képviselőt kellene küldenie. Választó-kerületeinek száma tehát egygyel mindenesetre szaporítandó. Debreczen lakossága csak jelentéktelen mérvben növekedett, három választó-kerület 51 ezer főnyi lakosság mellett most is elég neki, mint 1848-ban.

Szabadka lakossága félszázad alatt szinte megkétszereződött; 61 ezer főnyi népesség mellett, kettő helyett most már három képviselőt választhatna.

Pozsonyt, Pozsony-Váraljával együtt, most már szintén három választó-kerület illetné meg. Kecskemétnek ellenben még mindig elég a két képviselő.

Aradnak 35 ezer főnyi lakossága s culturalis fejlettsége mellett mindenesetre két képviselőhöz van jogigénye az eddigi egy helyett.

Temesvár lakossága valamivel kevesebb: de ipari, kereskedelmi és értelmi fejlettsége szintén két képviselőhöz ad neki jogot;

annál inkább, mert a 24 ezer főnyi lakossággal bíró és sokkal fejletlenebb Miskolcz szintén két képviselőt küld. Az erdélyi városok közül *Kolozsvárt* és *Marosvásárhelyt* kellene, inkább politikai, mint népességi viszonyaik miatt, egy-egy választó-kerülettel megerősíteni.

A hátralevő 12 választó-kerületet pedig oly városoknak kellene adni, melyek eddig nem önállóan, hanem a megyével közösen, ez által gyakran elnyomva gyakorolták legfőbb politikai jogukat. Ily 12 várost szerencsére könnyen lehet találni.

Eperjes, Lőcse, Nagy-Kanizsa, Nagy-Szombat, Marmaros-Sziget, Szolnok, Szombathely, Vác mindig oly jelentékeny városok, hogy még önálló törvényhatósági jogkör is megilletné azokat, annál inkább méltók rá, hogy a megye befolyása alól felszabadulva, mint önálló választó-kerület küldjenek egy-egy képviselőt a törvényhozásba.

Veszprém, melynek 12,575 főnyi lakossága van, s *Kaposvár*, mely a legutóbbi népszámlálás óta meghaladta a 10 ezer főnyi lakosságot, s az ország egyik legnagyobb és legvagyonosabb megyéjének székvárosa, szintén külön választókerületet képezhetne.

A még hátralevő egy választókerületre legalább tíz tompetens várost lehetne találni, mint *Mezőtúr* 21,213, *Mohács* 12,385, *Nagy-Károly* 12,523, *Ó-Becse* 15,000, *Szegárd* 11,948, *Török-Szent-Miklós* 26,046, *Új-Pest* 11,668 lakossal és többé-kevésbé kifejlett városi jelleggel.

Nem az a baj tehát, hogy az új választókerületekhez nem találnak városokat, hanem inkább az, hogy egyelőre nem valamennyi hatalmasan fejlődő városunknak adhatunk külön választó-kerületet.

A terv, melyet városaink s a magyar társadalom városi elemének érdekében szükségesnek tartottam ismételtén kifejtteni, előbb még megvitatásra, s különösen a városok támogatására szorul.

A politikai igényeknek észre kell vétetniök magukat, harcolniuk kell, hogy érvényesülhessenek. A hatalmas angol városoknak, Cobden izgatásán kívül, negyven évi küzdelemre volt szükségük, hogy kivíjják domináló helyzetüket. Nem akarhatom harcainkat még a városi elem támadásra vezetésével is complicálni; sem oly cél nem lebeghet szemem előtt, melyet az angol városok kitűztek. Csak a megváltozott viszonyokat némileg nyomon követő reformot sürgethetek s így az eredmény gyorsabban és tulajdonkép való harc nélkül elérhető. Mégis csak azon esetben remélem, hogy a városi reform a jelen országgyűlésen keresztül megy, ha a városok magukévá teszik a reform-eszmét, s ha a sajtó és a parlament sürgeti azt. A reform követelése a parlamentben, első sorban a városi képviselők feladata. S ezek fogják sürgetni, mihelyt a városokban ily irányú mozgalom támad. De ha városainkban a politikai élet továbbra is oly lanyha marad, az érdekek és eszmék oly szűk körben mozognak bennük, mint eddig, ha a városi érdekek solidaritásának öntudatára még mindig nem ébrednek, s csak apró önzés vezérli őket továbbra is: akkor a reformból, ha csak a törvényhozás nem octroyálja azt, semmi sem lesz. A városokat emelő s a polgári elemet erősítő törekvések sem lépnek ki az academicus vitatkozás köréből.

A parlamentben, sőt általában a politikában alig vesszük észre, hogy városaink, s pedig nagy és tekintélyes városaink vannak. A politikában való járatlanságuk azonban eddig érthető vala. A politikai és társadalmi súlypont ezelőtt kizárólag a megyében volt. A város elzárkózott csökönyös és szűk látkörében. Most már azonban városaink felismerhetik politikai és társadalmi jelentőségüket. S csak úgy fognak hatalmasan tovább fejlődni és érvényesülni, ha jelentőségüket valóban felismerik, s annak követelményeihez képest járnak el.

Ez azonban még mindig csak a jövő képe.

Nem kétkedem, hogy nekünk is lesz hatalmas polgárságunk, mely a politikai vezérszerepet szintén kezébe keríti — valamikor.

Mint *jelenlegi* tényező a magyar polgári elem még nem oly erős, hogy *egy maga elbirná a magyar nemzet politikai és kulturális missiójának hordozását.*

E missió terhe alatt összeroskadna s vele együtt tönkremenne a missió maga.

Ép azért meg kell azt osztania *más* társadalmi tényezőkkel.

VII.

A gentry.

Nincs a történelemben példa rá, hogy egy társadalmi osztálynak bárhol annyi feladatot kellett volna teljesítenie és részben teljesített is, mint nálunk a gentry. A szót azonban nem angol értelmében kell venni. Ily értelemben nem, ellenben *landsqnaire* vidéki földbirtokos nemes: ily értelemben volt és van nálunk még jelenleg is gentry.

Ez a vidéki nemesség páratlan szerepet vitt mindenkor a magyar nemzet történetében. A német Rittert, az angol country-gentlemant, a francia vidéki nemest, távolról sem illeti meg ez a szerep.

Verbőczy populusa volt nemcsak a papiron és nem csak a jogok, hanem az állami és társadalmi feladatok teljesítésének terén is. Az államot és a társadalmat képezte egyszerre. Kormányzott és kormányozta magát. Minden megyében teljhatalmú vezér-társadalmi osztályt képezett.

Az arisztokrácia felett majd mindig és mindenütt túlsúlylyal birt. És ez — a társadalmi s politikai szempontokon kívül — azért is felettebb nagy szerencse volt, mert nálunk nem történhetett meg, a mi megtörtént Német-, Olasz- és részben Angolországban is. Egy túlhatalmas főnemesség nem téphette darabokra a magyar államot. E főnemesség legelső családjaiból nem alakulhattak fejedelmi dynastiák. Különben nálunk is megtörténhetett volna, mint Németországban, hogy a partikularismus apró államok szövetségévé teszi, a király főurasága alatt, a magyar birodalmat.

Vagy a mi Olaszországban létesült, hogy az egyes tartományok egészen függetlenül szervezkedtek.

A megyében volt szintén partikularizmus. De a megye végre sem bontotta fel a magyar államot. Csak municipium volt és nem valódi állam. Nem a római értelemben vett municipium, melynek alapja volt a város és jellege a majd teljes függetlenség, hanem az egészen specialis magyar jellegű törvényhatóság.

A megye az önkormányzat határán túl ép azért nem léphetett az állami attributumok felé, mert a hatalom nem egy család, hanem egy egész társadalmi osztály kezében volt. Oly társadalmi osztály kezében, mely egyszerre katonailag és politikailag volt szervezve.

Rajta volt a katonai és a politikai hatalom súlypontja; de az összességen, s nem egyes családokon.

A hol egy államban a kiváltságos osztályt átlag fél millió ember képezi, ott az alap sokkal szélesebb, hogysem olygarchia fejlődhetnék ki. A hol a középén és nem a tetőn van a súly, ott a társadalmi rétegekben felfordulás nem következhetik. A gentryben, mely az egész országra kiterjedt, s a középosztályt képezte, nem fejlődhetett ki a separatizmus. A megyékben ezer és ezer ember kezében levén a hatalom, melyet féltékenyen őrzött, nem kerekedhetett felül néhány, vagy épen csak egy család.

Nagy befolyású családok voltak, a kik a hatalom lényegét kezükbe kerítették, de a hatalom formáit és külső legalitását a gentry sehol sem vesztette el. De minden hatalmas megyei dynasziával szemben áll a másik dynasztia, mely nem engedte elhatalmasodni. *Családi transactiókkal* kormányozták a megyéket; de egyetlen család állandó és öröklő túlhatalmával soha.

Középnemességünk szellemében mindig erős ellenállás jelentkezett egyesek túlhatalma ellen. A főnemesség azért nem kapott, a gentry félretolásával, társadalmi és politikai vezérszerepet. A kuria, a nemesi udvar uralkodott és nem a kastély.

És valami sajátságos ösztön vezérelte középnemességünket minden korszakban.

Érezte, hogy a társadalmi és politikai hatalom alapját a vagyon képezi, s ott, a hol polgárság, következőleg mozgó tőke, ingó vagyon nincs, ott a földbirtok emel fel, vagy ejt el minden politikai és társadalmi tényezőt.

Mindent elkövetett, következetesen és állandóan, nehogy a földbirtok kevés kézben halmozódjék össze.

Ezt czélozta Verbőczy törvénykönyve, mely a középnemesség codexe és a középnemesség hatalmának háromszázados oszlopa. Ha az első angol telekkönyv, a hódító normánok földösszeírása, a kifosztott angol-szászok által találóan Domesday-Booknak, utolsó ítélet könyvének nevezett földkönyv megalapította a normánok uralmát, Verbőczy Tripartiuma még hatályosabban letette Magyarországon a középnemesség túlsúlyának alapkövét. Ezen az alapon épített tovább a gentry. A földbirtokot megkötötte; de a *nemzetséghez*. Az örökösödési jogban döntötte el a magyar földbirtok és földbirtokos osztály alakulásának sorsát.

Kizárta az elsőszülöttségi jogot, s az újabb időkig a hitbizományt. Ez által meggátolta, hogy a földbirtok mindig kevesebb kézben halmozódjék fel. Igaz, hogy ekkép saját tagjai egyénileg a vagyon-felosztás következtében alább szálltak, de mint osztály megmaradt nagy tömegűnek és hatalmasnak. Olygarchia nem fejlődhetett ki felette a főnemesség soraiból. És saját osztályából egyes családok nem igazhatták le a többi. Sőt a széles alapot állandóan megőrizve, a középnemesség bizonyos mérvű demokratikus irányban fejlesztette a nemzeti szellemet.

Középnemességünk nem csak a nemzet- és fajfentartó tényező volt, hanem egyszersmind rányomta saját jellegét a nemzeti szellemre.

A magyar genius a köznemesség szellemének emanációja.

Ép azért téves e geniust aristokratikusnak nevezni akár német, akár angol értelemben. A magyar genius nem aristokra-

tikus, hanem ha megfelelő szót lehetne képezni a gentryből, így volna nevezhető: *gentrystikus*.

A középnemesség maga a nemzet levén, nem csoda, hogy a mint lassan sarjadzottak új társadalmi osztályok, ezek felvették annak jellegét. *Gentrytársadalom* keletkezett Magyarországon, az alapvető osztálynak előnyeivel és hibáival.

Tehát sem aristokratikus, sem polgári társadalom.

És ez a társadalom változatlanul fennállt 1848-ig. Az átalakulás ez idő óta foly.

De egy társadalmi osztály, mely századokon át faj- és államfentartó volt, mely rányomta jellegét a magyar politikai és társadalmi élet minden nyilvánulására; mely bele ömlesztette szellemét a nemzeti szellembe; mely ebben az országban fentartott mindent, a mi magyar politikai, társadalmi és kulturai tényező: az ily társadalmi osztály hatása, vezérszerepe nem enyészik el könnyen. *Tovább tart azon okoknál, melyek azt létre hozták.*

Igy van ez minden hatalommal, legyen az politikai, vagy társadalmi. Ha politikai és társadalmi *együtt*: ugy van annál inkább.

Középnemességünk ma már nem *egyedüli* állami és társadalmi tényező. Kifejlődtek mellette az értelmi foglalkozás s a polgárság. Túlsúlyuk ezeknek nincs még a gentry felett. Annál kevésbbé lehet, mert a gentry egy része az értelmi foglalkozás embereinek nem csekély hányadát képezi. Sőt a gentry, miután a parlamentarismus háttérbe szorította a megyét, nem engedte magát háttérbe szorítani a megyével.

Törzsét, zömét képezi parlamentünknek. Elfoglalta a hivatalok jelentékeny részét.

Azon része, mely birtokát szerencsétlenség, vagy rossz gazdálkodás következtében elvesztette, beleült a bureaukba. A megyéből beköltözött az államba.

A hatalom ekkép tényleg még kezében van. De mindinkább erős concurrense támad a nem-nemesi eredetű intelligenciában és a polgárságban.

Egy része pedig tönkre ment nem csak anyagilag, hanem erkölcsileg is.

Az új Magyarorszáiban valódi értékénél fogva is, de főleg tradíciói miatt, elég jól kezdett elhelyezkedni. De mindig hatalmasabban szorítják félre az új elemek.

Valóban elérkezett ideje, hogy úgy a gentry maga, valamint a közvélemény komolyan foglalkozzék e kérdéssel: mily szerep vár a gentryre a jövőben; mit tarthat meg tradícionális befolyásából, miben kell megalkudnia.

Egyáltalán komolyan kell megvizsgálni: *mily hivatása van a gentrynek a jelenleg folyamatban levő társadalmi átalakulásban?*

Hogy hivatása van, s hogy a gentry nélkül nem lehet társadalmi kérdéseinket megoldani, s az átalakulás nem történhetik meg szerencsésen, ehhez kétely nem fér. A ki a gentryt kidobná, mint tényezőt, számításaiból, szükségkép helytelen eredményre jutna.

A gentry nélkül akarni megcsinálni az új magyar társadalmat, befejezni az új Magyarország épületét, annyi volna, mint a bár még kellőleg ki nem faragott, de legtömörebb követ mellőzni az alapok megvetésénél.

Mielőtt azonban alapos ítéletet mondhatnánk, meg kell szerezni a gentryt mint tényezőt.

Tudnunk kell, mily *vagyon*i erőt képvisel, miután láttuk, körülbelül mily értelmi súlylyal bír az. Ezt fogják feltárni az itt következő adatok.

VIII.

Régi és új földesurak.

Az utolsó években a politikai és társadalmi viták főtárgya volt a gentry pusztulása.

A melancholia minden tónusából hangzott a panasz, hogy földbirtokos nemességünket végveszély, a teljes anyagi és erkölcsi tönk fenyegeti.

De csak szórványos adatokat hoztak fel, melyek a gentry anyagi bukását bizonyították. S e szórványos adatokból ítéltek meg a gentry helyzetét az egész országban. Rémképet állítottak a közvélemény elé. A gentry hanyatlásában a nemzeti hanyatlás előrevetett sötét árnyát pillantották meg. Tényleg azonban nem bizonyítottak semmit. Nem számoltak a gentry helyzetében és hivatásában bekövetkezett változással. És nem számoltak a nemzeti lét fejlődésének terén felmerült új tényezőkkel.

Nem mérték meg a földbirtokos-osztályban negyven év alatt bekövetkezett változásokat. Így nem mutathatták ki: mennyiben pusztult a gentry vagyona és mennyi új elem foglalt tért a földbirtokban.

Mert, hogy csak a közép földbirtokos *osztály*, nem pedig a közép *földbirtok* pusztulásáról lehet szó, ez kétségtelen.

A közép földbirtok az uradalmak oszlása és az állami javak eladása következtében tényleg nagyobbá lett, mint volt a múltban.

Össze kell tehát hasonlítani a 48 előtti földbirtokos osztályt a jelenlegivel s a kérdésre egyszerre a világosság sugara esik.

A 48 előtti földbirtokosokat *névszerint* felsorolva találjuk a régi statisztikai kézi könyvekben s adatokban és különösen Fényes műveiben.

A jelenlegiek részint a legtöbb adót fizetők lajstromában, részint *az általam magán uton az egész országban gyűjtött összeírásokban* foglaltatnak, szintén névszerint.

De e mű keretében nem férne el minden megye régi és új földbirtokosának névszerint való felsorolása; ép azért a névszerint való felsorolást csak bizonyos, de jelentékeny számú megyére szorítom, s különösen Erdélyre nézve megelégszem a tényleges viszonyok constataálásával.

Igy is annyi adatot adok az olvasó elé, a mennyit a hasonló munka kerete alig bír el. És lehetőleg feldolgozatlanul tárom azokat fel, hogy az olvasó saját benyomásából alakítson véleményt.

Saját nézeteimet az adatok közlése *után* mondom el.

Árvamegye.

I. Régi földesurak.

a) *Mágnások:*

Herczeg Eszterházy, gróf Erdődy Józsefné, gróf Zichy, gróf Pálffy és számosan.

b) *Középnemesek:*

Abaffy, Ambrózy, Bajcsy, Bajza, Buján, Bukovinszky, Csaplovics, Csemniczky, Dedinszky, Dluholoczy, Gyuresák, Gyurgyovics, Ivanovics, Kanyerka, Klinovszky, Kóroda, Kubinyi, Lokcsánszky, Medzhiradszky, Medveczky, Mesko, Monyák, Okolicsányi, Országh, Parniczky, Plathy, Porubszky, Reviczky, Rakofszky, Szkrabók, Trakóczy, Vilcsek, Zmeskál, Zsuffa.

II. Új földesurak.

A régi földesurakból nem egy tönkre ment; de nagy részük még birtokban van, csakhogy *bérlők* gazdálkodnak jószágukon. Nem kevesebb, mint 22 nagyobb bérlő van e megyében. Ezekből zsidó 20, keresztény csak 2. Új vagy birtokot aquiráló földes-

urak e megyében többnyire régi nemes családok: Szmracsányi, Csillaghy, Zmeskál, Dávid, Varzély, Dobák, Szmetanay, Lehoczky, Balgha, Nádasdy, Jakubik, Divéky.

Foglalkozás szerint a virilisták így oszlanak meg:

10 keresztény	—	zsidó birtokos,
2	20	„ bérlő,
8	16	„ kereskedő,
14	1	„ ügyvéd, bíró, hivatalnok,
2	—	„ orvos, gyógyszerész,
12	—	„ lelkész, tanító, jegyző.
<hr/>		
48 keresztény + 37 zsidó = 85 virilista.		

Trencsénmegye.

I. Régi földesurak.

a) *Magánúrsok:*

Báró Révay, báró Mednyánszky, gr. Berényi, gr. Csáky, báró Szina, gr. Eszterházy József, gr. Zay, gr. Kolonich, gr. Königsegg, gr. Erdődy, báró Balassa, gr. Szapáry, herczeg Eszterházy, gr. Csáky, gr. Pongrácz, gr. Nyáry, Lengyel, Perényi, Révay, Thurzó nemzetségek, gr. Serényi, báró Jessenák, báró Lusinszky.

b) *Középmemesek:*

Ambró, Akay, Árvay, Bacskády, Bánóczy, Baross, Benyovszky, Borsiczky, Bosányi, Brogyányi, Csetneky, Dakó, Dezericzky, Frivaldszky, Gilányi, Gyuresányi, Hrabovszky, Hovrecsnyi, Izdenczy, Kazy, Keller, Koncsek, Kubicza, Kubinyi, Latkóczy, Lieszkovszky, Madách, Marczibányi, Madocsányi, Majtényi, Marsovszky, Mednyánszky, Melsiczky, Miticzky, Motesiczky, Nedeczky, Nemák, Novota, Nozdroviczky, Ordódy, Osztróluczky, Ottlik, Ördög, Piacsek, Pongrácz, Prileczky, Rajman, Rudnyánszky, Sándor, Spinola, Szeghy, Szilvay, Szirmay, Szulofszky, Tarnóczy, Turcsányi, Trsztyánszky, Ugronovics, Vagyon, Vásárhelyi, Victoris, Zendal.

Ezek közül leginkább a következő családok tartották meg birtokukat: gr. Csáky, gr. Zichy, gr. Königsegg, gr. Pongrácz,

Bánóczy, Baross, Benyovszky, Brogyányi, Frivaldszky, Kubicza, Kubinyi, Latkóczy, Marsovszky, Mednyánszky, Motesiczky, Nemak, Nedsoviczky, Ordódy, Ördög, Pongrácz, Sándor, Szilvay, Trestyánszky, Viktoris, Zental.

II. Új földesurak.

Részint egészen újak, részint birtak már a megyében, de a nagyobb birtokosok közé emelkedtek, s majd kivétel nélkül a főnemesség, vagy a nemesség sorába tartozó családok: Herczeg de Castrier Ödön, báró Skrbenszky Fülöp, gr. Zichy János, gr. Seldern Gosvin, báró Cnobloch Frigyes, gr. Teleky Ede, báró Hoenning E., báró Seckendorf Armin, Rakovszky Géza, Dohnányi Lajos, Majerszky István, Szitányi B., Nessel Károly, Scheffel Antal, Malina István, Smialovszky V., Dubniczky T., Décsy Lajos, Andaházy, Csilaghy, Dualszky, Zemányi, Komarek, Kunda, Kudlik, Vitolay Urbanovszky, Krupecz, Mokónyi, Henzel, Zsolnay, Kvaiszer, Pekárik, Vály, Parall, Péter, Sztrechay, Razska, Dubniczky, Bubla, Vágner, Travník, Miklovits, Káry, Kiss, Reviczky, Rudnay.

A virilisták foglalkozás szerint így oszlanak meg:

126 keresztény,	48 zsidó	birtokos,
2 „	16 „	bérlő,
— „	29 „	kereskedő, iparos, gyáros,
6 „	2 „	ügyvéd, bíró, hivatalnok,
3 „	— „	orvos, gyógyszerész,
16 „	— „	lelkész, tanító, jegyző.

153 keresztény + 95 zsidó = 248 virilista.

Az új földesurak közt zsidók: Popper Lipót báró, Schenk Adolf, Schlesinger Jakab, Tauber Salamon, Stiglicz Márk, Róth Jakab stb.

Borsodmegye.

I. Régi földesurak.

a) Mágnások:

Herczeg Coburg, gr. Almásy, gr. Andrásy, gr. Csáky, gr. Erdődy, gr. Gyulay, gr. Károlyi, gr. Keglevich, gr. Serényi,

gr. Szirmay, gr. Vay, báró Kemény, báró Nyáry, báró Orczy, báró Ötvös, báró Palocsay, báró Szepessy, báró Vay.

b) Középnemesek:

Ágoston, Almásy, Ámbrózy, Aszalay, Bay, Bakó, Balogh, Bárczay, Bárdos, Barczikay, Barkassy, Bárány, Bazsó, Básthy, Bernath, Beniczki, Berzeviczy, Bekényi, Biró, Bory, Bogoh, Bolyki, Bonis, Bük, Boldizsár, Blaskovich, Brezovay, Császár, Csemniczky, Csépany, Czékus, Csoma, Csomos, Czövek, Darvas, Dobozy, Dessewffy, Dominkovics, Dőry, Fáy, Fodor, Garas, Gencsy, Gombos, Gulácsy, Herke, Hodossy, Holló, Horváth, Hubay, Illés, Jakabházy, Jakabfalvy, Jankó, Janoviczky, Kállay, Kandó, Kárász, Kerekes, Kiszely, Kiss, Szathmári, Király, Komáromy, Kolosy, Kovács, Karácsondy, Klobusitzky, Kornis, Kubinyi, Kürty, Láczy, Lenkey, Lengyel, Liptay, Liskay, Lónyay, Lökös, Losonczy, Lubik, Madarassy, Makay, Márjássy, Majtényi, Melczer, Miskolczy, Mocsáry, Moksányi, Molnár, Morvay, Nagy, Nedeczky, Németh, Okolicsányi, Orosz, Óváry, Paksy, Palóczy, Pápay, Pap, Papszász, Patay, Paulikovich, Péchy, Pilta, Plathy, Podhorányi, Pogonyi, Pócs, Puky, Putnoky, Rác, Radvánszky, Ragályi, Rutkay, Semsey, Somogyi, Sós, Subics, Szabó, Szalay, Szakál, Szathmári, Szepessy, Szentimrey, Szentmiklósy, Szerencsy, Szontag, Sturman, Thassy, Thuránszky, Thuza, Tihanyi, Tomka, Törös, Trajtler, Vadasdy, Vadnay, Vizsy, Vizsolyi, Zsolnay, Zsebe, Zsóry.

E 48 előtti családok közül leginkább a középnemesek tartották meg földbirtokukat, s e családok sorából főleg a következők: Aszalay, Bay, Beniczky, Berzeviczy, Bresovay, Csemniczky, Csépassy, Dobozy, Fáy, Fodor, Gemsy, Jakabházy, Kiszely, Kiss, Horváth, Szathmáry, Király, Klobusitzky, Lengyel, Losonczy, Majtényi, Melczer, Miskolczy, Mocsáry, Molnár, Nagy, Pilta, Puky, Radvánszky, Ragályi, Somogyi, Szathmáry, Szepessy, Sturman, Thuzo, Vadnay, Zsóry.

A többiek vagy egészen, vagy részben megszűntek nagyobb birtokosoknak lenni.

II. Új földesurak.

Borsodban egész serege van az egészen új, vagy időközben aquiráló többnyire nemesi, vagy legalább azon földbirtokos-családoknak, a kik a 48 előtti kimutatásokban nem foglaltatnak. Ezek: Antony, Botlyk, Beniczky, Bizony, Bódogh, Bay, Balta, Czabolai, Csernus, Dapsy, Elek, Eperjesy, Fekete, Farkas, Hartl, Hosszufalusy, Juhász, Jekelfalusy, Kelcz, Kun, Kisházy, Komjáthy, Miklós, Mahr, Orczy, Prónay, Pallaghy, Piacsek, Röck, Remenyik, Ragályi, Ráczkevy, Sesák, Sznitt, Soltész, Nagy, Sárkány, Szepessy, Szerényi, Szűcs, Szeremley, Szekrényessy, Tóth, Tornallyai, Uray, Vörösmarthy, Xifkovich, Bónis, Kiss, Latinák, Léway, Menyhárt, Támár, Törös, Záber, Varnay.

A mágnások közül aquiráltak Borsodban: Csáky, Pallavicini, Dessewffy, Majtényi, Péchy, Radvánczky.

Zsidó földbirtokos van 14. Dróth Hermann, Grosz Simon, Groszmann Mózes, Hoffmann Gyula, Klein Ábrahám stb.

A virilisták vallás és foglalkozás szerint így oszlanak meg:

68 keresztény,	14 zsidó birtokos,
6 "	7 " bérlő,
14 "	24 " kereskedő, gyáros, iparos,
22 "	— " ügyvéd, bíró, hivatalnok,
9 "	2 " orvos, gyógyszerész,
13 "	— " lelkész, tanító, jegyző.
<hr/>	
149 keresztény, + 47 zsidó = 196 virilista.	

Bácsmegye.

I. Régi földesurak.

(Birtokukat azok tartották meg leginkább, a kiknek neve ritkított betűkkel van szedve.)

a) Mágnások:

Grassalkovich herceg, Brunszvik gróf, gróf Széchen-család,

b. Orczy, b. Kray, b. Rédl.

b) Középnemesek:

Antunovich, Bezerédy, Bogdánovich, Cseh, Császár, Gromon, Gugánovics, Horváth, Koronay, Kovács, Köröskényi, Latinovics, Lenkovics, Márffy, Matyasovszky, Milassin, Mészáros, Nagy, Némethszeghy, Odry, Pilaszánovics, Palimberger, Polyák, Potskay, Rudits, Sándor, Siskovics, Szalay, Stratimirovics, Szucsín, Tomcsányi, Vermes, Vojnics, Zákó, Zlinszky.

II. Új földesurak.

Birtokot aquiráltak vagy régi birtokukat növelték a következő részben nemesi, de többnyire városi családok:

Gróf Chotek, b. Rudits, b. Jovits, Fernbach, Lelbach, Szemző, Ginder, Reinhardt, Heincz, Korbai, Dungyerszky, Gavanszki, Tósa, Mayer, Trischler, Szakáll, Ujházi, Horvaczky, Ertl, Schlagetter, Merkl, Wighardt, Raffai, Manojlovits, Majoros, Gombos, Pecze, Gájer, Beresi, Jankovics, Kiss, Bellán, Balog, Hettesheimer, Dukai, Rácz, Tripolszky, Kerítés, Veréb, Tesics, Listmayer, Gräber, Fuchs, Lepold, Alexievits, Szabó, Gál, Katyanszky, Csihás, Schank, Schwartz, Dinyasky, Szedélyi, Kelemen, Vojnovics, Stöckl, Sztojakovits, Szupek, Zsótér, Papik, Horvacký, Gortva, Pinkovits, Gyorgyevits, Tóth, Katyanszky, Mikovits, Zányi, Szttricsevics, Nityin, Varga, Bognár, Mudrinszky, Grosz, Janik, Jausz, Börösök, Leinveber, Sveipert, Steity, Bayer, Varmuzsa, Török, Vetter, Szendelbauch, Janik, Gyenes, Diener, Botka, Derék, Schachter, Peko, Gyorgyovánszky stb.

Zsidó birtokos van 31. Vámoscher Nándor, Krohl Adolf, Roheim Károly, Kohn Lipót, Löbl Salamon, Schaffer Salamon, Obláth Mór, Ungár József, Steinfeld Jakab stb.

A virilisták vallás és foglalkozás szerint így oszlanak meg:

151 keresztény,	31 zsidó birtokos,
4 "	3 " bérlő,
15 "	33 " kereskedő, iparos, gyáros,
26 "	3 " ügyvéd, bíró, hivatalnok,
5 "	4 " orvos, gyógyszerész,
24 "	1 " lelkész, tanító, jegyző.

225 keresztény + 75 zsidó = 300 virilista.

Veszprémmegye.

I. Régi földesurak.*

a) *Mágnások:*

Gróf Eszterházy Miklós, József, Mihály, Károly, herczeg Batthyány Fülöp, gróf Festetics, Zichy grófok, Zichy Ferraris grófok; gróf Eszterházyak, gróf Nádasdyak, gróf Somogyi, gróf Amadé, gróf Erdődy Kajetán, gróf Szapáry, gróf Széchenyi, herczeg Liechtenstein.

b) *Középnemesek:*

Armpruszter, Ányos, Barcza, Békásy, Bésán, Bezerrédy, Biró, Boronkay, Csúzy, Fiáth, Szentgyörgyi, Horváth, Hunkár, Jankovich, Késmárky, Kiss, Kopácsy, Kun, Marich, Márkus, Noszlopy, Öry, Rába, Rohonczy, Rozsos, Saári, Sándor, Szabadhegyi, Takó, Tallián, Trsztjánshy.

II. Új földesurak.

A Veszprémmegyében aquiráló vagy birtokukat növelő avagy oly földbirtokos-családok, melyek az 1848 előtti lajstromokban nem fordultak elő:** gróf Wollis Gyula, báró Üchtritz, Eötvös, Puzdor, Máday, Pap, Ihász, Tóth, Zarka, Eöri Farkas, Ajkay, Nagy, Molnár, Prugly, Sarlay, Szakonyi, Belak, Szabó, Körössy, Kenesey, Halász, Mészöly, Mihályi, Dallos, Várady, Pápay, Bottka, Raffel, Csapó, Fodor, Kemény, Dienes, Bárándy, Sághy, Gombás, Kovács, Auerhammer, Berzsényi, Füsi Molnár, Konkolyi, Bohu, Pfuhl, Békeffy, Hencz, Csepely, Kovács, Perlaky, Töttös, Zsoldos, Szalatkay.

Zsidó földbirtokosok: Freystädter Antal, Preisach Gábor, Herczog Mór. Veszprémmegyében tehát nagyobb zsidó birtokos csak *három* van.

* A ritkítva szedett nevek azon családok nevei, kik leginkább megtartották birtokukat. E jegyzet valamennyi I. rovatnál értendő.

** E megjegyzés valamennyi megye új földbirtokosainak névjegyzékére nézve áll. A további ismétlést tehát elhagyom.

Rutkay Béla, Forster Géza, Vesztermayer, Kisfaludy, Erdélyi, Fittler, R. Nagy, Szombathelyi, Fehér, Paál, Menich, ifjabb Brokesch, Madarassy, Mihály, Békeffy, Jaross, Bachl, Lószert, Szandtner, Jávör, László, Sárkány, Varkessi, Repka, Búbics, Tóth, Pongrácz, Jankó, Doman, Mihályi, Vászárhelyi, Makay, Losonczy, Várady, Mocsáry, Istenes, Dömjen, Soós, Takács, Tokaji, Nagy, Öllös, Pác.

Zsidó birtokos van négy: Ehrenfeld Antal, Löwinger Mór, Schwartz Ármín, Freystadt József.

A virilisták vallás és foglalkozás szerint:

62 keresztény,	4 zsidó birtokos,
10 " 7 " bérlő,	
2 " 5 " kereskedő, iparos, gyáros,	
23 " — " ügyvéd, bíró, hivatalnok,	
2 " — " orvos, gyógyszerész,	
15 " — " lelkész, tanító, jegyző.	

114 keresztény + 16 zsidó = 130 virilista.

Vasmegye.

I. Régi földesurak.

a) *Mágnások:*

Herczeg Batthyány, gróf Batthyány-család, herceg Eszterházy Pál, a modenai herceg, gr. Erdődy, gr. Erdődy-családok, gróf Festetics, gr. Széchenyi, gr. Nádasdy, gr. Sigray, gr. Cziráky, gróf Eszterházy, gróf Széchenyi, gr. Somogyi, gr. Hugonay, gróf Niczky, gróf Zichy, báró Sennyei, b. Mikos.

b) *Középmemesek:*

Ajkay, Akács, Balogh, Balla, Barcza, Bárdossy, Békássy, Benkő, Bertha, Barthodeiszky, Bezerédy, Boda, Boros, Bozzay, Chányi, Chernel, Csontos, Darázs, Dezsé, Dezső, Dienes, Dongó, Dugovics, Ebergényi, Eger-váry, Eőry, Ernuszt, Dubniczay, Forintos, Förster, Gál,

Gruben, Geszty, Győrffy, Guary, Guath, Gosztonyi, Gothardt, Gömbös, Geiger, Háczy, Hegedüs, Hetey, Hertelendy, Horváth, Hódászy, Hrabovszky, Jankovich, Jelenchich, Inkey, Iván, Ivánovich, Káldy, Kamondy, Kemény, Kéthelyi, Kisfaludy, Kiss, Kocsóczy, Körmendy, Kőszeghy, Kregár, Kim, Karcsay, Koczor, Koresmáros, Lelovich, Lunkányi, Laky, Lipich, Marich, Marton, Móricz, Meggyesi, Muray, Nagy, Nedeczky, Nemes, Niezky, Noszlopy, Ostffy, Ölbey, Palásthy, Péchy, Polányi, Reisig, Rába, Radó, Rosty, Rumi, Szabó, Széll, Szegedy, Szelestey, Saly, Szecsődy, Skerlec, Szlula, Szita, Szladovics, Szőke, Szvastich, Sidó, Sibrik, Szalay, Szigethy, Takács, Tallián, Thevely, Tóth, Tar, Török, Ughy, Udvardy, Vajda, Végh, Vidos, Vörös, Vitnyédy, Zanathy, Zarka stb.

II. Új földesurak.

Gróf Draskovics, herczeg Montenuovo, gr. Szapáry, b. Watzdorf, b. Sebach, b. Werlhof, gr. Pejacevics, b. Ambrózy, b. Rosner; — Smidt Ferencz, Elek, Berzsényi, Rupprecht, Kolossa, Szájbély, Kárik, Rohrer, Schoklits, Klarziva, Sövegjártó, Esedits, Mesterházy, Biró, Kovács, Masóthy, Károlyi, Otcoska, Sényi, Szabadfy, Vehofer, Milosics, Simon, Okolicsányi, Kajtár, Tulok, Országi, Szecsődy, Bolla, Trugly, Spissics, Borsits, Berke, Gauzer, Eörsy, Eywek, Farkas, Putz, Prey, Boda, Udvary, Vidi, Ukudisch, Pleszkács, Takács.

Zsidó földesurak: Stern Lipót, Rosenberg Henrik, Schreiber Ignác, Neumann Ferdinánd, Rechnitzer Salamon, Krassa Manó stb.; összesen 12.

A virilisták vallás és foglalkozás szerint:

149 keresztény,	12 zsidó birtokos,
3 "	5 " bérlő,
22 "	15 " kereskedő, gyáros, iparos,
9 "	2 " orvos, gyógyszerész,
44 "	— " ügyvéd, bíró, hivatalnok,
39 "	— " lelkész, tanító, jegyző.

266 keresztény + 34 zsidó = 300 virilista.

Győrmege.

I. Régi földesurak.

a) *Mágnások:*

Gr. Viczay, gr. Sándor, hg. Eszterházy, gr. Eszterházy, gr. Amadé, gr. Illésházy, gr. Lamberg.

b) *Középnemesek:*

Argay, Bay, Benyovszky, Bésán, Bezerédy, Bittó, Bozzay, Börcsi, Domokos, Enesey, Fejérpataky, Horváth, Illés, Kisfaludy, Markovich, Noszlopy, Pázmándy, Rogoz, Sály, Szabó, Sibrik, Takács, Téthi, Tóth, Török, Vajda, Zmeskál.

II. Uj földesurak.

Héderváry Khuen Károly, Földváry Miklós, Balogh Gábor, Milkovics Imre, Severa Károly, Szalay Lajos, Jankó Kálmán, Györgyházy János, Goda Béla, Kálóczy Lajos, Fischer Kálmán, Lerner Márton, Krisztinkovics Ede, Eöry Sándor, Mészáros János, Magyar Lajos, Mocsáry Jenő.

Zsidó földesurak: Léway Henrik, König Adolf, Bruck M. Bernát, Greiner Samu, Wittmann Lajos; összesen öt.

A virilisták vallás és foglalkozás szerint:

50 keresztény,	5 zsidó földbirtokos,
3 "	4 " bérlő,
5 "	2 " kereskedő, iparos, gyáros,
5 "	— " ügyvéd, hivatalnok, bíró,
3 "	— " orvos, gyógyszerész,
7 "	— " lelkész.

73 keresztény + 11 zsidó = 80 virilista.

Tolnavármegye.

I. Régi földesurak.

a) *Mágnások:*

Gr. Viczay, b. Szina, gr. Apponyi, hg. Eszterházy, tolnai gr. Festetics grófok, hg. Batthyány, gr. Széchenyi, gr. Zichy, br. Mondbach, b. Rudnyánszky.

b) *Középnemesek:*

(Csak a főbbek vannak a régi lajstromokba bejegyezve.)

Bernrieder, Bezerédy, Csapó, Csúzy, Daróczy, Dóry, Forster, Gál, Gindly, Hajós, Halász, Jeszenszky, Kliegl, Kápolnay, Kornis, Magyar-Kossa, Perczel, Rosty, Sztankovánszky, Tahy, Vigyázó, Vizsolyi, Zichy, Sze-
niczey s mások többen.

II. Új földesurak.

Gr. Pejacsevich László, b. Inkey Nándor, b. Jeszenszky Kálmán, Nagy Lajos, Ferenczy József, Bernrieder László, Eötvös Károly, br. Wimmersperger Gusztáv, id. Széwald Mór, Kovács Sebestyén E., Geisz László, Kurcz György, Kovács László, Nunkovics Gyula, Penczlinger József, skádi Kovács István, Pesty Pál, Koncsics János, Nagy István, Nagy László, Perlaky József, br. Stockinger János, Hetfleisch Henrik stb.

Zsidó földbirtokosok: Strausz Lipót, Polacsek Salamon, Bien Márton, Szarvas Sándor stb.; összesen 7.

A virilisták vallás és foglalkozás szerint:

67 keresztény,	7 zsidó birtokos,
4 „	19 „ bérlő,
33 „	30 „ kereskedő, iparos, gyáros,
33 „	— „ ügyvéd, bíró, hivatalnok,
10 „	2 „ orvos, gyógyszerész,
15 „	— „ lelkész, tanító, jegyző.

162 keresztény + 58 zsidó = 220 virilista.

Zalamegye.

I. Régi földesurak.

a) *Mágnások:*

Gr. Fesztetics, hg. Eszterházy, hg. Batthyány, Csúzy és Halasy nemzetségek; gr. Széchenyi, Batthyány grófi család, Rumi Ferencz, gr. Szapáry, Gyika nemzetség,

Eszterházy grófok, gr. Erdődy, gr. Schmidegg, gr. Zichy Bedekovich.

b) *Középmesek:*

Bessenyei, Bezerédy, Bogyay, Botka, Chányi, Csillag, Chinoranyi, Csúzy, Deák, Domján, Ebergényi, Farkas, Forintos, Gál, Gyömöre, Halasy, Horváth, Hertelendy, Inkey, Jankovich, Kerkápolyi, Molnár, Nagy, Nedeczky, Óhidy, Orosz, Oszterhuber, Rajky, Rosty, Rozsos, Rummy, Szegedy, Szecsődy, Szente, Szkublich, Spissich, Thassy, Tolnay, Tomassich, Tóth, Tuboly, Varga, Zichy.

II. Új földesurak.

Oltay, Tarányi, Bercza, Szily, Glavina, Farkas, br. Putheány Géza, Sélley, Forster, Vrana, Fabianits, Csigó, Csertán stb.

Zsidó földbirtokosok: Landauer Horác, dr. Friedmann Bernát, Blum József, Hirschmann Leo, Kaiser József, Lázár Bernát, Hiller Eliás, Kohn Gáspár stb.; összesen 20.

A zsidó virilisták (a keresztényekről nem szerezhettem ki-
mutatást) foglalkozás szerint így oszlanak meg:

20 földbirtokos és részben egyszersmind bérlő,

6 csak bérlő,

55 kereskedő, gyáros, iparos,

2 ügyvéd és hivatalnok,

3 orvos, gyógyszerész.

Összesen 86 zsidó virilista 214 keresztény mellett; együtt 300.

Abaujmegye.

I. Régi földesurak.

a) *Mánások:*

Hg. Bretzenheim, gr. Csáky, b. Meskó, gr. Károlyi, gr. Forgács, b. Perényi, gr. Péchy, gr. Keglevich, gr. Fáy, gr. Andrássy, gr. Barkóczy, gr. van Dernath, gr. Dessewffy, gr. Szirmay, gr. Vay, b. Fischer, b. Orbán, b. Eötvös, b. Rudnyánszky, b. Szepes, b. Vay, b. Vécsey.

b) *Középnemesek:*

Antony, Balogh, Bánó, Baranyi, Báthy, Benyó, Bernáth, Bideskuthy, Bodnár, Bónis, Borbély, Boronkay, Bukovich, Csányi, Csoma, Csőke, Csontos, Csuka, Czékus, Darvas, Demeczky, Desseöffy, Dézsy, Dióssy, Dobay, Domonkos, Egezer, Fáy, Fehér, Fekete, Ferdinandi, Földesy, Füzy, Gábry, Gálos, Garniga, Grach, Horváth, Hreblay, Jabreczky, Jakabfalvy, Janthó, Jászay, Jób, Jekelfalussy, Kandó, Kazinczy, Keczer, Kelcz, Kende, Kenessey, Keresztesy, Klestinczky, Knézsik, Komáromy, Koos, Kormos, Kozotnok, Korponay, Krajnik, Lánchy, Maygraber, Márczy, Melczér, Molnár, Naményi, Patay, Péchy, Piller, Pongrácz, Puky, Putnok, Ragályi, Rakovszky, Rutkay, Reviczky, Seldmayer, Semsey, Szalay, Szemere, Szentimrey, Szentmártony, Szentmiklósy, Szentpétery, Sós, Szepessy, Téglásy, Thuránszky, Tóth, Törös, Vendégly, Vitéz, Wouverbans, Zombory.

II. Uj földesurak.

Részletes és megbízható kimutatást e megyéből nem kaptam.

A legtöbb adót fizetők névsorából azonban úgy látszik, hogy főleg e megyében szaporodott a középföldbirtokos osztály új, keresztény elemekkel; de valószínű, hogy a 48 előtti névsor hiányos, mert régi családokat ismerek, a kik e megyében régi birtokosok, most a legtöbb adót fizetők sorába tartoznak, s a 48 előtti listában még sem fordulnak elő.

A zsidó birtokosokról ellenben positiv adataim vannak. Ezek száma 16, s a főbbek neve: Berkovics, Burger, Tränker, Grósz, Glück, Grünstein, Heimlich.

A zsidó virilisták (a keresztényekéről nincs kimutatás) foglalkozás szerint:

16 birtokos,

14 bérlő.

Együtt 30; az összes virilisták száma 305; a keresztények száma tehát 275.

Mosonyvármegye.

I. Régi földesurak.

a) *Mágnások:*

Hg. Eszterházy, gr. Zichy-nemzetség, gr. Harrach, gr. Eszterházy János Kázmér özvegye, gr. Batthyány, gr. Szapáry, gr. Illésházi özvegye, gr. Viczay.

b) *Középnemesek:*

Zsitvay, Naszvady, Zichy, Jablanczy, Balogh, Csergeő, Trsztyánszky, Teschenberg, Nozdroviczky, Scultéty, Keömley, Huszty, Nagy, Sebő, Biksesy.

II. Új földesurak.

Albrecht főhg., gr. Héderváry-Khuen, Sötér, Antoni, Króner, Gladits, Tóth, Rábl, Hegedüs, Nedeczky Unger, Kerschbaummayr, Reiter, Winter, Óshgyi, Kató.

Zsidó földbirtokos csak három; Kohn Bernát, Fried Simon, Kuffler Benő.

A virilisták közt van 7 zsidó:

3 birtokos,

3 kereskedő,

1 orvos.

A virilisták összes száma 75.

Hontvármegye.

I. Régi földesurak.

a) *Mágnások:*

Coburg hg., Eszterházy hg., b. Balassa, gr. Zichy gr. Eszterházy, Pálffy, gr. Berényi, gr. Forgács, gr. Majláth, gr. Ráday, gr. Serényi, gr. Steinlein, gr. Teleky, gr. Török, b. Lusinszky, b. Prónay, b. Sággy, b. Nyáry.

b) *Középnemesek:*

Agárdy, Bakay, Baloghy, Baross, Blaskovics, Bory, Buócz, Csesznák, Dacsó, Disznósy, Dvornikovics, Ebeczky, Egry, Farkas, Fejérváry, Géczy, Gosztonyi, Gyürky, Halácsy, Hódossy,

Horváthy, Illésy, Ivánka, Jánoky, Jekelfalusy, Jeszenszky, Kalocsa, Korompay, Kubinyi, Lábódy, Laskó, Madocsányi, Majláth, Majthényi, Matulay, Mártonffy, Nagy, Nedeczky, Nosztroviczky, Okolicsányi, Palásthy, Palugyay, Petróczy, Paczolay, Podhorszky, Pongrácz, Pruszkay, Radvánszky, Reviczky, Sánta, Sarnóczay, Szentiványi, Szelényi, Szimonyi, Stummer, Sztruha, Tihanyi, Thezsery, Thury, Tersztyánszky, Vajda, Verebélyi, Vladár, Zmeskál, Zsembery.

II. Új földesurak.

Gr. Steinlein Ottó, Szabadhegyi Géza, Huszár Béla, Ilovszky Ignác, Kappel Pál, Bossányi Rudolf, Héderváry Antal, Skarsa József, Würzler Gyula, b. Billott Eudox, Sulyovszky Kálmán, Toldó Zsigmond, Holczer János, Braunmüller Sándor, b. Amelin Alfréd, Somogyi László, Rutkay Mór, Vaskovits József, Sötér Kálmán, Engelhardt Mihály, Prizinder Izidor, b. Bakonyi György, Kleinkauf Károly, Fabriczius Ágoston, Holczer Lajos.

Zsidó földbirtokos van kilencz: Kohn Ármin, Berczeller Vilmos, Bóka Gyula (orvos), Vajsz Sámuel, Brach Simon, Klein Mózes, Adler Jakab, Prizvinder Izidor, Schönstein Márkus.

A virilisták vallás és foglalkozás szerint:

45 keresztény, 9 zsidó birtokos,

4	"	—	"	bérlő,
—	"	6	"	kereskedő, iparos, gyáros,
16	"	—	"	ügyvéd, bíró,
2	"	1	"	orvos, gyógyszerész,
9	"	—	"	lelkész, tanító, jegyző.

76 keresztény + 16 zsidó = 102 virilista.

Nógrád vármegye.

I. Régi földesurak.

a) *Mágnások:*

B. Balassa, Zichy grófok, Coburg hg., Eszterházy hg., Jeszeniczei Jankovich Antal, gr. Forgách, gr. Be-

rényi, Losonczy, Szemere és Vattay familiák, b. Podmanitzkyak, gr. Telekyek, b. Prónayak, gr. Steinlein, hg. Grassalkovics, gr. Ráday, gr. Berchtold, gr. Czebrían, gr. Kemény, gr. Stahremberg, gr. Toroczky, b. Lusinszky, b. Vécsey.

b) Középnemesek:

Almássy, Bakó, Baláss, Baros, Báthly, Batta, Battik, Beksényi, Bene, Beniczky, Berczely, Bornemisza, Csemiczky, Deseöffy, Dubraviczky, Ethre, Fáy, Foglár, Frideczky, Gellén, Gosztonyi, Gyurcsányi, Gyürky, Haan, Hamar, Hegyessy, Horváth, Horváthy, Huszár, Ivánka, Jakabfalvay, Ján, Jankovich, Janakovics, Jeszenszky, Kracskovics, Károlyi, Kiss, Kelecsényi, Kókovay, Komjáthy, Kovács, Kubinyi, Kun, Laczkó, Lanczer, Lisznai, Losonczy, Lukovich, Madách, Majthényi, Máriássy, Marsovszky, Meskó, Mihaleczky, Mocsáry, Múslay, Péli-Nagy, Nagy, Okolicsányi, Osztoluczky, Papp, Parniczky, Péchy, Pelargus, Pongrácz, Porubszky, Prónay, Puky, Radványi, Radvánszky, Rajcsányi, Repeczky, Révay, Rutkay, Sándor, Sebestyén, Somogyi, Somoskeőy, Schréter, Szatkay, Szécsényi, Szentiványi, Szentmiklósy, Szemere, Szerémy, Szilassy, Szili, Szigyártó, Szmrecsányi, Szontágh, Szubszky, Tapolcsányi, Tercsy, Terenyey, Tersztyánszky, Tornyo, Török, Veres, Verbóy, Zsembery, Zmeskál stb.

II. Új földesurak.

Dr. Pulszky Ágoston, gr. Gyürky Ábrahám, gr. Pejacsevich Arthur, gr. Degenfeld Lajos, b. Piret Béla, gr. Vilczek Ede, Szilárdy Ödön, b. Nyáry Jenő, b. Baralta Alajos, Scitovszky János, b. Andreánszky Gábor, Csengery Endre, Posztoczky János, Halász M., gr. Csony Endre, Szabó János, Laszkáry Gyula, Frojnor Sándor, Beke Albert, Hanzely László, dr. Rosenbach Emil, Illés Ödön, Janzen Alfons, b. Buttler Ervin, Luka Gusztáv, Siateczky Turibin, Kálmán Zsigmond, Odsejovics László, Szabó

Vilmos, Berzeviczy Béla, Oroszy Ferencz, Hajós László, Baranyai István, Mayer Károly, Körfy Rezső, Kozáky Dániel, Simonyi Dénes, Krista János, Mák Orbán, Oláh Lajos, Bende Nándor, Gáber Károly, Olsevszky Gusztáv, Voltay Lajos, Vincze Károly, Rosenbach Sándor.

Zsidó földbirtokos van *kilencz*: Hoffmann Jakab, dr. Baumgartner Antal, Kohn József, Lázár Mór, Lázár Ignác, Weisz Simon, Baimel Samu, Gutfreund Péter.

A virilisták vallás és foglalkozás szerint így oszlanak meg:

105 keresztény,	9 zsidó birtokos,
3 " 3 "	bérlő,
7 " 17 "	kereskedő, iparos, gyáros,
33 " — "	ügyvéd, bíró, hivatalnok,
11 " — "	lelkész, jegyző, tanító.

167 keresztény + 31 zsidó = 198 virilista.

Liptóvármegye.

I. Régi földesurak.

Középnemesek:

Abaffy, Andaházy, Alleman, Bajcsy, Belánszky, Beniczky, Csemniczky, Denke, Dvornikovich, Fejérpataky, Ghilányi, Gnóthy, Horánszky, Jobb, Kaszaniczky, Khebrics, Kiszelyi, Kmoskó, Lehóczky, Lófay, Luby, Lusinszky, Madocsányi, Maletinszky, Matyasovszky, Okolicsányi, Omazta, Palugyay, Plathy, Pongrácz, Potóczky, Potturnyai, Rády, Radvánszky, Rakovszky, Rasztokay, Reviczky, Szentiványi, Szmrecsányi, Thold, Thuránszky, Vitalis, Zmeskál.

II. Új földesurak.

Teplánczky Mór, Mauksch Samu, Mikó Károly, Povolny László, Hoffmann János, Moesz Gusztáv.

Zsidó földbirtokos csak egy van.

A 80 virilista közt 12 a zsidó:

1 birtokos,

9 kereskedő, gyáros, iparos,

2 orvos.

Biharvármegye.

I. Régi földesurak.

a) *Mágnások:*

Gr. Zichy Ferencz, gr. Stubenberg, báró Mandl, gr. Csákyak, gr. Almásy, gr. Frimont, gr. Batthyány, báró Huszár, gr. Bethlen, gr. Haller, gr. Kornis, gr. Károlyi, gr. Nemes, gr. Rhédey, gr. Teleky, gr. Toldalagi, báró Döry, báró Radivojevichné, báró Szepessy, báró Vay.

b) *Középnemesek:*

Baranyi, Baróthy, Barcsay, Bázél, Beöthy, Bekk, Bély, Beleznay, Beliczay, Bernáth, Bessenyei, Berzsényi, Bige, Bonis, Boronkay, Borbély, Boka, Borbola, Blaskovich, Bölönyi, Böszörményi, Bujanovich, Budaházy, Butoló, Bükk, Buday, Buzáth, Csanády, Csapó, Carabelli, Csothka, Darvay, Dezsőffy, Derekasy, Décsey, Derzsy, Dobsa, Domokos, Domonkos, Dobozy, Dömsödy, Draveczky, Elek, Egry, Ercsey, Erdődy, Farkas, Fényes, Ferdényi, Frater, Gálbory, Gázsy, Gecze, Géczy, Gencsy, Gorove, Gulácsy, Gruden, Halmágyi, Horváth, Hrabóvszky, Hunyady, Illosvay, Jármy, Jakabfy, Juricskay, Józsa, Kabos, Kalicza, Kazinczy, Kalotay, Kelemen, Kiss, Komáromy, Klobusiczky, Korda, Kölcsény, Kovács, Köncs, Kruspér, Kulcsár, Lakay, Lakatos, Lányi, Lehelösy, Lévy, Lónyay, Lovassy, Magyarai, Medve, Menszáros, Miklósy, Miskolczy, Mittermiller, Molnár, Móricz, Muraközy, Nadányi, Nemes, Névery, Niczky, Novák, Okolicsányi, Olasz, Oláh, Ördögh, Pálincás, Papszász, Papanek, Péchy, Petraskó, Pompéry, Radvánszky, Ravaszdy, Rhédey, Reviczky, Sántha, Sissáry, Semsey,

Szarka, Szártory, Szappanos, Szénássy, Szentiványi, Szerdahelyi, Szilágyi, Szunyogh, Sulyok, Szláv, Szodoray, Sztacho, Sztaroveczky, Tardy, Técsy, Thegze, Tihanyi, Tisza, Thurzó, Tokody, Topay, Tóth, Török, Ugray, Ullmann, Uray, Uza, Vertán, Vér, Verebélyi, Vidovich, Vincze, Vinkler.

II. Új földesurak.

Barsch Frigyes, Jombart Emil, Lukács Antal, Markovics Sándor, Szabó József, Jabstrasky Kálmán, Balogh Boldizsár, Markovics Károly és Antal, Tolnay Lajos, Szalender Károly, Tárczy Sándor, Balázsházy Bertalan, Mártonfy Gyula, Krizsár István, Keresztfalvy Antal, Nagy Lajos, gr. Pongrácz Ödön, Morvay Károly, Zathureczky Albert, Noszlopy Gyula, Kövér Viktor, báró Billot Eudux, Szőke József, báró Gerliczy Bódog, Szeremley Sándor, Bartos Gábor, Paksy Albert, Középesy Gyula, Dienes Lajos, Stepán István, Zsigó Endre, Boruzs Sándor, Lukács Géza, Halász József, Dutkay Ignác, Nagy György, Körössy Ferencz, Erdélyi János, Vargha Sándor, Torma Lajos, Berényi Imre, gr. Porczia Sándor, Govrik Márton, Marky János, Molnár Imre, Vajna Tamás, Baranovics Ferencz, Jónás Mayer, Péter András, Szervanszky Lajos, Gram Szilveszter, Szekeres Sándor, Sági István, Leszkay Ferencz, Holvér Vilmos.

Zsidó földbirtokos van 40: Brachfeld Jakab, Mandel Jakab, Sternthal Adolf, Farkas László, Miliczér Jónás, Stern Gyula, Weisz Dávid, Weisz Salamon, Steinberger Gyula, Asztalos Sándor, ifj. Schwarcz Ábrahám, Schwarcz Ferencz stb.

A virilisták vallás és foglalkozás szerint:

180 keresztény, 40 zsidó földbirtokos,

2	"	2	"	gyáros, kereskedő,
5	"	20	"	bérlő,
38	"	4	"	ügyvéd, hivatalnok,
8	"	2	"	orvos, gyógyszerész,
14	"	—	"	lelkész, tanító, jegyző.

Máramarosmegye.

I. Régi földesurak.

a) *Mágnások:*

Gr. Károlyi, gr. Kornis, gr. Teleky, gr. Toldy, gr. Vay,
b. Fischer, b. Perényi, b. Sztojka, b. Vécsey, b. Vesselényi.

b) *Középmemesek:*

Asztalos, Bay, Balás, Barczán, Benkő, Bud, Buday, Butykay, Csabay, Csatáry, Chernel, Csiszár, Cziple, Darvay, Dienes, Dobay, Dobsa, Dósa, Greguss, Dunka, Ferenczy, Fogarassy, Fráter, Fúlo, Gerzon, Godzsa, Gulácsy, Gyenge, Haby, Hagara, Hatfaludy, Horty, Horváth, Illosvay, Jármy, Joó, Joódy, Kállay, Kallós, Komáromy, Korda, Kovásy, Kornis, Kölcsey, Majos, Mánn, Markocsányi, Mihályka, Mihályi, Móricz, Nagy, Nagyiday, Nánassy, Onicza, Pap, Petrovay, Pogány, Rednik, Reviczky, Réthy, Rományi, Selever, Suska, Szalay, Szaploneczay, Szalkay, Szathmáry, Szentpály, Szepes, Szöllősy, Szunyogh, Takács, Tar, Tóth, Ujhelyi, Uray, Várady, Vasady, Vincze, Vlád.

II. Új földesurak.

Szabó Bertalan, Urányi, Novák, Vincz Gyula, Végh Henrik, Prux Lajos, Szilágyi Miklós, Rutka Kálmán, marquis d'Equerville, Heder Lajos, Ivoka Bazil, b. Hugó Oszkár, Breznay Pál, Kádas István, Veszter István, Dévay Károly, Novák Dániel, Rétyi Mihály, Juza János, Kardos Károly, Vernyika János, Pellády Lajos, Krafcsik Imre, Mandics Endre, Balló Bálint, Kosinczky József, Szilágyi Ferencz, Szabó József, Halász István, id. Héder János, Eib József, Solcz Ede, Csonka Samu, Preineszberger Gyula, Gavallér Sándor, id. Erdő Bálint, Albrecht József, ifj. Józsa János.

Zsidó földbirtokosok a virilisták közt *hármán*: Rosenthal Strul, Kánán Ezechiél és Rosenthal Mendel.

A virilisták vallás és foglalkozás szerint:

80	keresztény,	3	zsidó földbirtokos,
5	"	10	" bérlő,
19	"	56	" kereskedő, vállalkozó, gyáros,
20	"	2	" bíró, hivatalnok,
11	"	—	" orvos, gyógyszerész,
15	"	—	" lelkész, tanító, jegyző.

150 keresztény + 71 zsidó = 221 virilista.

Sárosmegye.

I. Régi földesurak.

a) Mánások:

Gr. Andrássy, gr. Dessewffy, gr. Forgács, gr. Haller, gr. Károlyi, gr. Klobusiczky, gr. Szirmay, gr. Wolkenstein, b. Berzeviczy, b. Izdenczy, b. Palocsay-Horváth, b. Meskó, Splényi.

b) Középnemesek:

Almásy, Aisdorfer, Bálpataky, Bánó, Bencsik, Bertothy, Berzeviczy, Bornemisza, Bujanovics, Büdöskuty, Dobay, Dukay, Egerer, Erős, Fekete, Fejérváry, Füzy, Gőrgyey, Gilányi, Gombos, Harsághy, Hedry, Hrabeczi, Hevesy, Kádas, Kapy, Kálnásy, Kükemezey, Keczer, Körtvélyessy, Ladomérszky, Márjássy, Melczer, Podhorányi, Péchy, Piller, Potornyai, Pulszky, Okolicsányi, Rady, Rholl, Raszlaviczky, Roskoványi, Semsey, Szirmay, Sárosy, Szentimrey, Szulovszky, Sándor, Sztankay, Szinyey-Merse, Szakmáry, Schuller, Szegi, T'ahy, Tivadar, Ujházy, Usz, Winkler, Zatureczky, Zimmermann, Zombory, Závody.

II. Új földesurak.

Salamon, Willecz István, gr. Wengerecky Hugó, Willecz Boldizsár, Ferenczy, Béla, Kőszeghy Antal, Imre László, Kirchmayer Vilmos, Beör Kálmán, Csalósy Ágost, Szmrecsányi Ödön,

Kecskés Gyula, Meliorisz Gergely, Willecz Ágost, Willecz Joób, Schuster Károly, Fedák Ignác, Pallavicini Alfréd örgróf, Meősz Frigyes, br. Uszlár Ottó, Ticker Ferencz, Zborovszky János, Sarlay Sándor, Deénes Lajos, Kubinyi Albert, Batek Frigyes, Liphay István.

Zsidó földbirtokosok: Leuchlay Manó, Weinfeld József, Popper Dávid, Pollner Leo, Klein Sámuel, Friedmann Márk, Szobel Haim, összesen 7 virilista földbirtokos.

A virilisták vallás és foglalkozás szerint:

102	keresztény,	7	zsidó földbirtokos,
—	„	8	„ bérlő,
8	„	6	„ kereskedő, iparos, gyáros,
5	„	3	„ orvos, gyógyszerész,
27	„	2	„ ügyvéd, hivatalnok,
4	„	—	„ lelkész, tanító, jegyző.

Temesvármegye.

Régi földbirtokosok.

a) Mánások és nagybirtokosok:

Gr. Bethlen János, József, Imre, Ferencz, gr. Gyürky Pál, b. Ambrózyak, Tököly Péter, Lovászék, gr. Szapáry, Karácsanyi Lajos, b. Szináék, b. Lopresti, Baics, Vukovics, Kövér nemzetségek, b. Duka, b. Lopresti, Gorove nemzetségek, Malenicza, b. Hiller, b. Izdenczy, b. Prónay, Csekonics János, Osztóics, Osztry Constantin, Manastie Demeter, Pídl, Aczél, Termasich, Hollósy, Adeodat, Kapdebo nemzetségek, Laczkovics nemzetség, Doktorevich, Sztojanovics, Gyika, Dézsán, Muslay, Papházy, Constantinovics, gr. Buttler, gr. Károlyi stb. nagybirtokosok.

b) Középnemesek:

Agora, Andreovics, Arizy, Begen, Bohus, Czikó, Czinege, Beniczky, Demelics, Detrich, Dobrovolny, Dessewffy, Gál, Koics, Kulterer, Kayser, Kluniczay, Nemesshegyi, Majerfy, Nyéky,

Ormós, Potyondy, Radisics, Radványi, Reményi, Milecz, Prusinszky, Rötth, Tormásy, Tóth, Thuróczy, Ullmann Móricz, ezek összesen 855 jobbágytelket birtak.

(A régi adatok hiányosak, az új adatok nem voltak megszerezhetők; de középnemesség 1848 előtt is csak igen kevés volt. Temesmegyében, azóta pedig az új elemek majd teljesen félreszorították. A nagybirtokosok inkább tartották magukat.)

Zsidó földbirtokos van 14: Deutsch Bernát, Deutsch Sándor, Ungár Lajos, Frankl Samu, Pollák Adolf, Rósa József, Wittenberger Mór, Gombo Arnold, Frankl Vilmos, Stern Mark, Weltkugel Gyula, Freiburger József, Tenczer Ignác, Stern Lipót.

Virilista van Temesmegyében 300; ebből 30 zsidó.

14 birtokos,

5 bérlő,

10 kereskedő,

1 ügyvéd,

4 orvos.

Aradmegye.

I. Régi földesurak. A középnemesség igen csekély volt; a régi nagybirtokosok közül a főbbek:

Modenai hg., br. Dittrich, József főhg., gr. Königsegg, gr. Wenckheim, Kendy, Kornis grófok, Károlyi grófok, br. Keresztessyek, gr. Fekete, Szalbek nemzetség, br. Forray, Álgay és Tüköry nemzetség, Aczél nemzetség, br. Simonyi, Bohus nemzetség, Remekházyak, br. Forrayak, Kornély nemzetség, br. Dittrich, Csernovics nemzetség, Névery, gr. Gyulay, Kiss József.

II. Az új földesurak többnyire a polgárság sorából kerültek ki; a mágnásokon kívül amugy is többnyire gazdag polgárok voltak a földbirtokosok. A főurak közül részint nem voltak a régi lajstromban felemlítve, részint utóbb szereztek Aradmegyében birtokot: gr. Zselénszky Róbert, b. Bánhidy Béla, b. Tomaseck Imre, b. Mannsdorf Géza.

Zsidó birtokos van Aradmegyében 9.

A virilisták vallás és foglalkozás szerint így oszlanak meg:

78 keresztény,	9 zsidó birtokos,
84 „	— „ földész, *
5 „	37 „ kereskedő, gyáros,
22 „	— „ lelkész, tanító, jegyző,
20 „	13 „ bérlő,
16 „	— „ ügyvéd, bíró, hivatalnok,
5 „	— „ orvos, gyógyszerész.

230 keresztény + 59 zsidó = 289 virilista.

Csongrád- és Csanádmegyékben tulajdonképpvaló a gentry hiányzott. Az uradalmak néhány főuri vagy nemesi család s az állam kezében voltak. Csanádmegyében a gr. Wenckheim, gr. Fekete, Bittó, b. Edelspacher, Nánay, Kállay, Tököly, Szalper, Vásárhelyi és Marczibányi családok voltak a főbirtokosok. Csongrádmegyében a gr. Károlyiak, gr. Pallaviciniek, Mágossiak, gr. Keglevicsek, Dossy és Fábian nemzetségek kezében voltak, s nagy részt vannak még ma is az uradalmak.

De negyven év óta a gentry és a polgári elem mind a két megyében jelentékenyen aquirált; különösen terjedt pedig a parasztbirtok.

Blaskovics István, Jakabfy István, Purgly Lajos, Návay Lajos, dr. Verzár Gyula, Jakabfy Vilmos, Ráth János, ifj. Baghy Imre, Jakabfy Béla, Lonovics József, Návay Dezső, Végh János, Kövér Pál, Kriván Dénes, Vertán Etele, Jakabffy Miklós, Jenováczy György, Justh István, Návay Kornél, Jakabfy Géza, Babó Imre stb. Csanádmegyében; és sok más, még számosabb közép-nemesi, polgári és földműves család Csongrádmegyében

* A gentry kevés, s a földbirtok nagy része gazdag pórok kezében lévén, ezek többséget képeznek, a virilisták közt, a keresztény földbirtokosokkal szemben. Mindenesetre érdekes tünemény, mely ily nagy mérvben csak Aradmegyében fordul elő.

foglalt tért. A főuri és az állami javak oszlottak úgy ezen, mint egyáltalán a dél-magyarországi megyékben.

Csanádban van 8 zsidó földbirtokos; Bleyer Adolf, Montág Lipót, Czukor Márton, Weisz Ignác, Fischer Zoltán, Singer Izrael.

A virilisták vallás és foglalkozás szerint. Csanádmegyében :
54 keresztény, 8 zsidó birtokos,

3	..	7	..	bérlő,
1	..	5	..	kereskedő, iparos, gyáros,
7	..	1	..	ügyvéd, hivatalnok.
1	..	1	..	orvos, gyógyszerész,
7	..	—	..	lelkész, tanító, jegyző.

Szabolcsmegye.

I. Régi földesurak.

a) Mágnások :

Herczeg Eszterházy, gr. Andrássy, gr. Barkóczy, gr. Bethlen, gr. Csáky, gr. Dessewffy, gr. Döry, gr. Fáy, gr. Forgács, gr. Károlyi, gr. Kendeffy, gr. Klobusitzky, gr. Mailáth, gr. Nemes, gr. Péchy, gr. Szirmay, gr. Schmideg, gr. Vay, gr. Toldy, báró Baldacci, b. Bánfy, b. Béhener, b. Eötvös, b. Ghilányi, b. Geiszler, b. Horváth, b. Meskó, b. O-Naghten, b. Döry, b. Perényi, b. Sennyei, b. Vay, b. Vécsey.

b) Középnemesek :

Ajtay, Apagyi, Almásy, Aranyos, Aranyász, Áfra, Asztalos, Ary, Agárdy, Bay, Bagossy, Baksay, Bajusz, Balogh, Becsky, Bégányi, Bekk, Bekényi, Bezdédy, Bessenyei, Bornemisza, Borbély, Bónis, Balaskó, Barkóczy, Balla, Böszörményi, Bernát, Bersenyi, Bertóthy, Barla, Bartók, Benke, Bencsik, Becske, Bunkóczy, Batta, Bakó, Bujanovics, Bideskúthy, Bölönyi, Bogáthy, Biró, Bereczky, Boldogh, Buday, Budaházy, Balázsy, Bene, Bökönyi, Básthy, Boros, Bán, Bihary, Barnus, Bányay, Borsos, Borsy, Boda, Bodó, Bordás, Bényey, Buócz, Bagaméry, Baranyi, Bicskey.

Bozóthy, Benkő, Buzinkay, Csoma, Csuha, Czóbel, Czeplédy, Czomba, Czékus, Csernyánszky, Csernátonyi, Csiky, Csizy, Csonka, Cseresnyés, Csató, Cseke, Csajkos, Csapó, Czibere, Csigay, Csókásy, Csécsy, Czövek, Czerjék, Dézsy, Dobsa, Dózsa, Dogaly, Dobozy, Detrich, Dankó, Demjén, Domahidy, Dömötör, Dobé, Dicső, Dobos, Dezsőffy, Domokos, Desseő, Dálnoky, Dezsy, Dancs, Dobrossy, Dibáczy, Domby, Dobay, Dalmady, Dékmán, Darabos, Darvay, Elek, Éles, Erdődy, Erős, Eördögh, Eötvös, Egyedfy, Erdőhegyi, Egry, Eszényi, Edelényi, Ember, Éva, Eőry, Farkas, Fejér, Ferenczy, Finta, Fráter, Fuló, Fényes, Fekete, Filep, Fodor, Földváry, Füzessey, Fekesházy, Fogarassy, Für, Fábian, Fazekas, Füleky, Gencsy, Géressy, Gerzon, Gulácsy, Grabics, Gönczy, Gonda, Győry, Győrffy, Gyöngyösy, Gáb, Gáthy, Geszthy, Gyarmathy, Gellért, Géczi, Gál, Gödény, Garay, Görgey, Galgóczy, Gergelyfy, Galambos, Halasy, Hetey, Horváth, Horty, Harsányi, Hegyesy, Hunyady, Holesch, Hriczkó, Habokay, Harmaty, Héthy, Hodossy, Horogh, Harang, Halász, Homolkay, Hagymássy, Hajdú, Hegedüs, Hidegkövy, Helmeczy, Hamar, Ibrányi, Ilosvay, Irinyi, Inczédy, Jakabfalvy, Jármy, Jékey, Jósa, Ivánko, Jászay, Jakab, Jaszter, Izsák, Jámbo, Jeney, Ispán, Igyártó, Juhászovics, Jánky, Jezerniczky, Kállay, Katona, Kazinczy, Kelemen, Komáromy, Keményesy, Kopócsy, Kornis, Korda, Kovács, Kőműves, Kövér, Kömmerling, Krajnik, Krucsay, Kubinyi, Kulin, Kula, Krasznay, Kriston, Kálmándy, Kiss, Kemerenczy, Kölesséry, Kölcsey, Kanyár, Király, Szathmári, Király, Kegyes, Kolonay, Kósa, Kajdy, Kádár, Kozma, Kálmánchelyi, Kécsy, Kecskés, Kövy, Királyfalvy, Kallós, Kászonyi, Korcsma, Karacs, Karácson, Kemecey, Keresztesy, Koroknay, Körtvélyessy, Kún, Kerekes, Kormos, Kocsár, Kémery, Kolosy, Kecskeméthy, Kelcz, Korpás, Kisvárdy, Kapitány, Komoróczy, Konstantin, Kórody, Kenesey, Körtvefay, Lónyay, Luskay, Lövey, Lipcse, Lánchy, Ladányi, László, Ludmán, Lengyel, Lévy, Lórándy, Megyery, Molnár, Majos, Mikuz, Mori,

Mozga, Mudrányi, Madácsy, Morvay, Mazsó, Mokesay, Makláry, Miskolezy, Miklovics, Mező, Mezősy, Márczy, Mikó, Marton, Makay, Márky, Máté, Megyessy, Mocsáry, Mónus, Madarász, Mile, Mészáros, Margitay, Majtényi, Mosolygó, Mohácsy, Magyar, Milotay, Marjássy, Mérey, Marosy, Murányi, Moldvay, Mándy, Markos, Móricz, Nemes, Nyitray, Noszdrovicsky, Nagy, Némethy, Niczky, Novák, Nagyiday, Nagymáté, Najpauer, Nyirő, Nogrády, Nánássy, Naményi, Nyiry, Nyárády, Orosz, Olasz, Ócskay, Ormós, Ónody, Olchváry, Osváth, Oláh, Patay, Péchy, Pálffy, Palaticz, Pilisy, Pogány, Pozner, Porkoláb, Pelsőczy, Pap, Pethő, Porubszky, Puskás, Polyák, Pecz, Petrovay, Pozsonyi, Péczely, Pankotay, Pércsy, Pásztor, Puruczy, Polgár, Putnoky, Pósgay, Petneházy, Pák, Parasznay, Pataky, Pente, Peley, Rhédey, Reviczky, Ráttonyi, Rázsó, Rác, Rimaszombathy, Récsey, Raksányi, Ruzska, Semsey, Szerencsy, Szögyényi, Szlávy, Szentmarjay, Szeremley, Szúnyogh, Szilez, Szilágyi, Sepsy, Szikszay, Szathmáry, Szabó, Szemere, Sós, Somossy, Szücs, Szilassy, Solyom, Szentimrey, Sárközy, Szita, Sopronyi, Szondy, Sovány, Szakácsy, Serty, Szarka, Sipos, Szalgáry, Szegedy, Szalay, Szuhányi, Szentmiklóssy, Szmrcsányi, Szanics, Sztrogy, Szécsy, Szolnoky, Sütő, Szénássy, Szuhay, Szintay, Strázsay, Szügyi, Sulyok, Szalánecz, Szesztay, Szikonya, Somogyi, Somlyódy, Sebes, Szerdahelyi, Sápy, Sámi, Szentkirályi, Széles, Szöllőssy, Szőke, Törös, Temesváry, Thassy, Tatár, Tóth, Tótfalusy, Török, Takács, Trencsényi, Tokaji, Tőke, Tisza, Topa, Tárkányi, Tamásy, Tolnay, Terdik, Tahy, Turányi, Tolvaj, Terhes, Thuróczy, Téglássy, Tonnauer, Vay, Udvarhelyi, Újlaky, Vinkler, Veres, Vladár, Uketyevics, Vályi, Uzonyi, Úry, Úza, Varga, Vitéz, Vadász, Vitkay, Várady, Vattay, Viczmándy, Ványi, Végh, Vincze, Vecsey, Virágos, Varsányi, Vad, Ungváry, Vozáry, Vácay, Újhelyi, Újfalussy, Waltherr, Vida, Verbay, Vékey, Uszkay, Vityi, Zoltán, Zsoldos, Zsiday, Zákány, Zöldy, Zákony, Zsebey, Zatureczky.

II. Új földesurak.

Okolicsányi Menyhért, Beszterczy Ferencz, Bekény Péter, Miklós Ferencz, Liphay Károly, Pscherer József, Okolicsányi Lajos, Csengery József, Szomjas Sándor, Liphay Ede, Liphay Béla, Székely Benedek, Szeicz Sándor, Csernyus Lőrincz, Csengery Sámuel, Eggert Géza, Fleischer Ferencz, Kastal István, Kansay Dániel, Király Dániel, Huszár Imre, Máár Adolf, Szomjas László stb.

Zsidó földesurak 42-en, u. m. Leveleki Majer, Leveleki Leó, Mandel József, Mandel Eduard, Leveleki Márton, Szamudy Lajos, Harstein Lipót, Fried Ignác, Reizmann Herrmann, Fränkl Sámuel, Veinberger Hermann, Mandel Albert, Fried Izrael, Cukermann Gusztáv, Klár Dávid, Leveleki Mór, Haas Mór, Bleuer Lipót, Cukker Henrik, Fried Salamon, Mandel Mór, Mandel Ignác, Munk Károly, Blau Pál, Weisshaus Mór, Burger Mór, Kacz Mihály, Feldheim Emmanuel, Weisz Ábrahám, Lissauer Ignác, Austerlicz Dávid, Propper Sámuel, Weisz Lipót, Cukor József, Glück Ignác, Fülöp József, Mandel Ábrahám, Heumann Ignác, Flegmann Miksa, Számueli Aurél, Gara Leó, Baruch Arnold, Mandel Ignác, Cukor Ignác, Stern Emmanuel, Bleuer Mór, Glück Venczel, Grosz Adolf, Kún Mátyás.

A virilisták vallás és foglalkozás szerint:

114 keresztény,	42 zsidó birtokos,
3 „	4 „ kereskedő, iparos, gyáros,
33 „	2 „ ügyvéd, bíró, hivatalnok,
7 „	3 „ orvos, gyógyszerész,
11 „	— „ lelkész, tanító, jegyző.

168 keresztény + 51 zsidó = 219 virilista.

Pestmegye.

I. Régi földesurak.

a) Mágnások:

József főherczeg, Coburg hg., hg. Grassalkovichné, gr. Batthyány, gr. Benyófszky, gr. Berchthold, gr. Czebrján,

gr. Eszterházy, gr. Festetics, gr. Károlyi, gr. Keglevich, gr. Majláth, gr. Nádasdy, gr. Nemes, gr. Ráday, gr. Reviczky, gr. Sándor, gr. Szirmai, gr. Steinlein, gr. Teleky, gr. Vay, gr. Wartensleben, gr. Vécsey, b. Bánfy, b. Bedekovich, b. Laffert, b. Orczy, b. Podmaniczky, b. Prónay, b. Rudnyánszky, b. Révay, b. Splényi, b. Radvánszky.

b) Középnemesek:

Almásy, Andrásy, Balla, Batta, Balogh, Bencsik, Beniczky, Bekényi, Beretvás, Bérnáth, Bicskey, Bielek, Blaskovics, Begyay, Brezányi, Burján, Cseh, Csefalvay, Csenkey, Csepreghy, Csete, Csúzy, Damó, Dévay, Divényi, Dömök, Dubraviczky, Egry, Ekstein, Enzsel, Erdős, Etthre, Fáy, Faragó, Farkas, Fejér, Fejérváry, Fekete, Förster, Földváry, Freibeisz, Gál, Géczy, Geiszler, Gombay, Gosztonyi, Gyürky, Hajós, Halász, Hangyás, Hatala, Hiros, Helmeczy, Horváth, Huszár, Ilkey, Irsay, Jakabfalvy, Ján, Jankovich, Jeszenszky, Joó, Kalocsa, Káldy, Kandó, Károlyi, Kecse, Kiss, Komjáthy, Konkoly, Korniss, Kossuth, Kovasóczy, Kovách, Kubinyi, Laczkovich, Liphay, Madarassy, Majthényi Márjiássy, Márkos, Márton, Mátyus, Mészöly, Miskey, Mocsy, Molnár, Nagy, Németh, Nyáry, Okolicsányi, Onódy, Palásthy, Pap, Párniczky, Patay, Péchy, Petrovay, Puky, Rákóczy, Rakofszky, Reviczky, Rosty, Rutkay, Sánta, Sárközy, Sárosy, Setét, Stettner, Sturmman, Szabó, Szathmáry, Szemere, Szepessy, Szilassy, Szili, Szentkirályi, Szlávy, Szunyogh, Szűcs, Tahy, Tallián, Tassy, Tihanyi, Trsztyánszky, Uzsovcics, Ürményi, Várady, Vásárhelyi, Vattay, Végh, Vida, Vigyázó, Viczián, Vörös, Zlinszky, Zombory, Zsembery, Zsiska családok.

II. Új földesurak.

Harkányi Frigyes, Tóth István, Madas K., gr. Szapáry István, Windisch József, Neppel Ferencz, Kégl S., dr. Floch Henrik, br. Laffert Antal, Sivó Gyula, Benedicty G., Latinovits Albin, Boronkay L., Wodjánaer Béla, Ivánka O., br. Nyáry Gy., gr. Tisza

Lajos, Kégl István, id. Liebner József, id. Cserna J., Gyömrői Vilmos, Kostyán J., Endre László, Katona Gyula, Roetzer Antal, Sivó Miklós, Kolozsváry István, Reusz Henrik, Koczán F., ifj. Liebner József, Muzsik Gyula, Madas Sándor, Rudnay József, Hetényi József, Dezsőffy Béla, Marossy Károly, Szalacsy S., Darányi Béla, dr. Szelényi Lajos, Antos János, Tóth Gáspár, Luppá Péter, Luppá Szvetozár, Hetényi Ákos, Bánhidya István, Zseny Mór, Szeles László, Koczán Miklós, Ring Sándor, Muraközy József, Tregelye Jakab, Segesváry Jenő, Tomory Anasztáz, Gergelyi Kálmán, Szőke Vincze, Dér József, Verebely Imre, Hoffer Imre, Danielisz Károly, Rudnyánszky Ferencz, Jordán István, Hetényi Lajos, Sivó József, dr. Kuncz Jenő, Furó Lajos, Szentmarjay Pál, dr. Hoffer József, Babó László, Bereczky Endre, br. Marburg Rezső, Malobiczky Ferencz, Mares Mór, Tóth Endre, Hoffer Ignác, ifj. Szűry István, Ács Károly, Bauer Ignác, Ladányi József, Herrich Károly, Erdélyi Antal, Muzsik Lajos, Bühlbauer Lajos, Gulner László, Mihalik János, Bossányi Odön, ifj. Cserna János, Gajzágó Kristóf, br. Kaas Ede, Tóth Pál, Mannó István, Kristóf Ferencz, Pázsit Antal, Dinnyés Zsigmond, Tarjáni József, Hubert Mihály, Kukányi Alajos, Darányi Kálmán, Darányi Gyula, Nigrinyi József, Vajkó Antal, Beretvás János, Goor László.

Zsidó birtokosok: Schosberger Zsigmond, Schosberger Henrik, Hay Mihály, Baumgarten Leó, Deutsch József, Brachfeld Jakab, Hay Gyula, Löwy Mór, Brachfeld Sándor, Löwy Bernát, Bleyer Ignác, Baumgarten Fülöp, Hofmeiszter Illés, Hofmeiszter József, Fuchs Bernát, Glancz Sámuel, Kufler Rudolf, Wiegner Fülöp, Leitner Jakab, Berkovits Bernát, Gróf Adolf, Brünauer Dávid, Sármay Márton, Schweiger Nándor, Brüll Mór, Berger Kálmán. Összesen 25.

A virilisták vallás és foglalkozás szerint:

205	keresztény,	25	zsidó	birtokos,
5	"	2	"	bérlő,
3	"	19	"	kereskedő, iparos, gyáros,
27	"	—	"	ügyvéd, bíró, hivatalnok,
6	"	1	"	orvos, gyógyszerész,
7	"	—	"	lelkész, tanító, jegyző.

253 keresztény + 47 zsidó = 300 virilista.

Sopronvármegye.

Régi földesurak.

a) *Mágnások:*

Herczeg Eszterházy, gróf Széchenyi Lajos, Pál és István, gróf Festetics László, Vincze, Sándor és Lajos, gr. Cziráky Antal, gróf Viczay, b. Meskó, Jankovich Izidor, gr. Niczky, gróf Zichy Miklós, gróf Eszterházy János, gr. Pejachevich, a lotharingiai herczeg özvegye, b. Perényi, b. Babarczy.

b) *Középmesek:*

Ajkay, Bácsmegyei, Bachich, Balits, Badicz, Barcza, Barthodeiszky, Berzsényi, Bezerédy, Bognár, Bolla, Balogh, Csapó, Chernel, Csontos, Dallos, Darázs, Dongó, Ebergényi, Döry, Fiáth, Fodor, Guáry, Gyarmathy, Hannibál, Hetyésy, Hertelendy, Henyei, Horváth, Högyész, Illés, Járossy, Jós, Jugovich, Káldy, Kálóczy, Kenesey, Kóka, Kéry, Kiss, Kisfaludy, Kollár, Kramarics, Kulesár, László, Lukenich, Marton, Mesterházy, Mészáros, Molnár, Muray, Nagy, Niczky, Noszlopy, Ötvös, Ostffy, Palkovics, Pásztory, Pintér, Pete, Petheő, Polányi, Potyondy, Radó, Rohonczy, Roth, Sággy, Szilágyi, Sály, Sibirik, Simonyi, Spissich, Szallay, Stettner, Szvástich, Tallián, Tar, Thevely, Torkos, Tóth, Töttös, Ürményi, Végh, Vizkelety.

Az új földesurakról nincs adatom; a virilista liszta szerint azonban a megyében is igen nagy azok száma, a kik a negyvenes évek óta szereztek földbirtokot. Zsidó virilista birtokos azonban csak öt van, kereskedő 27.

A 178 virilista közt tehát 32 zsidó.

Az eddigi részletes kimutatások után elég a többi megyében a virilisták vallásának és foglalkozásának esetleg csak a zsidó földbirtokosok és virilisták kimutatására szorítkoznom.

Békésmegyében van 11 zsidó birtokos. A 213 virilista közt van 30 zsidó. Ezek így oszlanak meg:

- 11 birtokos,
- 7 bérlő,
- 9 gyáros, kereskedő, iparos,
- 2 orvos.

Ungmegyében van 25 zsidó földbirtokos. A virilisták száma 151, ebből zsidó 49. Az utóbbiak foglalkozás szerint:

- 25 földbirtokos,
- 5 bérlő,
- 14 kereskedő, iparos, gyáros,
- 4 ügyvéd, hivatalnok,
- 1 orvos.

Zemplénmegyében van 18 zsidó földbirtokos. A virilisták száma 299, ebből zsidó 54. Az utóbbiak foglalkozás szerint:

- 18 földbirtokos,
- 15 bérlő,
- 17 kereskedő,
- 1 ügyvéd,
- 3 orvos.

Hevesmegyében van 16 zsidó földbirtokos. A virilisták száma 208, ebből zsidó 45. Az utóbbiak foglalkozás szerint:

- 16 földbirtokos,
- 11 bérlő,
- 16 iparos, kereskedő,
- 2 orvos, gyógyszerész.

Zólyommegyében csak egy zsidó földbirtokos van. A virilisták száma 98. Ezek vallás és foglalkozás szerint így oszlanak meg:

- 31 keresztény, 1 zsidó földbirtokos,
- 18 " 20 " kereskedő, iparos,
- 14 " 1 " ügyvéd, hivatalnok,
- 6 " 1 " orvos, gyógyszerész,
- 6 " — " lelkész, jegyző, tanító.

Maros-Tordamegyében van 7 zsidó földbirtokos. A virilisták száma 154. Ezek foglalkozás szerint így oszlanak meg:

115 keresztény,	7 zsidó földbirtokos,
1 " — "	bérlő,
8 " 5 "	iparos, kereskedő,
4 " — "	ügyvéd, hivatalnok,
7 " — "	orvos, gyógyszerész,
7 " — "	lelkész, tanító, jegyző.

142 keresztény és 12 zsidó virilista.

Háromszékmegyében nincs egyetlen zsidó virilista birtokos sem. A virilisták száma 126. Ezek vallás és foglalkozás szerint:

58 keresztény	— zsidó földbirtokos,
3 " — "	bérlő,
25 " 5 "	kereskedő, iparos,
22 " — "	ügyvéd, hivatalnok,
7 " — "	orvos, gyógyszerész,
6 " — "	lelkész, tanító, jegyző.

121 keresztény és 5 zsidó virilista.

Kolozsmegyében van 13 zsidó birtokos. Vallás és foglalkozás szerint a 178 virilista így oszlik meg:

130 keresztény,	13 zsidó birtokos,
2 " 1 "	bérlő,
2 " — "	kereskedő, iparos,
16 " — "	ügyvéd, hivatalnok,
6 " — "	orvos, gyógyszerész,
8 " — "	lelkész, tanító.

Barsmegyében van 7 virilista zsidó birtokos. A 138 virilista vallás és foglalkozás szerint:

77 keresztény,	7 zsidó földbirtokos,
6 " 5 "	bérlő,
2 " 7 "	kereskedő, iparos, gyáros,
2 " 2 "	orvos, gyógyszerész,
25 " — "	lelkész, tanító, jegyző.

Turóczmegyében van 2 zsidó földbirtokos. Foglalkozás és vallás szerint a 60 virilista:

17	keresztény,	2	zsidó	birtokos,
—	"	3	"	bérlő,
12	"	2	"	kereskedő, iparos, gyáros,
12	"	2	"	ügyvéd, hivatalnok,
1	"	1	"	orvos, gyógyszerész,
8	"	—	"	lelkész, tanító, jegyző.

Fogarasmegyében szintén *nincs zsidó virilista földbirtokos*. A virilisták száma 95. Ezek vallás és foglalkozás szerint:

17	keresztény,	—	zsidó	földbirtokos,
4	"	16	"	bérlő,
23	"	10	"	iparos, kereskedő,
13	"	1	"	ügyvéd, hivatalnok,
3	"	—	"	orvos, gyógyszerész.
8	"	—	"	lelkész, tanító, jegyző.

68 keresztény és 27 zsidó virilista.

Brassómegyében hasonlóképp *nincs zsidó földbirtokos*. A virilisták száma 100. Ezek vallás és foglalkozás szerint:

13	keresztény,	—	zsidó	földbirtokos,
55	"	8	"	kereskedő, iparos,
12	"	—	"	ügyvéd, hivatalnok,
9	"	—	"	orvos, gyógyszerész,
3	"	—	"	lelkész, tanító, jegyző.

92 keresztény és 8 zsidó virilista.

Szebenmegye virilistái közt szintén *nincs zsidó földbirtokos*. A virilisták száma 136. Ezek vallás és foglalkozás szerint:

20	keresztény,	—	zsidó	földbirtokos,
5	"	—	"	bérlő,
45	"	5	"	iparos, kereskedő,
34	"	—	"	ügyvéd, hivatalnok,
16	"	—	"	orvos, gyógyszerész,
11	"	—	"	lelkész, tanító, jegyző.

131 keresztény és 5 zsidó virilista,

A felsorolt számos adat az egész ország képét tükrözi vissza. Képviseleve van az egyes megyék által az ország valamennyi vidéke. Ez adatok kétségtelenül bizonyítják, hogy az arisztokrácia több birtokot vesztett, mint a gentry; de az utóbbinak is jelentékeny veszteségei vannak.

A gentryre vonatkozólag azonban ismételnem, illetőleg bővebben ki kell fejtenem, a mit már mondtam.

Először, hogy a 48 előtti névsorban nincs bevéve minden földbirtokos nemes család; több helyen csakis a főbb családok regisztrálására szorítkozik. Ennek következtében azután a gentrynek számos tagját az új földbirtokosok közé soroltam, jöllehet már régi birtokos, vagy épen ősi jusson bir.

Másodszor, hogy a gentry igen jelentékeny része megyét változtatott. Eladta ősi birtokát, hogy más megyében vásároljon. Vagy örökség, házasság stb. által más vidéken kapott földbirtokot.

E körülmény azután még inkább megmagyarázza, miért kellett annyi régi nemes családot az új földesurak közé sorolnom. *Ujak csak az illető megyében; de nem egyáltalán, mint földbirtokosok.*

Harmadszor, a virilista lista csak a legtöbb adót fizető földbirtokosok levén felsorolva, a kis birtokú régi nemes családok nem említettnek.

A kimutatás sok megyében csak a nagy közép- és nagybirtokról szól.

S végig nézve a régi névsoron, mely a gentry képeit a harminczas évek végétől és a negyvenes évek elejéről tárja eléink, mégis öröndetes meglepetést kell hogy érezzünk, látva, hogy 40—50 év múlva, egy politikai és társadalmi forradalom, s annyi gazdasági válság, az idegen uralomnak a gentry ellen viselt 16 évi háboruja után, *földbirtokos nemességünk ily nagy mérvben megtartotta nem csak vagyonát, hanem ősi birtokát, saját megyéjében.*

Sőt egy sereg család nagyszerű aquirálást vitt véghez, úgy hogy a gentrynek egy, bár kis része ma gazdagabb még aránylag a régi és az új viszonyokhoz képest is, mint volt 40—50 év előtt.

Minden túlzás nélkül elmondható, hogy a *gentrynek* legalább 60%-je megtartotta vagyonát, vagy más megyében szerzett birtokot, avagy épen terjeszkedett.

A mi belőle a sok válság, de egyszersmind könnyelműség, tékozlás, vagy szerencsétlenségek következtében tönkre jutott, az nem tehető 40%-nél többre.

Ezt a 40% hézagot azután a *valóban újaknak* nevezhető földbirtokosok töltötték be, sőt, a gentry egy részével, növelték a régihez képest, a főuri és állami birtok rovására a középbirtok mennyiségét. A viszony tehát hozzávetőleg ez:

60% régi földesur,

40% új földesur.

E 40%-ben találhatók meg azon új elemek, melyek a magyar társadalom átalakulásának szempontjából kiválólag fontosak.

Ez elemek szorítják lépésről lépésre hátrább a gentryt.

A polgárság és az értelmi kereset emberei képezik ez elemek legnagyobb contingensét.

Iparosok, kereskedők, vállalkozók, ügyvédek, orvosok, mérnökök stb. meggazdagodva földbirtokot vásárolnak, s az új földesuri generációknak számos sorozatát nyitják meg.

A *keresztény elem* e térfoglaló, aquiráló embertömegben túlnyomó. Az említett 40%-ból 30%. A zsidóság 10%.

Több megyében a zsidó földbirtokosok száma felemelkedik ugyan 20, sőt 30%-re; számos megyében azonban, mint Erdélyben, vagy egyáltalán nincs, vagy csak igen kevés zsidó földbirtokos van, s így az egész országban a zsidó földbirtokosok számarányát 10%-nél magasabbra tenni nem lehet.

De e perczent is csak a *középföldbirtokra* nézve áll; mert a zsidó földbirtokos többnyire *középbirtokú*.

Nincs az országban egyetlen egy megye sem, a hol zsidó volna a legnagyobb földbirtokos, valamint egészen kis birtokot is ritkán vásárol. Mig középbirtokot nem vásárolhat, inkább bérel.

E 10% zsidó földbirtokos helyét a földbirtokosok sorában leginkább mutatják a következő adatok, melyek a legnagyobb és legkisebb vagyonú keresztény és zsidó virilistákat állítják egymás mellé.

Biharmegyében legtöbb adót fizet földbirtok után Lipovniczky püspök, 76,124 frt 74 krt, legkevesebbet a virilisták közt Buzath István, 238 frt 55 krt. A zsidó földbirtokosok közt legtöbb adót fizet Brachfeld Jakab 4,467 frt 13 kr.; legkevesebbet Geringer Mátyás 250 frt.

Bácsmegyében legtöbb adót fizet a keresztény földbirtokos virilisták közt gr. Chottek Rezső 4,770 frt, legkevesebbet Jokov Kiszta 527 frt. A zsidók közt: Vámoscher Nándor legtöbbet, 3,178 frt, Oblatt Lipót legkevesebbet, 529 frtot.

Trencsénmegyében legtöbb adót fizet a keresztény földbirtokos virilisták közt De Castries hg., 29,866 frtot; legkevesebbet Borcsiczky Géza, 124 frtot. A zsidók közt legtöbbet b. Popper Lipót 26,684 frtot, legkevesebbet Policzer Samu, 125 frtot. Popper után legtöbbet Schenk Adolf fizet, 3,271 frtot.

Nógrádmegyében legtöbb adót fizet gr. Forgách Antal, 20,276 frtot, legkevesebbet a keresztény földbirtokos virilisták közt b. Buttler Henrik, 278 frtot. A zsidók közt legtöbbet Hoffmann Jakab, 3,527 frtot, legkevesebbet Gutfreund Péter, 285 frtot.

Hontmegyében legtöbb adót fizet b. Majtényi László főispán, 8,110 frtot, legkevesebbet a keresztény földbirtokos virilisták közt Ebeczky Imre, 246 frtot. A zsidók közt legtöbbet Kohn Ármin, 1,438 frtot, legkevesebbet Vájsz Jakab, 247 frtot.

Mosonmegyében legtöbb adót fizet Albrecht főhg., 55,058 frt, legkevesebbet Schiesler Mátyás, 436 frtot. A zsidók közt legtöbbet Kohn Bernát, 1,336 frtot, legkevesebbet Klein Mór, 403 frtot.

Tolnamegyében legtöbb adót fizet gr. Apponyi Károly, legkevesebbet a keresztény földbirtokos virilisták közt Perczel Mór, 251 frtot. A zsidók közt legtöbbet Bischitz Mór, 1,894 frtot, legkevesebbet Szarvas Sándor, 232 frtot.

Győr-megyében legtöbb adót fizet a pannonhalmi főapát, 41,921 frtot, legkevesebbet a keresztény földbirtokos virilisták közt Katona Mór 279 frtot. A zsidók közt legtöbbet fizet Léway Henrik, 8,951 frtot, legkevesebbet Wittmann Lajos, 337 frtot.

Komárom-megyében legtöbb adót fizet gr. Eszterházy Miklós, 51,440 frtot, legkevesebbet a keresztény földbirtokos virilisták között Csorba Lajos, 268 frtot. A zsidók közt legtöbbet Ehrenfeld Antal, 2,443 frtot, legkevesebbet Freystadt József, 1,013 frtot. Van összesen 4 zsidó birtokos.

Vasmegyében legtöbb adót fizet gr. Erdődy Ferencz, 32,456 frtot, legkevesebbet a keresztény földbirtokos virilisták közt Hajós Dávid, 256 frtot. Legtöbbet a zsidók közt Stern Lipót, 3,383 frtot, legkevesebbet Pikk Miksa, 433 frtot.

Veszprém-megyében legtöbb adót fizet ifj. gr. Eszterházy Mór, 40,525 frtot, utána a veszprémi püspök, 24,060 frtot, legkevesebbet a keresztény virilisták közt Kenessey Zoltán, 399 frtot. A zsidók közt legtöbbet fizet Freystadtler Antal, 4,620 frtot, legkevesebbet Preisach Gábor, 720 frtot.

Pest-megyében legtöbb adót fizet Haynald Lajos, bibornok-érsek, 60,293 frtot, legkevesebbet a keresztény virilista földbirtokosok közt 541 frtot. A zsidók közt legtöbbet fizet Schosberger Zsigmond, 14,162 frtot, legkevesebbet Berger Kálmán, 560 frtot.

Csanád-megyében legtöbb adót fizet Blaskovich István, 6,479 frtot, legkevesebbet ifj. Juhász István, 368 frtot. A zsidók közt legtöbbet Bleyer Adolf, 1,544 frtot, legkevesebbet Löwenstein Ignác, 397 frtot.

Arad-megyében legtöbb adót fizet gr. Károlyi Tibor, 12,625 frtot, legkevesebbet Czinczár Hermann, 581 frtot. A zsidók közt legtöbbet Munk Henrik, 1,847 frtot, legkevesebbet Blau Mór, 181 frtot.

Békés-megyében legtöbb adót fizet Wodiáner Béla, 26,076 frtot, utána gr. Wenckheim Rudolf, 15,976 frtot, legkevesebbet Jolák Mihály, 261 frtot. A zsidók közt legtöbbet fizet Sváb Sándor, 1,636 frtot, legkevesebbet Krausz Lázár, 340 frtot.

Szabolcsmegyében legtöbb adót fizet gr. Dessewffy Miklós, 21,891 frtot, legkevesebbet a keresztény virilista földbirtokosok közt Nodraviczky Jenő, 240 frtot. A zsidók közt legtöbbet Leveleki Mayer, 4,125 frtot, legkevesebbet Bleuer Sámuel, 247 frtot.

Szatmármegyében legtöbb adót fizet gr. Károlyi Sándor, 16,923 frtot, legkevesebbet Tormanóczy Ferencz, 210 frtot. A zsidók közt legtöbbet Fried Emil, 2,667 frtot, legkevesebbet Farkas Ignác, 213 frtot.

Ungmegyében legtöbb adót fizet gr. Sztáray Antal, 6,397 frtot, legkevesebbet Valkánszky Miklós, 50 frtot. A zsidók közt legtöbbet Weinhändler Jakab, 1,182 frtot, legkevesebbet Friedman Pinkász, 139 frtot.

Hevesmegyében legtöbb adót fizet Samassa József, 27,864 frtot, utána Károlyi Gyula gróf 26,381 frtot, legkevesebbet Horváth Zsigmond, 269 frtot. A zsidók közt legtöbbet fizet Csányi Ágoston, 4,364 frtot, legkevesebbet Herz Sámuel, 411 frtot.

Szilágymegyében legtöbb adót fizet b. Wesselényi Miklós, 5,833 frtot, legkevesebbet Tóth Lajos földbirtokos, 155 frtot. A zsidók közt legtöbbet fizet Kacz Jakab, 701 frtot, legkevesebbet Jakab Ferencz, 161 frtot.

Ez adatokból látható, hogy a zsidó földbirtokosok távolról sem közelítik meg a nagy latifundium-birtokosok vagyoni állását. A nagybirtokosok sorába is csak ritkán jutnak; alig lesz több, mint csak 20—30 igazán nagybirtokos zsidó az országban. Legnagyobb részük a középföldbirtok *közepén* vagy *végén* foglal helyet.

Ha tehát azon kérdésre akarnánk válaszolni, mily arányban vesz részt a zsidóság az *összes* magyar földbirtokban, a válasz nem lehetne más, mint csak az, hogy körülbelül *népességi számának arányában*, vagyis a magyar földbirtoknak csak $5\frac{0}{10}$ -je van zsidó kézen, a mint a zsidóság az összes népességnek $4\frac{55}{100}$ -jét képezi.

Mert a középföldbirtoknak $10\frac{0}{10}$ -je van ugyan zsidó kézen; de a latifundiumban és az egészen kisbirtokban a zsidóság igen csekély töredéket képez.

Azt pedig tudjuk, hogy a legkisebb birtok az 53 millió hold magyar földbirtoknak 31⁰/₀, a latifundium 7⁰/₀-jét képezi, együtt tehát 38⁰/₀-tet.

A zsidó földbirtok e számban végtelen csekély töredék ; leginkább a 14⁰/₀ kis-közép, a 14⁰/₀ valódi közép, és már ritkábban a 32⁰/₀ uradalmi birtokban foglalt az tért, s mert itt is csak 10⁰/₀, az *összes* földbirtokhoz képest aligha lesz több 5⁰/₀-nél, tehát csak *fél* perczenttel több, mint a népességi arány.

Ime a régi és új földesurak, s a magyar középbirtokos osztály lehető jellemző adatokkal megvilágítva.

Tény, hogy a gentry a középföldbirtokban még eddig megtartotta fölényét, s a mennyiben tért vesztett, a keresztény elem nyerte azt meg legnagyobb mérvben.

De egyéb foglalkozások terén a zsidóság inkább belőtérbe nyomult. A földbérletnél (*közép- és nagy bérlet*) szinte többséget képez, a kereskedelemben is többnyire túlnyomó a zsidó elem, jelezve, *mily kevés vállalkozási szellem van nemcsak a gentryben, hanem polgárságunkban is.*

A magyar faj agrikulturával foglalkozik ezer év óta, s még sem volt képes belőle támadni bérló osztály, mely mint Angliában a gentleman farmerek osztálya, kiegészítené a gentry ritkuló sorait. Nálunk a bérlet többnyire csak vállalkozás, nem pedig életfeladata egy állandóan bérlettel foglalkozó osztálynak. Ez is társadalmunk erejére és hatalmas voltára vall?

A hivatali pályán igen kevés a zsidó elem ; a megyei hivatalokban tudtomra, nincs egy sem. A fizetési ív biztos, de nem adhat gazdagságot, s a mercantilis szellemű zsidó jobb szereti a kockázatot, a nyereség reményében, mint a bár biztos, de megkötött sorsot.

Igy történik aztán, hogy a vállalkozás, ipar, kereskedelem terén a zsidóság mindig nagyobb tért hódít. Így (és nem a földbirtok czímén) emelkedett magasra, a népességi aránynál sokkal magasabbra, a zsidó virilisták száma.

De hogy egészben véve is (tehát nemcsak a földbirtokban), a középhelyen túl nem jutottak, a következő adatok bizonyítják, melyekből kitűnik, mekkora adót fizetnek 41 megyében az *összes* zsidó virilisták.

Sorsz.	Me g y e	Zsidó virilisták száma	Zsidó virilisták adóösszege forintban
1.	Arad	65	31,765·67
2.	Árva	37	6,195·20
3.	Bács-Bodrog	75	77,848·05
4.	Bars	21	10,611·—
5.	Békés	30	16,185·83
6.	Bihar	73	49,312·64
7.	Borsod	47	30,852·96
8.	Brassó	8	3,654·77
9.	Csanád	22	14,167·37
10.	Fogarás	27	6,013·86
11.	Győr	11	12,002·35
12.	Háromszék	5	2,625·29
13.	Hajdú	39	26,397·—
14.	Heves	45	30,428·49
15.	Hont	16	8,794·04
16.	Komárom	16	10,995·24
17.	Kolozs	14	4,502·52
18.	Liptó	12	6,847·29
19.	Mármaros	70	21,427·71
20.	Maros-Torda	12	5,854·77
21.	Moson	7	5,613·72
22.	Nógrád	31	25,783·77
23.	Nyitra	65	47,758·49
24.	Pest-Pilis	48	66,941·16
25.	Sáros	29	10,795·98
26.	Sopron	32	13,387·31
27.	Szabolcs	51	40,950·45

Sorsz.	M e g y e	Zsidó virilisták száma	Zsidó virilisták adóösszege forintban
28.	Szatmár	73	34,431·16
29.	Szeben	5	1,624·47
30.	Szilágy	42	11,828·78
31.	Temes.....	41	26,381·39
32.	Tolna	58	33,026·57
33.	Trencsén.....	97	56,659·44
34.	Túróc	17	5,227·52
35.	Ugocsa	11	3,031·90
36.	Ung	49	15,892·18
37.	Vas.....	34	27,268·69
38.	Veszprém	53	41,952·51
39.	Zala	85	37,209·38
40.	Zemplén.....	54	23,199·—
41.	Zólyom	23	9,239·95
Összesen		1,550	914,685·87

Tehát 41 megyében, az összes zsidó virilisták nem fizetnek földadó, kereset- és jövedelmi adó czínén, egész egy milliót.

IX.

Uj középosztály.

A gentry-e azon társadalmi osztály, melytől várható, hogy a nemzeti eszmék hordozója legyen, s megvalósítsa céljainkat? *Kizárólag* többé nem.

A századokon át latinnyelvű gentry, minden jeles politikai és fajfentartó tulajdonsága daczára, nem volt képes olvasztani, nyelvünket 800 év elforgása alatt terjesztetni. Pedig ez a hiba következményeiben végzetessé lett. Nem csak nálunk, hanem másutt sem volt társadalmi osztály, mely egy faj fentartására oly kiválólag hivatva leendett, mint a mi régi földbirtokos nemeségünk.

De ez csak passiv tulajdonság volt benne. A *defensivában* legyőzhetlen volt, ellenben teljesen gyenge a *támadásban*. A megyékben kitűzte és a századok zivatarai közepett megvédte a magyar faj és a magyar szabadság zászlaját. Ezt a zászlót azonban nem hordozta meg diadalmasan a nemzetiségek közt. A megyéből várat csinált a védelemre, de nem a győzelmes előnyomulásra.

Kiváltságait védve, megvédte egyszersmind a magyar fajt, de nem is gondolt arra, hogy e fajba felolvaszsza a többi fajokat.

Sőt jelenleg sem a megye a magyarosítás eszköze, hanem a város. De nem csak ez okból nem lehet többé a gentry a nemzeti célok kizárólagos letéteményese.

Az előző fejezetekben feltárt adatok kétségtelenné teszik, hogy bár a gentry nem jutott annyira tönkre, mint a búskomor elégiák elhitették, de bizonyos az is, hogy új elemek jelentek

meg a nemzeti érdekek küzdterén. Friss életerős elemek, melyeket ép oly kevésbé lehet és szabad ignorálni, mint a gentryt.

A polgárság, mely 1848 előtt jelentéktelen, s részben ellenséges elem volt, hatalmas fejlődésben van és egyenlő részt követel magának úgy a politikában, mint a *nemzeti* czélok megvalósításában. Megmagyarosodva, a magyar állameszméért lelkesedve, a szép virágzó és magyar városok egész koszorújával ajándékozza meg a nemzetet.

Magában a középföldbirtokban nagy számú új elem foglalt tért. Domináló szerepe itt még megvan a gentrynek, de nem többé kizárólagos állása. Az új földbirtokosok, kikre szintén világot vetnek a felsorolt adatok, értelmiséget, munkaszeretetet, gazdasági szakértelmet visznek a magyar földbirtokba.

És ép úgy igényt formálnak ahhoz, hogy magyaroknak, a nemzeti czélok munkásainak tartassanak, mint bármely más társadalmi osztály.

A gentry szerepe az új viszonyok által világosan elő van írva. Mint *gentry*, mint a magyar nemzeti élet, politikai és társadalmi befolyás *kizárólagos* letéteményese és birtokosa, nem tarthatja magát.

Bele vetve a létfenntartás küzdelmeibe, e küzdelemben csak úgy állhat meg, ha el nem szigeteli magát, s ha átidomul a modern létfeltételekhez képest.

Nem szabad elesnie a gazdasági küzdelemben. Oly becses és kipróbált nemzeti elem végpusztulása végtelen kár volna a nemzeti ügyre. De erről nincs és nem is lehet szó, ha a gentry az átalakult viszonyokhoz képest szintén átalakul. A multat nem lehet fentartani sem az intézményekben, sem a társadalmi osztályokban.

Nincs emberi hatalom, mely erre képes volna. A világ előre megy.

És jaj volna nekünk, ha mi itt, a magyar globuson megtudnók kötni a verseny útján robogva előre forgó kereket.

Ha meg tudnók állítani társadalmi és gazdasági átalakításunkat.

Annyi volna ez, mint a civilizáció útján előre haladó rengeteg ember tömegek mögött sereghajtónak sem lenni, hanem az útfélen fáradtan elmaradni, s ott meghalni.

Egyetlen osztályra, bármily hatalmasra és érdekesre bízni a nemzet jövőjét, annyi volna, mint e jövőt kockáztatni.

A modern állami és társadalmi igényeknek nyugaton sem képes egy, vagy akár több társadalmi osztály megfelelni. A nemeség és aristocrátia elég lehetett hajdan. Most már mindenütt elégtelen. Minden értelmi és vagyoni tényezőnek közre kell hatnia.

Nálunk még sokkal inkább, mint másutt. Mert nálunk nem pusztán politikai és társadalmi feladatokról van szó.

Nekünk, bár szerencsére mindig távozva, még mindig fejünk felett lebeg a nemzeti lét sötét ködgomolya. Nekünk tehát gondosan és tervszerűleg elő kell keresnünk minden alkalmas tényezőt, hogy beállítsuk a nemzeti munkába. Nekünk nem szabad ellöknünk senkit: meg kell nyernünk mindenkit, a ki megnyerhető.

És annál inkább, mert a gentry, mely régen egyedül volt társadalmi, politikai és nemzeti tényező, tagadhatlanul tért veszített az új elemekkel szemben.

Nem kell tehát egy társadalmi osztály sem, kizárólagosan.

Egy nagy, új középosztályba olvadva, vagy legalább abban érintkezve, s az által összekötve, kell valamennyi.

A magyar gentry régen sem emelt falat maga körül. Nyitva volt, mint osztály, minden érdem számára. Kasztot nem képezett.

Elkülönítenie magát, kizárólagos gentry-érdekeket hangoztatnia annál kevésbé szabad neki jelenleg és jövőre.

Először is össze kell olvadnia a földbirtok új elemeivel, azután, de minél előbb a polgársággal. Így azután alkothat egy nagy, hatalmas középosztályt, mely magában foglalandja a nemzet zömét.

Mesebeszéd, hogy az az osztály, mely tulajdonkép nem is lehet osztály, mert annyira nagy, eddig is létezett.

Régen létezett a gentry, mint kizárólagos középosztály. Nem volt mellette sem az értelmi kereset embereinek, a tudomány és képzettség nevében beszélő nagy contingense. Nem lépett fel a verseny terén a polgárság. A középbirtok pedig a gentry patrimoniuma volt.

Ujabban mindez elemek megjelentek. Igaz, hogy a társadalmi rétegek középtáján foglaltak helyet; a létesítendő középosztály becses anyagát képezték.

De az összeforrás nem történt meg. A transfúzió, mely már megkezdődött, megállt.

A retrográd irány állította meg, mely az osztályérdekek és viszályok magvait hintette el.

A gentrybe belekezdtek beszélni, hogy mint *ilyenek* kell a modern társadalmi és gazdasági szellemmel szemben állást foglalnia. Az iparosokat arra figyelmeztették, hogy csak úgy boldogulhatnak, ha testületekbe elzárkóznak.

Szóval a szétválást hirdették ép akkor, midőn nagy összeforrásnak kellett volna történnie.

Ezért állt meg, sőt ment vissza a középosztály alakulásának örvendetes processusa.

De legfőbb nemzeti érdekeink követelik, hogy ez a processus új lendületet nyerjen, s mielőbb befejezésére jusson.

Mert egyik társadalmi osztály sem, hanem csak a valamennyinek elitjéből alakulandó nagy középosztály lesz képes törekvéseink megvalósítására. Azon középosztály, mely birni fog valamennyi osztály előnyeivel, a hibák nélkül.

A transfúzió a specifikus tulajdonságokat összesíti és újra egyéníti.

Spencer, a darvinismus alapján kimutatta, hogy a jellem számos nemzedék hasonló működése következtében fejlődik ki. Kétségtelen tehát, hogy más és más jellegük van azon társadalmi tényezőinknek, melyekből az új középosztálynak meg kell alakulnia. Más a gentrynek, a polgárságnak, s az új földesurak különböző árnyalatainak.

Külön maradva, elszigetelve egyik sem változtathatná meg soha, vagy sokáig jellemének alapvonását.

De a vegyülés közös eredőt szül, s *rendesen a legjobb és legerősebb tulajdonságok dominálnak* a keresztezés eredményében.

A magyar gentryben megvan a büszke férfiaság, magasabb felfogás, point d'honneur; de hiányzik belőle a vállalkozási és gazdasági szellem, kiválólag pedig a munka szeretete. A polgárságban, s az új földesurak majd valamennyi elemében ép azon jeles tulajdonságok vannak meg, melyek a gentryből hiányoznak, de nagyrészt a gentry valódi előnyei nélkül.

A transfúzió tehát valamennyi elemnek csak hasznára fog válni.

Az alakulandó új középosztály bizonyára közelebb fog állni a gentryhez, mert ez a fő alapelem, s mert ennek jelleme legerélyesebb; de az új tényezők tulajdonságai is érvényesülni fognak benne.

Ekkép azután a gentry kap egy kis gazdasági szellemet, a polgárság kiemelkedik szűk látköréből, a fényes parvenü pedig szerényebb és tartalmasabb lesz. A gentrytől tanul komoly, férfias módot, s nem fogja hivatkozva mutogatni izléstelen fényű terméit, s nem borul le az arany oltára előtt. Tudni fogja, hogy van valami becsesebb a pénznél. Hogy a férfilelekben vannak tulajdonságok, melyeket nem lehet még milliókkal sem felmérni, s a legnagyobb kincsek árán sem megszerezni.

Az ekkép létrejött, nemesebb, magasztosabb lelkületben összeolvadt középosztály képes lesz a nemzeti munka végrehajtására.

Beszélnek társadalmunk védői arról, mit mindent hajtott végre ez a társadalom, s mennyire fejlődik egy vagy más irányban.

E munkában ismételten kifejtettem álláspontomat. Megdicsértem társadalmunkat mindenütt, a hol dicsérhető volt. De az igazsággal nem számoló üres bókok nem érnek semmit, s csak ártanak, mert csalfa álomba ringatják társadalmunkat. *És nem egyes jó irányokról, hanem a nemzeti célok megvalósításáról van szó.*

A kérdést vetem fel: mit tett a magyar társadalom nyolcz század óta? Beolvastotta a nemzetiségeket? Létesítette a *homogén* magyar nemzetet?

Nem!

Franciaországban a francia nemzet, annyi különböző elemből, már a 11-dik században megalakult, *bevégzett* néppé lett grammatikailag is.

Az angol nemzet a normán hódítást követő két század alatt szintén egész nemzetté vált, kevés kivétellel grammatikailag is.

Oroszország, mint nemzet végleges megalakulásának küszöbén van; ezt jelzi az orosz fajnak $75\frac{0}{10}$ -ben kifejezett túlnyomósága. Mint társadalom, nem lévén *osztályai* leghomogénebb elemekből legegységesebbé lehet és lesz. Sőt az orosz nép, mint nemzet és társadalom már is bir a *bevégzettség* jelenségeivel.

Mi még most sem vagyunk készen, nem vagyunk végleg megalakulva. Ezer esztendő múlva sem!

De semmi sincs elvesztve, ha egy nagy művelt, gazdag közép-osztály, mely letéteményese leend minden kulturális eszköznek és minden nemzeti eszmének, kezébe veszi a nagy nemzeti munkát.

Csudákat vihet véghez társadalmilag a nélkül, hogy az állam részéről egyébre volna szüksége, mint jóakaró támogatásra.

De az új alakulásnak mielőbb létre kell jönni. A keleti szláv kultura erőteljesebb kifejlésének már készen, minden pozíciót elfoglalva kell találania középosztályunkat.

E munka a hazufui aggodalom vészkiáltása akart lenni.

A ki pártszempontot keres abba, pártszempontot visz a nemzeti létkérdésbe.

E kérdésnek pedig felette kell állnia mindenén: főleg a pártviszályok, a harag és gyűlölködés sötét gözkörén.

A ki pedig a magyar társadalmat a jogos és hazafiság sugalta kritika ellenében védve altatja, vigyázzon, hogy a környező veszélyek közepett *el ne altassa*.

Az *éber* magyar nemzetet a viharok sem sodorhatják el. De a kisebb veszélyek is végzetesekké lehetnek, ha az — *alvót* lepik meg.



Tartalom.

	Lap
Előszó	3
I. Társadalmunk és a nemzeti eszme	5— 10
II. A szláv renaissance	11— 18
III. Fél század eredményei	19— 25
IV. Magyarosodásunk és társadalmunk	26— 37
V. Értelmiség és vagyonosság	38— 63
VI. A polgárság és hivatása	64— 77
VII. A gentry	78— 82
VIII. Régi és új földesurak	83—126
IX. Új középosztály	127—133
